TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

İHRACAT VE ÜCRETLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN SINANMASI

Gürçem ORANSAY

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2012

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

İHRACAT VE ÜCRETLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN SINANMASI

Gürçem ORANSAY

Danışman: Doç. Dr. Fikret DÜLGER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA / 2012

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından **İKTİSAT** Anabilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Fikret DÜLGER
(Danışman)

Üye : Prof. Dr. Nejat ERK

Üye : Doç. Dr. Süleyman Bilgin KILIÇ

ONAY
Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.
...../..../....

Prof. Dr. A. Yalçın
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ÖZET

İHRACAT VE ÜCRETLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİ İÇİN SINANMASI

Gürçem ORANSAY

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı
Danışman: Doç. Dr. Fikret DÜLGER
Ağustos 2012, 117 Sayfa

Bu çalışmada ticaret liberalizasyonu sonrası artan dış ticaret ile birlikte gelir dağılımında yaşanan değişimlerin ücretlere etkisi tartışılmaya çalışılmıştır. Çalışma, ücretin bir gelir bölüşümü problemi olmasından yola çıkarak, ücret oluşumunda dış ticaretin ve daha özelde ihracatın ücretlere etkisini ortaya koymaya yönelik dış ticaret teorileri ile devam etmektedir. Ticaret liberalizasyonu sonrası görülen etkin piyasalar, yüksek verimlilik, uluslar arası ticaretin önündeki engellerin kalkması gibi gelişmeler maliyet rekabetini arttırmakta ve ücret düzeylerinde değişimler yaşanmaktadır. Dış ticaretin ücretler üzerindeki etkisinin pozitif mi yoksa negatif mi olduğu konusunda hala kesin bir kanıya varılamamakla birlikte, görüş farklılıklarının ülkelerin ekonomik yapısına ve ticaret hacimlerine bağlı olarak değiştiği söylenebilir.

Bu araştırma, gerek teorik gerek uygulamalı literatürden sağlanılan bir model eşliğinde, Türkiye'de 1988:Q1-2010:Q4 dönemine ait üçer aylık verilerle birim kök, eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli kullanılarak, ihracat ve dışa açıklığın ücretler üzerine etkisinin varlığını ve ne yönde olduğunu ortaya koymaya çalışacaktır. Hem ihracatın hem de dışa açıklığın ücretler üzerindeki etkisi Türkiye İmalat Sanayi alt sektörleri için ayrı ayrı incelenmiştir. İncelenen dönemler itibariyle ele alınan modellerde tüm sektörlerde tam olarak bir uyum sağlanamasa da genel itibariyle ihracat ve dış açıklığın ücret üzerinde negatif bir etki yarattığı bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler : Ücret, İhracat, Dışa Açıklık, Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi, Birim Kök, Eşbütüneşme

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN EXPORT AND WAGES

Gürçem ORANSAY

M.A. Thesis, Economics Department
Supervisor: Doç. Dr. Fikret DÜLGER
August, 2013, 117 Pages

In this study the together with increasing foregin trade after trade liberalization, affects of changing income distribution on wages has been discussed. Assuming wages as an issue of income distribution, it continues with foregin trade theories which are related to foreign trade and affect of export on wages in particular. The developments such as effective markets after trade liberalization, high efficiency and removal of barriers in front of international trade increase cost competitiveness and wage levels change. It is still discussed whether foreign trade has positive or negative affects on wages but it can be claimed that differences of opinion vary depending on economical structures and trade volumes of countries.

Using a model which has been supplied from both theoretical and practical literature, this research will try to find out affects of export and openness on wages using unit root test, cointegration techniques and error correction mechanism on Turkish economy during the period of 1988:Q1-2010:Q4. Affects of both export and openness on wages has been studied seperately for sub sectors of Turkish Manufacturing Industry. Although there is not a full compliance in all sectors which are studied in all models within periods examined, it has been found out that export and openness create a negative affect on wages.

Key Words: Wages, Export, Opennes, Stolper-Samuelson Income Distribution Theorem, Unit Root, Cointegration.

ÖNSÖZ

Tez çalışmam süresince çalışmalarımda bana yol gösteren ve sabrını esirgemeyen danışmanım Doç. Dr. Fikret Dülger'e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Akademik hayatımda yoluma ışık tutan Prof. Dr. Nejat ERK'e teşekkürlerimi sunarım. Tez jürisinde bulunan Doç. Dr. Süleyman Bilgin KILIÇ, Prof. Dr. Azmi YALÇIN ve Yrd. Doç. Dr. Hakkı ÇİFTÇİ'ye, ayrıca çalışma arkadaşım Arş. Gör. Salih GENCER başta olmak üzere tüm çalışma arkadaşlarıma tez yazım süresince gösterdikleri destek ve anlayışlarından ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Sadece tez süresinde değil, hayatımın her aşamasında bana destek olan ve değerli katkılarını esirgemeyen sevgili aileme ve ailemin birer üyesi olan arkadaşlarım Dr.Özlem ÖZTÜRK ÇETENAK, Dr.Hüseyin ÇETENAK ve Yağmur ÖZCAN'a çok teşekkür ederim.

Gürçem ORANSAY

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
İÇİNDEKİLER ..... **iv**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **vii**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **viii**

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Çalışmanın Amacı 2
1.2. Çalışmanın Önemi 2
1.3. Çalışmanın Kısıtları 2
1.4. Araştırma Planı 3

BÖLÜM 2

İHRACAT VE ÜCRETLER ARASINDAKİ İLİŞKİSİNİN TEORİK ALTYAPISI

2.1. İktisatta Gelir Bölüşümü Problemi Olarak Ücret 4
2.1.1. Klasik İktisat Öncesi Gelir Bölüşümü 5
2.1.2. Klasik İktisatta Gelir Bölüşümü 6
2.1.3. Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü 7
2.1.3.1. Neoklasik Ücret Oluşumu 8
2.2. Ücretin Belirleyicisi Olan Unsurlar 14
2.2.1. Ticaret Liberalizasyonu İle Birlikte Ücretlerin Yeniden Belirlenmesi 15
2.3. Dış Ticaret-Ücret İlişkisinin Uluslararası İktisattaki Yeri 17
2.3.1. Gelir Dağılımı Teoremine Zemin Hazırlayan Uluslararası İktisat Teorilerindeki Gelişmeler 17
2.3.1.1. Adam Smith ve Mutlak Üstünlükler Kuramı 18

2.3.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Öncüsü: David Ricardo 18
2.3.1.3. Heckscher-Ohlin Modeli 19
2.3.1.4. Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi 20
2.3.2. Ticaret Liberalizasyonu'nun Gelir Dağılımı Üzerine Yansımaları: "Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi" 25
2.3.2.1. Ticaret Liberalizasyonunun Gelir Dağılımı Etkilerine Yönelik Ampirik Bulgular 27
2.4. Dış Ticaretin Ücretlerle İlişkisi 32
2.4.1. Dış ticaretin Ücretlere Etkisinde Kuzey-Güney Ticaretinin Rolü 43

BÖLÜM 3

DIŞ TİCARET-ÜCRET İLİŞKİSİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR VE TÜRKİYE'DE ÜCRETLERİN GELİŞİMİ

3.1. Dış Ticaret ve Ücret Arasındaki İlişki İle İlgili Literatür 48
3.2. Türkiye'de Ücretlerin Gelişimi 56
3.2.1. 1980 Öncesi Türkiye'de Ücretler 57
3.2.2. 1980 Sonrası Türkiye'de Ücretler 58
3.3. Türkiye İmalat Sanayinin Gelişimi 59

BÖLÜM 4

İHRACAT VE ÜCRETLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TÜRKİYE ÜZERİNE UYGULAMASI

4.1. Modelin Belirlenmesi 61
4.2. Veri Seti Ve Ekonometrik Yöntem 64
4.2.1. Veri Seti 64
4.2.2. Birim Kök Analizi 65
4.2.3. EşBütünleşme Analizi 67
4.3. İhracat Ve Dışa Açıklık İle Ücretler Arasındaki İlişkinin Analiz Sonuçları 68
4.3.1. Birim Kök Analizi Sonuçları 68
4.3.2. EşBütünleşme Analizi Sonuçları 71

4.3.2.1. Gıda Ürünleri İmalatı (ISIC 15)……..71
4.3.2.2. Tekstil Ürünleri İmalatı (ISIC 17)……...74
4.3.2.3. Giyim Eşyası İmalatı (ISIC 18)……...77
4.3.2.4. Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri Ve Nükleer Yakıt İmalatı (ISIC 23)……...80
4.3.2.5. Kimyasal Madde Ve ürünlerin İmalatı (ISIC 24)……83
4.3.2.6. Plastik Ve Kauçuk Ürünleri İmalatı (ISIC 25)……86
4.3.2.7. Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı (ISIC 26)……88
4.3.2.8. Ana Metal Sanayi (ISIC 27)……91
4.3.2.9. Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine Ve Teçhizat İmalatı (ISIC 29)……94
4.3.2.10. Motorlu Kara Taşıtı, Römork Ve Yarı-Römork İmalatı (ISIC 34)..97

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç……..101
5.2. Öneriler……...105

KAYNAKÇA……....106
ÖZGEÇMİŞ……...……117

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1. Gelir Eşitsizliği Üzerine Dışa Açıklığın Etkileri Literatür Özeti 30
Tablo 2. Uzun Dönemde Ticari Serbestleşme İle Ücret ve Üretim Düzeyinde Değişimler..... 41
Tablo 3. Kısa Dönemde Ticari Serbestleşme İle Ücret ve Üretim Düzeyinde Değişimler..... 42
Tablo 4. Literatür Taraması Özeti..... 48
Tablo 5. Ücret Değişkenine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler..... 64
Tablo 6. Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırması Rev.3'e Göre İmalat Sanayi Alt Sektörleri..... 65
Tablo 7. ADF ve KPSS Birim Kök Test Sonuçları..... 69
Tablo 8. ISIC 15 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları 72
Tablo 9. ISIC 15 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları..... 73
Tablo 10. ISIC 17 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları 75
Tablo 11. ISIC 17 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları..... 76
Tablo 12. ISIC 18 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları 78
Tablo 13. ISIC 18 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları..... 79
Tablo 14. ISIC 23 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları 81
Tablo 15. ISIC 23 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları..... 82
Tablo 16. ISIC 24 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları 84
Tablo 17. ISIC 24 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları..... 85
Tablo 18. ISIC 25 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları 86
Tablo 19. ISIC 25 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları..... 87
Tablo 20. ISIC 26 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları 89
Tablo 21. ISIC 26 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları..... 90
Tablo 22. ISIC 27 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları 92
Tablo 23. ISIC 27 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları..... 93
Tablo 24. ISIC 29 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları 95
Tablo 25. ISIC 29 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları..... 96
Tablo 26. ISIC 34 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları 98
Tablo 27. ISIC 34 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları..... 99

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Neoklasik ücret oluşumu 12
Şekil 2. Küreselleşmenin ücretlere etkisi 16
Şekil 3. Faktör fiyatları eşitlenmesi 21
Şekil 4. Küresel rekabet etkileri 35
Şekil 5. Dış ticaretin ücretler üzerindeki etkisi 36
Şekil 6. Açık ve kapalı ekonomilerde ücret 40

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Son 30 yılda gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye de dahil olmak üzere dünya ülkelerinin büyük bir kısmı uluslararası ticaretin serbestleşmesi doğrultusunda ithal ikamesine dayalı büyüme stratejisini bırakıp, ihracata dayalı büyümeyi benimsemiş ve bu doğrultuda ihracat ve ithalat oranlarını arttırmışladır. Bu değişim büyüme oranlarında olumlu sonuçlar doğururken, yurtiçi gelir dağılımı ve ücretler üzerinde ise olumsuz sonuçlar yaratmış ve bu etki giderek artmıştır. Sebebi ise kısa dönemde artan rekabet baskısı ile baş edememe ve işgücünün ticareti yapılan ve yapılmayan mal sektörleri arasında yeniden dağılımının zorlaşması olup, uzun dönemde ise ülke kaynaklarının daha etkin kullanılarak büyüme oranlarında artış elde edileceğidir.

Ticari liberalizasyon ve yurtiçi gelir dağılımı arasındaki ilişkiler, teorik düzeyde ilk olarak geleneksel ticaret teorisinde ele alınmıştır. Stolper-Samuelson gelir dağılımı hipotezine göre, ticari liberalizasyon ülkenin karşılaştırmalı olarak üstünlüğünün bulunduğu ihraç endüstrilerinde istihdam edilen bol faktörlerin (ki bu genellikle işgücüdür) talebini artırırken ithalata rakip endüstrilerde istihdam edilen kıt faktörlerin (ki bu da genellikle sermayedir) talebini azaltır. Bu nedenle işgücü ve sermaye gibi iki üretim faktörünü ele alan geleneksel Hecksher-Ohlin (HO) modelinde, ticaret liberalizasyonun Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde işgücünün nispeten bol bir üretim faktörü olması nedeniyle ücretleri iyileştirici etkiler doğurması beklenir. Oysaki üretim kapasitesinin arttırılması, uluslararası rekabetin ve ticaret dengesinin iyileştirilmesi gibi hedefler sonucu doğan enflasyonist eğilimler ve kar paylarındaki azalma genellikle ücret düşüşleri ile telafi edilmeye çalışılmaktadır. Dışa açık ekonomilerde işgücü talebi, ücretlerdeki değişikliklere karşı daha duyarlı yani daha esnek olacaktır. Bunun nedeni ise işverenlerin ürün ithalatı ile yabancı işçileri kendi ülkelerindeki işçilerle ikame edebilmesidir. İşgücü talebinin esnek oluşu, kar oranlarında hedeflenen düzeyin altına düşülmesi durumunda ücretlerle telafi edilebilirliği de arttırmaktadır. Ayrıca ticaretin serbestleşmesi nitelikli işgücüne olan talebi arttırıp, niteliksiz işgücüne olan talebi azaltarak gelişmekte olan ülkelerdeki ücret yapısını bozmaktadır.

Bu tez çalışmasında Türkiye'de imalat sanayi sektörlerinde ihracat oranları ve dışa açıklık ile bunların ücretlere etkisi üzerinde durularak, bu alandaki literatüre katkı yapması amaçlanmaktadır.

1.1. Çalışmanın Amacı

İhracatın ücretler üzerindeki etkisi, iki ayrı model ile Türkiye ekonomisi verileri kullanılarak incelenmesi amaçlanmaktadır. Modellerden biri sadece ihracatın etkisini, diğeri ise hem ihracatın hem de ithalatın etkisini kapsayan açıklığı ifade ederek her iki etkiyi de görebilmek istenmektedir. İncelenen modellerin ele alınan dönem itibariyle geçerliliği sınanacaktır.

1.2. Çalışmanın Önemi

Uluslararası ticaretin ülkelerin sahip oldukları faktörlerin farklılığına dayandırarak açıklayan yaklaşıma göre; ülkelerin bu faktörlerden hangisine daha çok sahip ise bu alanda uzmanlaşmalarında fayda vardır. Türkiye halen imalat sanayi ürünleri ihracatında uluslararası iş bölümünde emek yoğun sektörlerde uzmanlaşma gösteren ve bu sektörlerde ticaret fazlası veren bir ekonomi olduğuna göre uluslar arası ticaret teorilerine uygunluğu yönünde bu alanda ücretlerin artması beklenmektedir.

Uluslar arası ticaret teorilerinin ülkeler için uygunluğunun ortaya konulması önemli olmakla birlikte, bunun Türkiye için geçerliliğinin sınanması daha büyük önem taşımaktadır. Çünkü ihracata dayalı büyüme stratejisine geçiş ile imalat sanayi bu süreçte en çok hedeflenen sektörlerden biri olmuş, ekonomide imalat sanayinin ihracat içerisindeki payı son yıllarda hızla artmıştır.

1.3. Çalışmanın Kısıtları

Ücretler ile ihracat arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada her çalışmada olduğu gibi bazı kısıtlar mevcuttur. Bu kısıtlar genel olarak veri sağlamada yaşanmaktadır. Bunun nedeni ise Türkiye için derlenen verilerin belirli dönemlerde toplanmaması ve sonrasında ise Avrupa Birliği uyum sürecine dayanan veri tanımlamalarındaki farklılıklardır. Türkiye İmalat Sanayi verilerinde Rev3 sınıflandırılması kullanılmakla birlikte uyum süreci sonrası bu sınıflamadaki alt

birimlerin NACE sınıflandırmasına uyumlu hale getirilmesi tanımlamalarda ufak farklılıklar yaratmış, bu da verileri derleme sürecini zorlaştırmıştır.

1.4. Araştırma Planı

İhracat ve dışa açıklığın ücretler üzerine etkilerinin iki ayrı model yardımıyla incelendiği ampirik çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dışında iki teorik bir de uygulamaya yönelik olmak üzere toplam üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş bölümü tez konusunun içeriğinin yer aldığı çalışmanın amacının ve öneminin ortaya konulduğu bölümdür. Öncelikle dış ticaret ile ücretlerin ilişkilendirildiği teorik altyapının oluşumu ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Hipotezi bu çerçeve içinde özetlenecektir. Daha sonra ücret ve ihracat arasındaki ilişkiye yer veren literatür çalışmalarına değinildikten sonra, 1988 sonrası dönem için Türkiye ekonomisi verileri kullanılarak ekonometrik bir analiz yapılacaktır.

BÖLÜM 2

İHRACAT VE ÜCRETLER ARASINDAKİ İLİŞKİSİNİN TEORİK ALTYAPISI

2.1. İktisatta Gelir Bölüşümü Problemi Olarak Ücret

Ekonomideki önemli konulardan biri üretim süreci sonunda ortaya çıkan ürünün üretim faktörleri arasında nasıl paylaşılacağına karar verilmesidir. Bu karar teknik, ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutları olan çok yönlü ve karmaşık bir olgudur (Öztürk, 2010, s.59).

Ücret, hem gelirin hem de maliyetin bir unsuru olması nedeniyle, iktisat yazınında hem üretim hem de bölüşüm problemleri içerisinde önemli bir yere sahiptir. Çok çeşitli tanımları yapılmakla birlikte ücretin belirlenmesi ile ilgili teorik tartışmaların kökeni Adam Smith'in Milletlerin Zenginliği eserinde emek-değer kuramının temellerine dayanmakta olup şöyle açıklanmıştır (Smith, 2010, s.109-111);

> "Emek ürünü, emeğin doğal ödülünü yahut ücretini oluşturur. Toprağın benimsenip mal mevcudunun birikmesinden önceki o ilkel durum içerisinde emeğin tüm ürünü işçiye ait olur. Kendisiyle ortaklık edecek ne mal sahibi vardır ne de efendisi[…] Ama işçinin emeğinin tüm ürününden yararlandığı bu ilkel durum toprağın mülk edinilmesi ve mal mevcudu birikmesi başladıktan sonra sürüp gitmemiştir[…] Toprak özel mülk olur olmaz, mal sahibi orada işçinin yetiştirebildiği veya devşirebildiği mahsulün hemen hepsinden pay ister. Toprak üzerinde kullanılan emeğin ürününden ilk kırpılan; mülk sahibinin rantıdır. Toprağı işleyen adamın hasadı kaldırıncaya dek elinde pek geçinecek bir şeyi olmaz. Nafakasını ona genellikle bir efendi yani kendisini çalıştıran çiftçi, mal mevcudundan peşin olarak verir. Bu kar toprakta kullanılan emeğin üzerinden ikinci bir kırpma oluşturur… Hemen bütün öteki emeklerin ürünü de buna benzer kar kırpmalarına uğrar." Ücret bu kırpmalardan sonra işçinin elinde kalan kısımdır.

Ücretin tanımı, belli bir yerde çalışan kimsenin emeğinin fiyatı veya geliri olarak yapılabilir. İşçi, emeğini bir ücret ödenmesi karşılığında girişimciye devreder (Dunn ve Rachel, 1971, s.16-17). Öcal (1971)'ın ücret tanımı ise, işletmelerde istihdam edilen

işçilerin emeği karşılığında yapılan ödemedir. Bir diğer ücret tanımı da Talas (1965)'a ait olup, ücreti işletmelerin kar veya zararına bağlı olmadan ve üretilen malın satışı beklenmeden girişimci tarafından emek sahibine, bedeni ve fikri olarak üretime katkısı karşılığında ödenen, miktarı önceden belirlenmiş bedel olarak belirtmiştir.

En kısa tanımıyla ise ücret; işgücüne, üretimde sarf ettiği emek karşılığında ödenen bedeldir. Sözü edilen tüm ücret tanımlarında görülen odur ki; konuyla ilgili iki cephe bulunmaktadır; biri işin yapılmasını talep eden işveren ve diğeri ise işverenin bu talebini yerine getiren işçidir.

Ücretin, bölüşüm problemleri içerisinde önemli bir yere sahip olmasından dolayı ücret kavramının tam olarak anlaşılmasına yönelik olarak farklı tanımlara yer verilmiştir. Bölüşüm problemi ve bu konuyla alakalı olarak ücret kuramları günümüze kadar iktisatçılar tarafından farklı şekillerde ele alınmış ve iktisadi olayların etkileri bu tanımlarla ifade edilmeye çalışılmıştır. Bölüşüm problemlerinin artan dış ticaretle birlikte daha da arttığı düşünülecek olursa, konuyu uluslararası ticaretle ilgili derli toplu görüşlere ilk olarak rastlanan merkantilist dönemden, dış ticaretin en yüksek seviyelere ulaştığı günümüze kadar incelemede fayda vardır. Dış ticaret ile ücretler arasındaki ilişkiye yönelik çıkarımlar da bu kuramlardan yola çıkarak elde edilebilir.

2.1.1. Klasik İktisat Öncesi Gelir Bölüşümü

Ücret kavramının oluşumu, daha öncesinde kölelik sistemi hüküm sürdüğünden 13. yy. sonlarında Thomas Aquinas'ın adil ücret kavramını ortaya atmasına kadar gerçekleşmemiştir. 14. yy'da Merkantilistlerde ise hane halkında iç üretimin yaygın olması ve üzerine ücret kuramının kurulacağı bir zeminin olmamasıyla birlikte, ücretle ilgili olarak ortak görüş; ücretlerin üretim maliyetleri içinde yer aldığı ve bu durumda en son sınıra kadar azaltılmasının ilerleme amacı ile örtüşmüş olacağıdır (Savaş, 2007, s.171).

Merkantilist dönemde dış dünyaya kapalı yerleşim birimleri kentleştikçe yabancı uluslarla ticaret artmış, rekabet önem kazanmış ve ücretli işçi kullanımına dayanan bir imalat sanayi gelişimi başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucunda ücret kavramı doğmasa da; gelir bölüşümü sorununun temelleri atılmış bulunmaktadır (Savaş, 2007, s.142).

Bölüşüm üzerinde duran ilk okul olan Fizyokratlara göre tarım; artık ürün yaratan tek üretim dalıdır. Quesnay "Tableau Economique" adlı eserinde tarımdan elde edilen gelirin diğer sınıflar arasında nasıl bölüşüldüğünü incelemiştir (Yılmaz, 2010,

s.11). Yine de Merkantilist dönemde olduğu gibi bir ücret kavramı oluşmamış, sadece ücretlerin olanaklar ölçüsünde az olması gerektiği düşüncesi varlığını korumuştur (Korkmaz, Turan ve Turunç, 1985, s.10).

2.1.2. Klasik İktisatta Gelir Bölüşümü

Klasik iktisatçılar gelir bölüşümü kavramını emek değer kuramı ile açıklamaya çalışmışlardır. Sanayi Devrimiyle birlikte ortaya çıkan klasik ücret kuramına değer teorisini de ele alan arz yönlü bir yaklaşım getirmişlerdir. Adam Smith (2010)'in, "kullanım değeri ve değişim değeri" kavramlarının farkını ele aldığı *Doğal Ücret Kuramı*'nda değişim değerine getirdiği açıklama; bir malın diğer mallara göre değeri olduğudur ve bu değer o malı üretmek için sarf edilen emek miktarı ile belirlenir.

Ricardo (2008) iktisat bilimi, ulusların zenginliğinin kaynağı ile değil, üretim sonucu çıkan değerin üretim faktörleri arasındaki bölüşümü ile ilgilenmelidir. İşçiler, kapitalistler ve toprak sahipleri olmak üzere üç sınıf arasında bölüşülecek olan gelir, kar, ücret ve rant olarak adlandırılmaktadır. Ricardo (2008)'ya göre ücret esasen çalışanların hayatlarını devam ettirmelerinin maliyetidir. Fiyat kuramına benzer şekilde; ücretin sahip olduğu bir piyasa değeri vardır ve bu değer emeğe gerçekte ödenen fiyat olup arz-talep denkliğinde oluşur. Mal piyasalarında olduğu gibi emek kıt ise pahalı, bol ise ucuzdur. Ama sonuç olarak ücretler doğal düzenine uyma eğilimindedir.

John Stuart Mill, Doğal Ücret Kuramının zayıf noktalarını tamamlar nitelikte *Ücret Fonu Kuramı*'nı geliştirmiş ve emek talebini de kurama dahil etmiştir. Genel olarak kuram, işverenlerin varlığının bir kısmını çalıştıracakları işçilerin ücretleri için ücret fonu şeklinde ayırdıklarını, bu fon tutarının emek talebi ve ücret düzeyi üzerinde belirleyici olduğu şeklinde açıklanabilir. Mill, bölüşüm konusuna servetin üretiminin isteğe bağlılık taşımamasına karşın, bölüşümünün tamamen isteğe bağlı olduğunu söyleyerek değinmiştir (Mill, 1865, s.1).

Bölüşüm sorununu değer sistemi içinde açıklayan ve Ricardo'nun değer kuramını benimseyen Karl Marx'ın kurucusu olduğu *Ücretin Sömürü Kuramı* rant, kar ve faizin emek karşılığı olmayan, ücretten alınmış haksız gelirler olması sebebiyle yeni bir kuram olmaktan çok "doğal ücret kuram"ını tenkit eder niteliktedir. Tenkit ettiği nokta ise verimlilik faktörü ile kendi değerinin üzerinde değer yaratan işgücünün emeğinin yarattığı değer ile işgücüne ödenen ücret arasındaki farkın, emekten alınan artık değer olmasıdır (Marx,1976, s.126-129). Marx'a göre emeğin değerini tayin eden unsur; bir

memleketin hayat seviyesi olmalıdır ve bu görüş farklı ülkelerdeki ücret farklarını açıklar niteliktedir (Zaim, 1986, s.213).

Smith'in temellerini attığı, Ricardo'nun formülleştirdiği ve Marx'ın da tarihsel bir nitelik kazandırdığı ücret kuramı; iktisadi liberalizm çerçevesinde neo klasiklere aktarılan bir olgu olarak kalmamış, aynı zamanda kendinden sonra gelen görüşlere de ışık tutmuştur (Kazgan, 1993, s.61-62).

2.1.3. Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü

Klasik iktisatçıların emek değer kuramının yerini 1870'lerden itibaren neoklasiklerin fayda değer kuramı yaklaşımı almış ve bu yaklaşım çerçevesinde gelir bölüşümünü değerlendirmiştir.

Marjinal Verimlilik Kuramı ile ücreti açıklayan yaklaşım yalnız emeğe değil, diğer üretim faktörlerine de dikkat çekmeye çalışmıştır. John Bates Clark, Servetin Bölüşümü (1899) adlı eserinde tam rekabet koşulları altında üretim faktörlerinin marjinal verimliliklerine göre pay alması gerektiğini dile getirmiştir (Clark, 1903, s.130). Clark, sadece marjinal verimlilik kavramını bulmakla kalmamış, kendi döneminde bölüşüm kuramını en iyi ve en açık biçimde ortaya koymuştur. Ona göre emeğin marjinal verimliliği ücretlere eşittir ve her bir birimin getirisi kendi marjinal verimini verir (Kazgan, 1993, s.139).

Eğer ücretler bir endüstride yükselirse, rekabet diğer işverenleri de ücretleri arttırmaya zorlayacak ve böylece "ücretler emeğin marjinal ürününü" ya da son işçiye yapılan ödemeyi "eşitleme eğiliminde" olacaktır. Rekabetçi koşullar altında her bir üretim faktörüne (toprak, emek ve sermaye) yapılacak ödeme, o üretim faktörünün hâsılaya kazandırdığı "katma değer" kadar olmalıdır. Clark'ın rekabetçi bölüşüm teorisi doğal kanun gibidir. Serbest rekabet; işgücüne "emeği ne ürettiyse", sermayedarlara "sermaye ne ürettiyse" ve girişimcilere de "koordinasyon fonksiyonu ne ürettiyse" verme eğilimindedir (Skousen, 2007, s.258-261).

John Maynard Keynes tarafından geliştirilen *Satın Alma Gücü Kuramı* esasında ücretleri arttırma, işçinin yaşam standartlarını yükseltme ve ücretin işçiler arasında adaletli dağılımını sağlama hedeflerine dayanan ve emek talebini istihdamla ilişkilendiren bir kuramdır. Keynesyen iktisat, talep yetersizliğine dayanan ekonomik bunalımların nedenini bozuk gelir dağılımının yarattığı işçi sınıfının satın alma gücü düşüklüğüne bağlamaktadır (Zaim, 1986, s.235).

Bunların dışında Neoklasik okul içerisinde sayılabilecek ancak bölüşümden çok ücret oluşumuna odaklı ücret kuramları da vardır. Bunlardan *Pazarlık Gücü Kuramı*'nın temelleri Adam Smith tarafından atılmış olsa da kuramı geliştiren Sidney ve Beatrice Webb, John Bates Clark, Pigou ve Dobb olmuştur. Kuram işçi ve işverenin ayrı birer taraf olduğunu ve ücretlerin bu iki taraf arasındaki pazarlık sonucunda belirleneceğini kabul eder (Korkmaz vd., 1985, s.13). Geliştirilmesinde Harvey Leibenstein, G.Alex Akerlof'un büyük katkısı bulunan *Etkin Ücret Kuramı* ise gayri iradi işsizlik varsayımı altında ücretlerin düşmeme nedenlerini araştırmaktadır (Ar, 2007, s.105). Bu kuram emeğin verimliliğini reel ücretlere bağlamakta olup, ücret düşüşleri ile işçilerin daha az çaba sarf edeceklerini ve emeğin verimliliği üzerinde olumsuz bir etki yaratacağını savunmaktadırlar (Greenwald ve Stiglitz, 1988, s.353).

Hem klasik hem de neoklasik iktisatçılar piyasa sisteminin kaynak dağılımı ve bölüşüm problemlerini kendiliğinden çözeceğine inansalar da, ekonomik büyüme ile gelir dağılımında görülen sürekli bozulma piyasa sisteminin bölüşüm için daima çözüm olmadığını göstermiştir (Şenses, 1991, s.51).

2.1.3.1. Neoklasik Ücret Oluşumu

Emek sadece mal üretmekle kalmaz; genel olarak mal ürettiği ölçüde, kendi kendini de mal olarak üretir. Emek bir mal olarak görülmekte ise arz ve talebi belirleyen unsurlar işgücü piyasasına ilişkin çerçeve belirlemede yol göstericidir ki; birçok analizde bu yönteme başvurulmaktadır (Ercan ve Özar, 2000, s.30-32).

Emek arzının emek talebi ile kesişerek fiyatı oluşturduğu nokta olan işgücü piyasası, emek faktörünün alınıp satıldığı bir faktör piyasası olarak da tanımlanabilir (Ar, 2007, s.108-110). Emek arzının önemli belirleyicilerinden biri ücrettir. Emek talebini belirleyen unsur ise diğer mallarda olduğu gibi, girdinin marjinal verimliliğine bağlıdır. Diğer üretim faktörleri sabit varsayıldığında, emek faktöründen emeğin marjinal verimliliğinin, marjinal maliyetine eşit olduğu denge noktasını elde edecek miktarda işçi istihdam edilir. Tam rekabet piyasasında bir birim emeğe ödenen ücret, istihdam edilen son birimin marjinal verimine eşit olacaktır. Buna karşın, emeğini arz eden işçi, çalışmanın marjinal maliyetinin kendine sağladığı ücret gelirinin marjinal faydasına eşit olduğu noktaya kadar emek arzında bulunacaktır. Sonuç olarak mevcut piyasa koşullarında karşılıklı olarak çıkarlar maksimize edilmiş olacaktır (Akyıldız ve Karabıçak, 2002, s.63). Neoklasiklere göre işgücü piyasası; talebin marjinal verimlilik

teorisine göre karını maksimum kılmak isteyen işverene ve arz teorisi ise faydasını maksimum kılmak isteyen işçiye bağlı olduğu bir piyasadan ibarettir (Leontaridi, 1998, s.64).

Ayrıca neoklasik yaklaşım, bir piyasadaki malın talebinde görülen artışın diğer piyasalardaki talebi etkilediğini vurgulamaktadır. Buradan yola çıkarak üretim fiyatlarının yerini neoklasik iktisatta kıtlık fiyatlarının aldığı da söylenebilir. Marx ve Ricardo fiyatların bölüşüm ve üretim koşullarıyla, miktarın ise talep tarafından belirlendiğini savunurken, Neoklasiklerde hem fiyatlar hem de miktarlar arz ve talep tarafından belirlenmektedir. Faktör piyasalarında arz-talep dengesi işgücünün tam istihdam durumunda olması olup, işgücü arzı ve talebini eşitleyen bir fiyata yani "ücrete" ulaşıldığı anda tam istihdam da sağlanmış olacaktır (Akyüz, 2009, s.81-82). Şimdi işgücü arzı ve talebinin eşitlendiği bu noktanın, yani ücretin nasıl belirlendiğine bakalım.

Neo klasik makro iktisatçılar kamu müdahalelerini gereksiz ve istikrardan saptırıcı bulmakta, parasal ücretler ve fiyatlar genel seviyesi esnek olduğu sürece ekonominin kendiliğinden tam istihdama geleceğini savunmaktadır. Ekonominin istihdam düzeyi ve toplam üretim seviyesi emek piyasasında belirlenmekte olup, istihdam düzeyini emek talebi fonksiyonu ile emek arzı fonksiyonu, üretim düzeyini ise üretim fonksiyonu belirler. Emek piyasasını anlamak için emek arzı ve emek talebi fonksiyonlarını ve bunların üretim fonksiyonu ile ilişkisini daha detaylı incelemekte fayda vardır.

Üretim fonksiyonu; üretim sürecinde emek, sermaye, zaman gibi girdilerle üretim sonucunda elde edilen ürünleri birbirine bağlayan bir fonksiyondur (Lardner, 1993, s.768). Buna göre;

$$Q = A\, f(L, K) \qquad (1)$$

Q = Bir dönemdeki reel çıktı

K = Bir dönemdeki sermaye girdisi miktarı

L = Bir dönemdeki emek girdisi miktarı

A = Toplam faktör verimliliği

F = Reel çıktının, K ve L girdileriyle ilişkisini sağlayan fonksiyon.

(1) numaralı eşitlik gibi olan neo klasik üretim fonksiyonlarında karşımıza çıkan üç koşul ölçeğe göre sabit getiri olduğu, ölçeğe göre pozitif ve azalan getiri olduğu yani

üretim fonksiyonunun her girdi için pozitif ve azalan marjinal ürünü gösterdiği ve son olarak sermayenin veya işgücünün marjinal verimliliğinin sonsuza doğru yaklaşırken sermaye ve işgücünün verimliliğinin "0" 'a yaklaştığıdır (Barro ve Sala-i Martin, 2004).

Üretim fonksiyonunun bir çeşidi olan Cobb-Douglas tipi üretim fonksiyonu neoklasiklerin analizlerinde en çok kullandığı kısa dönem üretim fonksiyonu olup aşağıdaki eşitlikte gösterilmiştir;

$$Q = A.L^{\beta}.K^{\alpha} \qquad (2)$$

(2) nolu eşitlikte görülen A, α ve β fonksiyon parametreleri, Q, K ve L ise fonksiyon değişkenleridir. Q_K kısmi türevi; üretimin sermaye göre değişim hızını, Q_L kısmi türevi ise üretimin emeğe göre değişim hızlarını vermektedir. Bu üretim fonksiyonu 1. mertebeden kısmi türevli lineer bir denklem olup, (∂L/L) oranı emekteki değişim oranını, (∂K/K) oranı yatırımdaki değişim oranını ve son olarak (∂Q/Q) oranı ise üretimdeki değişim oranını vermektedir (Tanrıöver ve Genç, 2005, s.451). Bu fonksiyonun özellikleri ile ilgili varsayımlar sırasıyla aşağıdaki gibidir (Bulmuş, 2008, s.134-140):

- k = ∂ + β derecesinden homojendir ve buradaki "k" homojenlik derecesini ifade etmektedir
- k = ∂ + β = 1 özel durumunda üretim fonksiyonu doğrusal homojendir ve fonksiyonda açıklayıcı değişken olarak yer alan üretim faktörleri "K" ve "L"'nin etkenlik katsayıları ∂ ve β'nın toplamı bire eşit olmak zorundadır. Bu durumda β= 1 - ∂ denebilir. Bu biçimiyle Cobb-Douglas üretim fonksiyonu kar maksimizasyonu sorununa tam bir çözüm getirmemekle beraber, neo klasik iktisat ilkelerinden yola çıkarak üretilen malın tamamının onu üreten üretim faktörleri arasında dağıtılmasına imkân verir. Bu yüzden "∂" parametresi için bölüşüm parametresi de denebilir.
- Bu üretim fonksiyonunun eş-ürün eğrileri negatif eğimlidir ve orijine kesinlikle dışbükeydir.

Bu varsayımlardan yola çıkarak yapılacak matematiksel analizden şu sonuçlar çıkarılabilir (Cobb ve Douglas, 1928, s.151) ;

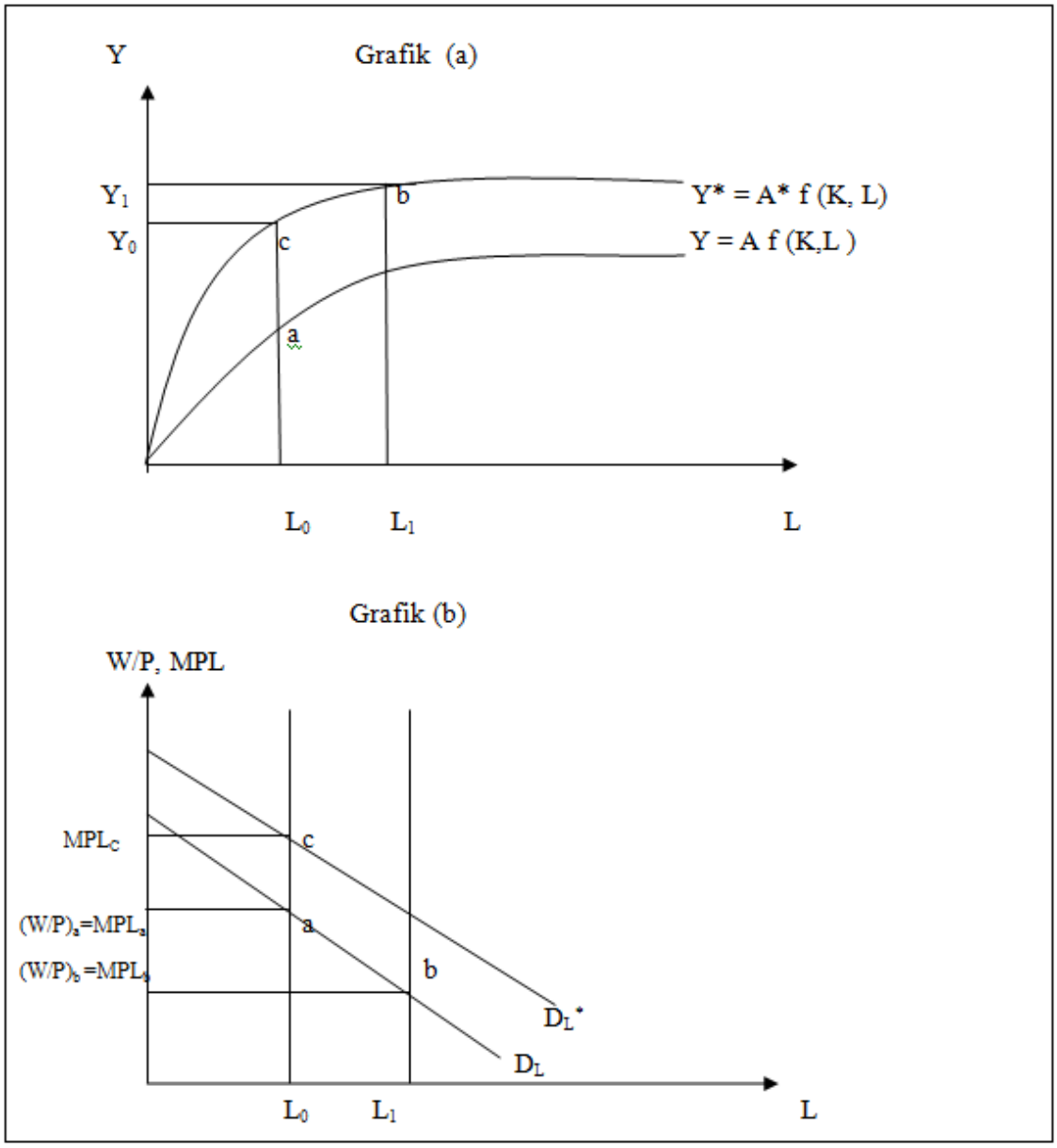
i. İşgücünün marjinal üretkenliği; $\mathrm{MPL} = \beta(Q/L)$ (3)

ii. Sermayenin marjinal üretkenliği; $\mathrm{MPK} = \alpha(Q/C)$ (4)

iii. Toplam işgücü üretkenliği; $(\beta \,.\, Q)$

iv. Toplam sermaye üretkenliği; $(\alpha \,.\, Q)$

Ekonomide kısa dönem, sermaye stokunun (K), teknolojinin ve diğer üretime katılan unsurların sabit tutulduğu bir dönem olup, reel üretim (Q) emeğin (L) bir fonksiyonu olarak tanımlanmaktadır. Buna göre işgücünü artırmaya veya azaltmaya yönelik her karar çıktı seviyesini doğrudan etkilemektedir. İstihdam ve çıktı arasındaki pozitif ilişkiden dolayı (∂Q/∂L) > 0'dır. Fakat belirli bir istihdam seviyesi aşıldıktan sonra Q artan değil, azalan oranlarda devam eder ki bu da emeğin son biriminin, bir birim fazla ürün üretmek için firmaya sağladığı katkısının yani marjinal veriminin (MPL) gittikçe düştüğünü gösterir. MPL eğrisi emeğin marjinal verimliliğini temsil eder ve üretim fonksiyonunun eğimi olan (∂Q/∂L) orana eşittir (Bradley, 2007, s.168-169). Bu durum aşağıdaki grafikle gösterilmiştir;

Şekil 1. Neoklasik ücret oluşumu
Kaynak: Branson, 1995, s.119

Grafik (a)'da görülen üretim fonksiyonundaki kaymanın sebebi sermaye stokundaki bir artış olabileceği gibi, teknik bir ilerlemeden dolayı sermaye verimliliğindeki bir artış da olabilir. "A" olarak belirlenen toplam faktör verimliliği içerisindeki her değişim bu kaymaya sebep olabilmektedir.

Her firma karını maksimum kılmak ister ve bunun için en uygun noktaya firmanın marjinal gelirini (MR) marjinal maliyetine (MC) eşitleyene kadar işçi alarak ulaşır. Firma karı kazançlardan maliyetleri çıkararak elde edilir ve eğer (MR)>(MC) olursa bu durumda işçi alımlarıyla karlar artabilir, tam tersi durumda da işçi çıkarımları gereklidir. (MR)=(MC) olduğu noktada karını maksimum kılar. Maksimum karın

sağlandığı bu noktada işçi alımları ve çıkarımlarına da gerek duyulmaz. Bu bilgiler doğrultusunda fazladan çalıştırılacak bir birim işçinin parasal ücreti (W) olmalıdır. Marjinal gelir ek bir birimlik işgücünden elde edilir ve buna marjinal ürün değeri (MRP) denir ve şu şekilde bulunur;

$$MR = MRP = (MP_L) \, . \, (MR) \qquad (5)$$

İşgücünün marjinal ürünü marjinal geliri ile çarpılarak bulunan marjinal ürün değeri firmanın ürün fiyatını (P) verir ve tam rekabetçi firmada marjinal gelire eşittir (MR = P). Kar maksimizasyonu için gerekli koşu ise (P=MC) olduğu noktadır. Buna göre (Ehrenberg ve Smith, 1991, s.62);

$$P \, . \, MP_L = W \qquad (6)$$

$$MP_L = W / P \qquad (7)$$

Son olarak marjinal ürün eğrisi firmanın işgücü talep eğrisine eşittir ve yukarıdaki eşitlikler doğrultusunda bunlar şu şekilde bağlanabilir;

$$D_L = f\,(W/P, \cancel{K}\,), f_1 < 0 \qquad S_L = f\,(W/P, \cancel{K}\,), f_2 > 0 \qquad (8,9)$$

$$D_L = S_L \qquad (10)$$

Neo klasik iktisatçıların varsayımları altında, emek talebi ve arzı fonksiyonları (8) ve (9) nolu eşitliklerde görüldüğü üzere D_L ve S_L'dir. (D_L) reel ücretle ters yönlü ilişki içindedir, çünkü kısa dönemde tek değişken girdi emek olduğu için (MR=MC) koşulu ($W/P=MP_L$) 'ye dönüşecektir ve daha düşük reel ücret ile işgücü maliyeti düşecek, bunun sonucunda daha fazla işgücü istihdam edilecektir. S_L'nin reel ücretlerle doğru yönlü ilişki içinde oluşu ise; emek sahibinin arz edeceği emek miktarını belirlerken çalışmanın marjinal zahmeti ile ücretin sağlayacağı marjinal tatmin arasındaki dengeyi göz önüne aldığı gerekçesi söylenebilir. Böylece emek sahibi ücretin sağlayacağı marjinal tatmini, çalışmamanın sağlayacağı yarardan küçük görürse çalışmamayı seçebilir. Buradan yola çıkarak reel ücret artışı ile emek arzının artacağı görüşüne ulaşılır (Savaş, 2007, s.13).

2.2. Ücretin Belirleyicisi Olan Unsurlar

Ücret, işçinin geliri olduğu için yaşam standartlarını belirleyen bir unsur, ekonomik açıdan maliyet unsuru ve ulusal gelirin gelir grupları arasında paylaşımının göstergesi olduğu için ise sosyal adaleti temsil eden bir unsurdur (Ar, 2007, s.76).

Ancak bu derece önemli bir kavram olan ücret, liberal devletlerde yukarıda belirtildiği gibi ideal bir iş piyasasında değil, rekabetin eksik ve aksak olduğu tabii iş piyasalarında oluşmaktadır. Bahsedilen tabii iş piyasasında emek standart değildir ve tek bir fiyatı yoktur. Verimi aynı olan her emeğin ücretinin aynı olmaması, ücretlerde çarpıklıklar yaşanmasına neden olmaktadır (Zaim, 1986, s.17-24).

Ücret oluşumunda etkili arz ve talep koşullarının yanında, işgücü piyasasına etki eden yaşam maliyeti ve işgücü verimliliğindeki değişimler, işverenin ödeme gücü, diğer endüstri veya firmalarda ödenen ücretler, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlar, iktisadi konjonktürün seyri, mal piyasalarının özellikleri, seçilen istihdam politikaları ve ücretin istihdam üzerindeki sözde etkisi gibi birçok unsur ücret seviyesi üzerinde söz sahibidir (Shultz ve Coleman, 1959, s.335).

Gelir; fiyatların bir fonksiyonu olup, fiyatlarda görülen değişimler ücretlerde değişimlere neden olmaktadır. Gelir artışı sonucu talep artışlarının fiyatları arttırması maliyetlerde artışa sebep olmakta, maliyet artışı ise yeniden fiyatları arttırmaktadır. Kısacası fiyat artışları ücret artışlarına yol açmakla kalmayıp, bu durumda ücret artışları da tekrardan maliyet yoluyla fiyat artışlarına sebebiyet vermektedir (Ataman, 1996, s.59). Ücret teorisi gerçekte bir fiyat teorisi olup, toplam ücret gelirleri ile ulusal ekonominin istihdam düzeyi arasında da doğrudan bir ilişki vardır (Metin ve Üçdoğruk, 1998, s.279).

Beşeri sermaye farklılıkları da ücret seviyeleri arasında farklılıklara yol açmaktadır. Yüksek beşeri sermaye stoku yüksek ücret gerektirdiği için, aynı iş kollarında farklı firmalarla çalışan iki işçinin ücretleri beşeri sermaye farklılıklarından dolayı birbirinden ayrılabilir. Bu durum iki işçinin çıktı düzeylerinin farklılaşmasına neden olabilir ve sonucunda çıktı düzeylerinin farklılaşması ücret farklılaşmasını gerektirebilir (Akyıldız ve Karabıçak, 2002, s.64).

Her firma beşeri sermaye yatırımına verdiği değere göre, beşeri sermayenin bedeli olarak gördüğü ücretleri de farklı değerlendirir. Bu ücret seviyelerinde bir çarpıklık doğurmakla birlikte, bunun doğurduğu başka bir sonuç beşeri sermaye yoğunluğu arasındaki farkın açılmasının emek mobilitesinde kısıtlanmaya sebep

olduğudur. Bu durum rekabeti azaltıcı bir etkiye sahip olduğu için ücretlerde oluşan çarpıklıkları daha da arttırır (Focus, 2000, s.6).

Piyasada emek talebinin bir kısmının monopsoncu firma tarafından olması, bazılarında emek arz ve talebinin tam rekabet koşullarına tabi olması ve diğer bazılarında ise iki taraflı tekel piyasa işlerin farklı düzeylerde ücretlendirilmesine sebep olmuştur (Akyıldız, 2001, s.77).

Sendikaların pazarlık gücünün ücret seviyelerindeki etkisi tartışılmakla birlikte kesin bir yargı vardır ki sendikalaşma; ücretlerde artışa neden olmaktadır. Sendikalaşmanın yoğun olduğu sektörlerde aynı iş kolu dahi olsa ücretlerin daha yüksek olduğu görülmektedir. Siyasi gücün de ücret seviyelerinin belirlenmesi üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Bir diğer faktör ise işçi ve işverenin piyasaya dair bilgilerinin tam olmayışıdır. Bu da işgücü piyasasında emek arz-talep dengelerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır (Zaim, 1986, s.259-260,374).

Yukarıda ücret oluşumda etkili olabilecek unsurlara yer verilmekle birlikte, günümüzde de halen üzerinde tartışılan bir konu; ücretin belirleyici unsurlarından biri olan dış ticaret olgusudur. Çalışmanın amacına da uygun olduğu için dış ticaret olgusunun gelir dağılımına ve dolayısıyla ücretlere etkileri üzerine teorilerin daha ayrıntılı incelenmesinde fayda görülmektedir.

2.2.1. Ticaret Liberalizasyonu İle Birlikte Ücretlerin Yeniden Belirlenmesi

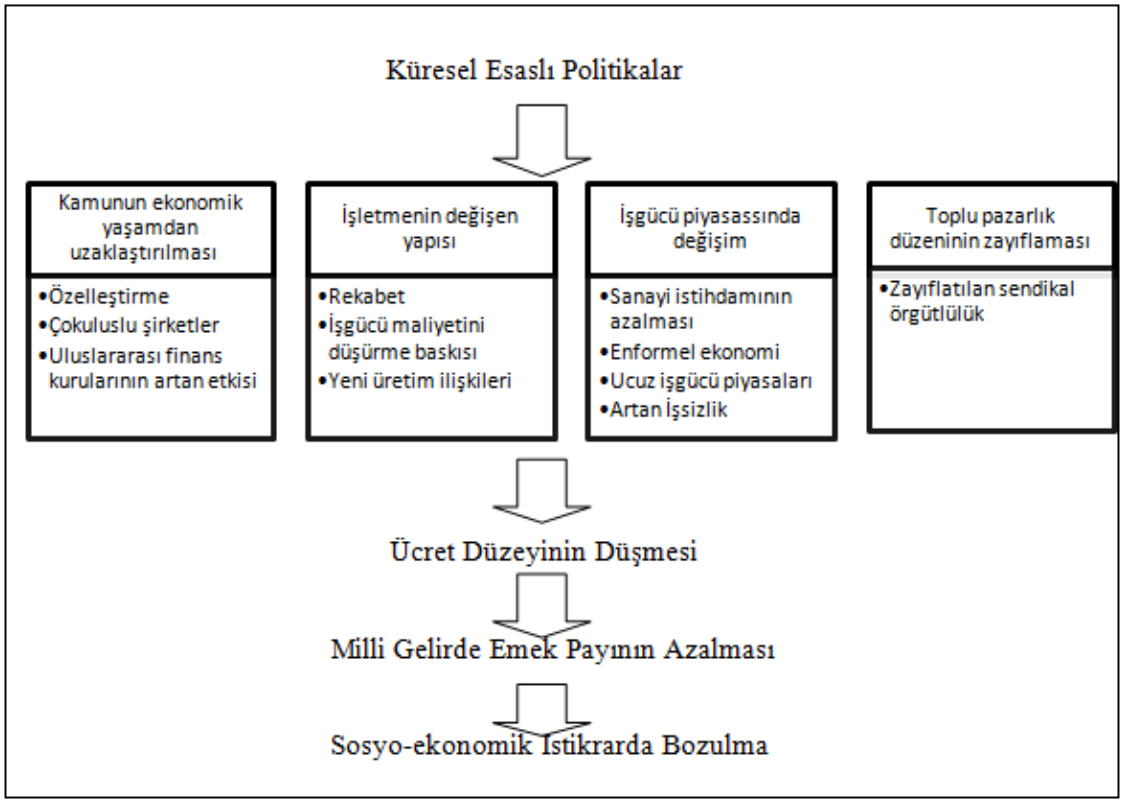
Küreselleşmenin bir evresi olduğu kabul edilen ticaret liberalizasyonu, sanayi devrimi ile hızlanan teknolojik gelişmelerin ve hızla yayılan liberal iktisat söylemlerinin ortaya çıkardığı bir olgudur.

1870'lerde başlayan ticari liberalizasyon süreci, 1. ve 2. Dünya Savaşı ile kesintiye uğrasa da 1980'lerden sonra yeniden ivme kazanmıştır. Bu dönemde yaşanan gelişmeler; uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması ve sermayenin serbest dolaşımı, dış ticaret hacminin genişlemesi ve uluslararası faaliyetlerin artışı olarak sıralanabilir. Ticaret liberalizasyonu ülke ekonomilerinin üretim ve bölüşümüne yön veren sistem olarak ortaya çıkınca, ücret kavramı ile ilişkilendirilmesi de kaçınılmaz olmuştur.

İktisat yazınında, hem geleneksel ticaret teorisi hem de politik ekonomi literatürü ticaretin "etkin kaynak dağılımı" üzerindeki etkilerini vurgulamıştır. Politik ekonomi literatürü, ticari liberalizasyonun getirdiği ticaret artışının gelişen ülkelerde

işgücünün ikame edilebilirliğini arttırdığını ve böylece ücretleri düşürücü yönde etkilere neden olduğunu söylerken, geleneksel ticaret teorisi ise ticaret akımlarının işücü talebi yaratma etkisine odaklanmıştır (Oyvat, 2011, s:127).

Liberalizasyon politikaları ya da bugünkü adıyla küreselleşmenin pek çok açıdan etkisi toplandığı zaman, geleneksel ticaret teorilerinin olumlu yaklaşımlarının karşısında duran görüşler; ücret düzeyinde düşüşler yarattığı, bu düşüşlerin milli gelirde emek payının azalmasına yol açtığı ve en son olarak da sosyo-ekonomik istikrarı kaçınılmaz şekilde bozduğudur. Bu etkiler aşağıdaki şema yardımıyla açıklanmıştır;

Şekil 2. Küreselleşmenin ücretlere etkisi
Kaynak: Ar, 2007, s.120

Şemadan da anlaşıldığı üzere küreselleşme olgusu ile birlikte yaşanan değişimler ve artan ticari liberalizasyon, ücret düzeyinde ve milli gelirde emek payını azaltıcı ve sosyo-ekonomik istikrarı bozucu etkilere sahiptir.

Ticaret liberalizasyonu karşıtları daha fazla ticari açıklığın daha düşük yaşam standardı ve işgücü kayıpları demek olduğunu savunurken, ticaret liberalizasyonu savunucuları ise ticarette korumacılığın azaltılmasının malların maliyetlerini düşürmeye yardımcı olacağını ve ihracatçılar için yeni pazarlar sağlayacağına inanmaktadırlar

(Bernard, Jensen ve Lawrence, 1995, s.68). Malların ve üretim faktörlerinin daha etkin dağılımına neden olacağını düşünen ticaret liberalizasyonu savunucuları böylece gelir dağılımına da değinerek, olumlu etkiler yaratacağını belirtmişlerdir. Tartışmaya açık bu görüşün teorik temellerinin incelenmesi, görüşü desteklemenin nedenlerini daha iyi ortaya koyacak ve böylece konuyu daha iyi anlamayı sağlayacaktır.

2.3. Dış Ticaret-Ücret İlişkisinin Uluslararası İktisattaki Yeri

Dış ticaretin ücretler üzerindeki etkisini açıklayabilmek için izlenecek yol, uluslararası ticaretin ortaya çıkışı ile birlikte günümüze kadar gelişerek gelen ve tartışmalara rağmen halen geçerliliğini koruyan uluslar arası iktisat teorilerine başvurmaktır. Dış ticaretin ücretlerle ilişkisini uluslararası düzeyde ortaya koyan "Faktör Fiyatları Teoremi" yanı sıra ülke içindeki ücret düzeylerinde yaratacağı değişimleri ortaya koyan "Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi" konuya ışık tutmaktadır. Bununla birlikte bu teoremin doğuşuna katkıda bulunan uluslar arası iktisat teorilerine de değinmekte fayda vardır.

2.3.1. Gelir Dağılımı Teoremine Zemin Hazırlayan Uluslararası İktisat Teorilerindeki Gelişmeler

Her ne kadar iktisat teorisinin başlangıcı için Aristo'nun düşüncelerine kadar giden bir yol izlense de, iktisat politikaları ve uluslararası ticaretle ilgili derli toplu görüşlere ilk olarak 1500-1800 yıllarını kapsayan Merkantilist dönemde rastlanır (Savaş, 2007, s.103-107).

Merkantilistler, dış ticaretin zenginleşebilme aracı olmasıyla diğer yararlarına kıyasla daha çok ilgilenseler de dönemin etkili düşünürlerinden biri olan Sir Dudley North (1641-1691)'a göre dış ticaretin temel görevi zenginliği arttırmak değil, bol olan faktörlerin ticaret yoluyla yer değiştirmesini sağlayarak üretimdeki toplam arzı arttırmasıdır. Bir başka düşünür olan Richard Cantillon (1680-1734) ise faktör arzı üzerine görüşleri ile faktör fiyatları eşitlenmesi konusuna değinmiştir. Ona göre eğer faktör arzında bir azalma faktör fiyatlarını yükseltirse, bu durum cazip olduğundan yeni emekçiler gelecek ve faktör fiyatları tekrar düşecektir. Bu durumun aksi olur ve faktör arzı artar ise de faktör fiyatları düşecek ve faktör başka yerlere kayacaktır (Savaş, 2007, s.199).

Toplumsal reformcular olarak bilinen Fizyokratlara göre ise ticaret mala karşılık mal verilerek yapılan bir faaliyet olduğu için artık veren bir değer olarak değerlendirilmemiştir. Yani ticaretten fayda sağlanabileceği, ancak bununla beraber değer yaratan bir unsur da olmadığı görüşündedirler. Dış ticaret sadece piyasada talep bulmayan, sindirilememiş fazla ürünü dışarıya atma aracı olarak nitelendirilmektedir (Yılmaz, 2010, s.11-12). Ayrıca sanayi ve ticareti engelleyen mevcut bütün vergilerin ve düzenlemelerin iptal edilmesini istemişlerdir. Bu isteğin nedeni ise ülkeler arasında doğal kaynakların farklı dağılımının bunu gerektirdiğidir (Hunt, 2002, s.65-67).

2.3.1.1. Adam Smith ve Mutlak Üstünlükler Kuramı

Liberal iktisadın kurucusu sayılan Adam Smith, Merkantilist sistemin aşırı korumacı uygulamalarını eleştirerek, serbest ticaret ve ülkelerarası işbölümü ve uzmanlaşmanın yararlarına vurgu yapmıştır.

Smith (2010) kendisine satın almaktan daha pahalıya gelecek hiçbir şeyi asla evde yapmaya kalkışmamanın aklı başında aile reisinin davranışı olduğunu ve aile yönetimindeki akıllılığın, büyük bir krallıkta ahmaklık olabilmesinin mümkün olmadığını ifade etmiştir.

Smith'e göre, bir ülkenin bir başka ülkeye kıyasla bazı malları üretmede sahip olduğu doğal üstünlükler söz konusu ise bu üstünlüklere sahip olmayan ülkenin bu malları üretmektense diğerinden satın alması daha uygundur (Smith, 2010, s. 488). Mutlak Üstünlükler Kuramı olarak bilinen bu kurama göre, ülkeler mutlak olarak maliyet üstünlüğüne sahip oldukları, yani mutlak olarak diğer ülkelerden ucuza ürettikleri malın üretiminde uzmanlaşmalı, diğer ülkenin mutlak üstünlüğe sahip olduğu malı ise ondan almalıdır.

Myint (1958)'e göre; Smith'in dış ticaretin gerçekleşmesi için ancak mutlak üstünlüklerin varlığından söz edilmesi gerektiği şartı, bu şart yerine getirilmese de dış ticaretten avantaj sağlanabileceğini açıklamada yetersiz kalmıştır.

2.3.1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin Öncüsü: David Ricardo

Aslında karşılaştırmalı üstünlükler teorisini ilk söyleyen 19. yy başlarında Robert Torrens olsa da daha sonrasında Ricardo, E. Heckscher ve B. Ohlin tarafından geliştirilmiştir (Seligman ve Hollander, 1911, s.448-449).

Smith'in mutlak üstünlük ilkesine dayandırdığı dış ticareti *karşılaştırmalı üstünlük* ilkesine dayandırarak, dış ticaretin nedenlerini ve dış ticaretten elde edilen kazancı açıklayan Ricardo'ya göre teori genel olarak; ülkelerin göreceli olarak bol olan üretim faktörlerini daha çok kullanacakları malların üretimine yönelerek, o malların üretiminde uzmanlaşmanın, maksimum üretim düzeyine ulaşmayı sağlayacağını söylemektedir (Hunt, 2002 s.161).

Her ülke üretimde nisbi olarak daha fazla faktör verimliliğine sahip olduğu malın üretiminde uzmanlaşmalıdır. Bu faktör verimliliklerinde görülen farklılığın sebebi ise ülkelerin fiziki imkanlarının birbirinden farklı olmasıdır. Serbest ticaretin tam olduğu bir ekonomide üretim faktörleri olan sermayenin ve emeğin kendisi için en yararlı iş kollarında üretime koşulması, emeği en verimli iş göreceği biçimde dağıtacaktır (Ricardo, 2008, s.106).

Yani ekonomideki kaynaklar en rasyonel şekliyle dağılmış olacaktır. Ücret haddinin daha yüksek olduğu ülke ile ticarette, ücretlerden sağladığı avantajla rekabetçi üstünlük kazanabilecek ve böylece ticaret yapmak karlı hale gelebilecektir (Ünsal, 2005, s.74-76). Bu durumda sermayenin rolü ise; sermaye yönünden zengin ülkelerin sahip oldukları işçileri ekonomik aktivitelerinde daha çok sermaye ile çalıştırabilecek ve bu sebeple kişi başına çıktı oranlarını değiştirebilecek olmasıdır (Helpman, 1998, s.3).

2.3.1.3. Heckscher-Ohlin Modeli

Ricardo'nun teorisinden bir asır sonra teoriye katkıda bulunan iki İsveçli iktisatçı Eli Filip Heckscher ve Bertil Ohlin, karşılaştırmalı üstünlüklerin nedeninin ülkelerin verimlilik farklarına dayandırılmasındaki nedenleri ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre ülkelerin donatıldıkları faktör donanımlarındaki farklar ve farklı malların üretiminde farklı faktör bileşimi kullanılması bu verimlilik farklarına yol açmaktadır.

Amacı dış ticaretin milli gelirin genel seviyesi üzerindeki etkisini değil, bu elde edilecek milli gelirin bölüşümü ve faktör fiyatları üzerindeki etkisini incelemek olan Heckscher'e göre dış ticarete açılan ülkede, ticaret sonrası üretim faktörlerinin üretim alanlarındaki tahsisi yeniden gerçekleşir (Aydınonat, 2007, s.42-43).

Heckscher'in öğrencisi olan Ohlin ise Ricardo-vari klasik dış ticaret teorisinin dayandırıldığı emek-değer teorisini bırakıp, neoklasik fiyat teorisini ele almış ve neoklasik genel denge analizini kullanmıştır. Çünkü Ohlin'e göre Ricardo'nun ortak

ölçü birimini elde edebilme çabası ve malların üretim maliyetlerini ortak bir paydaya indirgeyerek karşılaştırması imkansızdır. Ohlin'e göre bir diğer sorun ise farklı niteliklerdeki emeğin ücretlerindeki farklılıkların, fiyat mekanizması dışına bırakılmasıdır. Sonuç olarak klasik teori "genel arz ve talep ilişkisi" ile "gelir dağılımını" birlikte değerlendirememektedir ve faktör fiyatları da dahil bütün fiyatlar fiyat sistemi dışında belirlenmektedir. Ohlin bu eksiklikleri giderecek şekilde Heckscher'in analizini, neoklasik fiyat teorisi ve Walrasgil genel denge analiziyle birleştirmiş, ticarete açılan iki piyasayı tek bir piyasa gibi değerlendirip, genel denge analizi aletlerini dış ticaret analizine entegre ederek daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesini sağlamıştır (Aydınonat, 2007, s.59-63).

Üretim faktörlerinin miktarının sabit ve ülke içindeki mobilizasyonun tam, uluslararasında ise kısıtlanmış olduğu, zevklerin ve üretim teknolojilerinin değişmediği, faktör ve mal piyasalarında tam rekabet koşullarının geçerli olduğu varsayımlarına ek olarak; Heckscher-Ohlin modelinde iki ülke, iki mal ve iki faktör (2*2 modeli) olduğu, bu iki ülkeden birinin işgücü yoğun, diğerinin ise sermaye yoğun (yani $L/K > L^*/K^*$) olduğu ve mallardan birinin üretiminde işgücü diğerinin üretiminde ise sermaye oranın göreceli olarak fazla kullanıldığı varsayımları yer almaktadır. Bu varsayımlar altında ülkeler ticarete başladıktan sonra, görece bol ve ucuz olan üretim faktörünün üretimde yoğun olarak kullandığı malda avantaj sağlamasından dolayı, yoğun faktör donatımına sahip olduğu malı ihraç etmesi gerektiği her iki ülke içinde geçerlidir (Feenstra, 2004, s.32). Dolayısıyla, ülkeler hangi malda uzmanlaşacağını ve serbest ticaret, iş bölümü ve uzmanlaşma ile refahlarını nasıl arttıracağını belirlemiş olacaklardır.

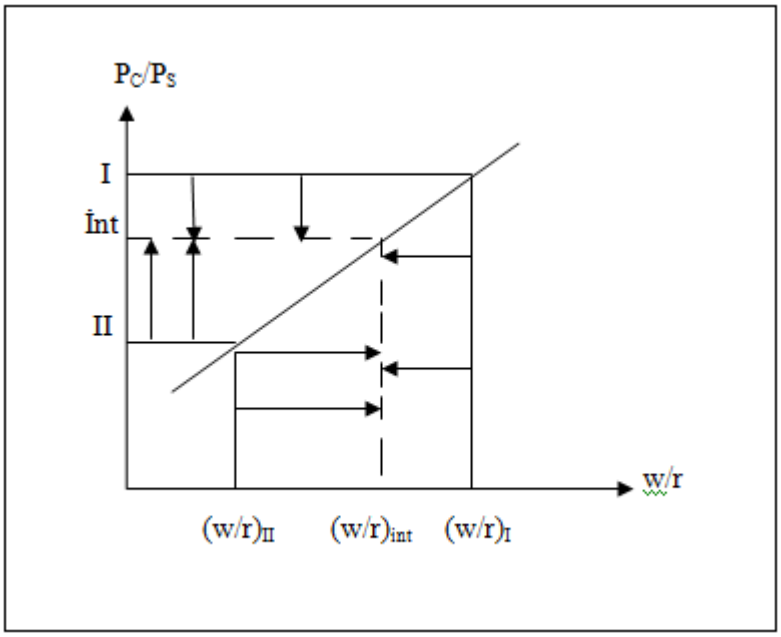
Heckscher-Ohlin modelinde ele alınan iki ülkenin biri genellikle gelişmekte olan ülke ve diğeri ise gelişmiş ülke olarak kabul edilmektedir Gelişmekte olan ülkenin işgücü yoğun, buna karşılık gelişmiş ülkenin ise sermaye yoğun bir üretim yapısına sahip olduğu varsayımına dayandırılmaktadır (Rahim, 2009, s.152). Diğer bir ifade ile gelişmiş ülkeler sermaye yoğun malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğünün avantajını kullanırken, gelişmekte olan ülkeler ise işgücü yoğun malların üretiminde sağladığı karşılaştırmalı üstünlüğünün avantajını kullanmaktadır.

2.3.1.4. Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi

Aynı teknolojiye fakat farklı faktör donatımına sahip iki ülkenin ticarete açılmasıyla birlikte, eğer söz konusu iki ülke iki mal üretiyor ve faktör yoğunluklarında

tersine dönme gerçekleşmiyorsa, faktör fiyatları eşitlenme eğilimi gösterir (Feenstra, 2004, s.13).

Daha ayrıntılı anlatılacak olursa; iki ülkenin aynı teknoloji düzeyine sahip olması ve ölçeğe göre sabit getiri koşulları altında, aynı göreceli mal fiyatlarıyla karşı karşıya gelmesi göreceli ve mutlak maliyetleri eşitleyecektir. Bunun gerçekleşmesi için ise tek yol faktör fiyatlarının eşitlenmesidir. Ticarete konu olan ve iki ülke arasında mobilitesi mümkün olan ikame edilebilir iki malın, göreceli faktör fiyatları eşitlenene kadar bol bulunan faktörün fiyatı artar ve kıt olan faktörün fiyatı ise düşer. I ve II adlı ülkelerin var olduğu ve bu iki ülkenin kumaş ve çelik ürettiği varsayımları altında faktör fiyatlarının eşitlenmesi süreci aşağıda şekil yardımıyla açıklanmıştır:

Şekil 3. Faktör fiyatları eşitlenmesi
Kaynak: Appleyard, Field ve Cobb, 2010, s.137

Şekil 3'de Ülke II işgücü yoğun ülkeyi ve Ülke I sermaye yoğun ülkeyi, P_c kumaş fiyatını, P_S çelik fiyatını, w ücreti ve r ise sermayenin getirisini temsil etmektedir. Ülkelerin ticaret hadleri ve ücret düzeyleri arasındaki ilişki ise;

$$\left(\frac{P_C}{P_S}\right)_{II} < \left(\frac{P_C}{P_S}\right)_{I} = \left(\frac{w}{r}\right)_{II} \text{ve } \left(\frac{w}{r}\right)_{II} < \left(\frac{w}{r}\right)_{I} \qquad (11)$$

şeklindedir. Ticaretin başlamasıyla birlikte $(w/r)_I$ düşmeye ve $(w/r)_{II}$ ise yükselmeye başlar. Bu değişim ülkeler arası faktör fiyatları eşitlenene kadar ve yeni dış ticaret hadleri olan $(P_c/P_S)_{int}$ noktası yeniden belirlenene kadar devam eder. İki ülke arasındaki göreceli faktör fiyatları eşitlendiği takdirde (12) nolu eşitlik sağlanır:

$$\left(\frac{w}{r}\right)_I = \left(\frac{w}{r}\right)_{int} = \left(\frac{w}{r}\right)_{II} \quad (12)$$

Kapalı ekonomi denge koşulları ile açık ekonomi denge koşullarını karşılaştıran Samuelson hem açık hem de kapalı ekonomi durumunda teknolojinin değişmediğini, piyasalarda tam rekabet koşulları ve ölçeğe göre sabit getiri olduğunu varsaymıştır. Bu varsayımlar altında bireylerin sadece veri fiyatlarla en iyi mal ve hizmet birleşimini seçebildiğini, fiyat belirlemede ise etkisinin olmadığını vurgulamıştır (Yılmaz, 2010, s.146).

Samuelson, uluslar arası fiyatlarla karşılaşan küçük ülkenin iç piyasadaki birey gibi fiyatları etkileyemediği, böylece uluslar arası fiyatları kabul ettiğini belirtmiştir. Açık ekonomide denge kurulurken değişen tek şey üretim-tüketim eşitliğinin yerini ithalat-ihracat eşitliğinin alması olmuştur. Bireylerin açık ekonomi durumunda kapalı ekonomi durumuna göre daha iyi olduğunu yeni denge oluşumunda ispatlayan Samuelson, "ticaret herkes için daha iyidir" diye net bir ifadeden kaçınmış ve bununla birlikte aşağıdaki üç maddeyi açıklamıştır (Yılmaz, 2010, s.147):

I. Aynı miktar üretim hizmeti ile daha çok mal sahibi olunabilir.
II. Aynı miktar tüketim malı için daha az üretim hizmetine gereksinim duyulur.
III. Ticaret sonrası daha az üretim faktörü kullanarak daha fazla mal elde edilebilir.

Stolper ve Samuelson (1941)'a göre, ticaret liberalizasyonundan sonra üretim faktörlerinin yeniden dağılımı sonucu ticaret yapan iki veya daha fazla ülke arasında faktör fiyatları eşitlenme eğilimindedir ama önemli olan nokta "tamamlanmamış bir eşitlenmeden" söz ediliyor olmasıdır. Eşitlenme kısmidir, çünkü aksi durumda önerme karşılaştırmalı maliyet farklarının ortadan kalkması ve ticaretin yapılmaması gibi bir çelişki içerir. Samuelson (1948) yıllar sonra bu önermedeki eksiklikten rahatsız olmuş ve yanlışlığını kanıtlamaya çalışmıştır.

Kısmi uzmanlaşma olduğu sürece uluslararası serbest ticaret ile malların üretim faktörlerinde ticaret yapılmasa bile, her iki maldan da bir miktar üreten her ülke ile faktör fiyatları mutlak ve göreceli olarak eşitlenecektir (Samuelson, 1948, s.169).

Samuelson bu durumu aşağıdaki örnekle açıklamıştır:

Biri Avrupa ülkesi ve diğeri ise Amerika olan 2 ülkeli bir model varsayımında, 2 mal üretildiği ve bunların birinin giyecek diğerinin ise yiyecek olduğu kabul edilmiştir. Her bir mal sadece iki üretim faktörü ile üretilmektedir ve bunlar arazi ve emektir. Her bir malın üretim fonksiyonları ölçeğe göre sabit getiriye göre çalışmaktadır. Yani bütün girdiler aynı oranda değiştirildiğinde, çıktı da aynı oranda değişmektedir ve üretim faktörlerinin verimliliğinin de sabit olduğu varsayılmıştır. Kısacası; bütün üretim fonksiyonları homojendir. Mallar emek yoğun ve arazi yoğun olarak birbirinden ayrılıp sınıflandırılmış, yiyecek arazi yoğunken, giyecek emek yoğundur. Bu demektir ki; ücretlerin kiraya oranı ne olursa olsun, emeğin araziye oranı giyeceğin yiyeceğe olan oranından büyüktür. Bir diğer koşul ise iki ülkedeki arazi ve emeğin, kalitatif olarak benzer girdiler olduğu varsayımıdır. Bunlara ek olarak bu iki ülkedeki üretim teknolojilerinin benzer olduğu kabul edilmektedir. Ayrıca uluslararası ticarette bütün mallar gümrük vergileri veya taşıma maliyetleri olmaksızın serbestçe dolaşabilmekte ve tam rekabet koşullarına sahip piyasa, yiyecek ve giyeceğin piyasa fiyatlarının oranını eşitlemektedir. Hiçbir üretim faktörü ülkeler arasında hareket edememekte ve son koşul olarak her iki ülkede de aynı üretim faktörleri ile üretilen bir malın var olduğu varsayılmaktadır. Her ülke karşılaştırmalı avantajının olduğu malda uzmanlaşmaya doğru yönelmekte ama yine de sadece bir malda tamamen uzmanlaşmamaktadır. Bu varsayımlarla oluşturulan denge modelinin hipotezi ise şudur: Bu şartlar altında her iki ülkede de faktör fiyatları aynı olmalıdır (Samuelson, 1949, s.181-183).

Yukarıdaki örnek formülle ifade edilecek olursa, Avrupa (1) nolu, Amerika ise (2) nolu ülke, L emeği ve H araziyi temsil ediyorsa (A) yiyeceği ve (B) de giyeceği temsil ediyorsa;

$$\left(\frac{L^1}{H^1}\right) > \left(\frac{L^2}{H^2}\right) \tag{13}$$

olacaktır. Avrupa'nın daha emek yoğun, Amerika'nın ise daha arazi yoğun olduğun gösterir. Ayrıca;

$$\left(\frac{H_A}{L_A}\right) > \left(\frac{H_B}{L_B}\right) \quad (14)$$

olacaktır. Yukarıda verilen örnekte ifade edilen duruma göre; (15) nolu eşitlikte gösterildiği gibi bir dengeye faktörlerin marjinal üretkenliklerinin her iki sektörde de eşitlenmesiyle gelinecektir;

$$\frac{\partial A(LA, HA)/\partial LA}{\partial A(LA, HA)/\partial HA} = \frac{\partial B(LB, HB)/\partial LB}{\partial B(LB, HB)/\partial HB} \quad (15)$$

Faktör fiyatlarının eşitlenmesini kanıtlamaya çalışan Samuelson (1948); "faktör fiyatları eşitliği imkânsızdır" önermesinin doğru olmadığını, aksine faktör fiyatlarının eşitlenmesinin mümkün ve hatta bazı şartlar altında kaçınılmaz olduğunu savunmuştur. Samuelson (1948), mal mobilitesi ile faktör mobilitesi tam ikame olduğu müddetçe dünya verimliliğinin optimal olacağını ancak faktörlerin mal mobilitesinin fiyat eşitliğini sağladığı noktaya kadar mobilite özelliği gösterebileceğini belirtmiştir.

Faktör fiyatları eşitliğinin klasik doktrini, her zaman üretim faktörlerinin bölgeler arasında serbestçe dolaşımı sonucunda, değişik bölgelerdeki göreceli ve mutlak faktör fiyatlarının eşitleneceğini kabul eder. Bu yüzden nüfusu yoğun Avrupa'dan nüfusu daha az yoğun Amerika'ya işgücü göçü, azalan getiriler kanununa göre Amerika'daki ücretlerin sermaye getirisine oranla daha çok düşmesine yol açmalıdır. Aynı zamanda Avrupa'daki toprak kiraları düşmeli ve reel ücretler artmalıdır. İşgücü göçü ancak mutlak ve göreceli faktör fiyatları eşitlenmesinde son bulmalıdır. Bertil Ohlin 1933 yılında "Bölgeler Arası ve Uluslararası Ticaret" adlı çalışmasında, uluslararası ticarette malların serbest dolaşımının faktör mobilitesinin kısmi ikamesi olduğunu vurgulayarak bunun mutlak ve göreceli faktör fiyatlarının eşitlenmesine yol açacağı sonucuna ulaşmıştır (Samuelson, 1948, s.163).

Malların serbest ticaretinin ülkelerin faktör getirileri arasındaki farklılıkları azaltmaya yardımcı olacağı sonucu çıkan teorem, mantıksal olarak doğru olmakla birlikte, pratikte sonuçların pek de beklenen eşitlikler şeklinde çıkmadığı görülmektedir. Bunun sebebi ise teorinin ön koşulları olan varsayımlarının gerçekleşmemesidir. Taşıma maliyetleri, tarifeler, sübvansiyonlar veya diğer ekonomik politikalar ülkeler arası ürün fiyatlarını farklılaştırabilmektedir. Ayrıca eksik rekabet, ticaret dışı mallar ve atıl

kaynaklar da teoremle tutarlı sonuçlar almaya engelleyici diğer etmenlerdir (Appleyard, Field ve Cobb, 2010, s.137).

2.3.2. Ticaret Liberalizasyonu'nun Gelir Dağılımı Üzerine Yansımaları: "Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teoremi"

Yukarıda açıklanan teoremler, ticaretin gelir dağılımını değiştirici etkisini ortaya koyan Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Teorisine kaynak niteliğindedir. Ancak aralarındaki fark; Heckscher-Ohlin ve Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremleri sonuçlarının ülkeler arası bir karşılaştırmayı gerektirirken, Stolper-Samuelson Teoreminin sonuçlarının bir ülke içindeki ilişkileri içermesidir. Bu nedenle teorem, çalışmanın amacına paralellik göstermekte ve bir ülke için analizleri mümkün kılmaktadır.

Ticarat liberalizasyonunun artışı ile yurtiçi gelir dağılımını teorik olarak ilişkilendiren ilk geleneksel ticaret teorisi olan Stolper-Samuelson gelir dağılımı teoremine göre, ülkeler ticarete daha çok açıldıkça ülkenin karşılaştırmalı olarak üstünlüğünün bulunduğu ihraç endüstrilerinde kullanılan bol faktörlere olan talep artar, ithalata rakip endüstrilerde kullanılan kıt faktörlere olan talep ise azalır. Bu nedenle işgücü ve sermaye gibi iki üretim faktörünü ele alan geleneksel modelde, artan dış ticaretin gelişmekte olan ülkelerin bol üretim faktörü olan işgücünün geliri olan ücretleri arttırması beklenmektedir (Litwin, 1998, s.2).

Stolper-Samuelson gelir dağılımı teoreminin önermesi çok nettir: "Ticari liberalizasyon ile birlikte artan dış ticaret hacmi, ülkelerin bol olarak sahip olduğu üretim faktörünün gelirini arttırmaktadır". Serbest ticaret veya ticarette korumacılık gibi politika seçimlerinin göreceli mal fiyatlarında yarattığı değişiklikler, faktör getirileri üzerinde etkili olup, göreceli mal fiyatları değişikliği sonrası üretim faktörlerinden birinin reel getirisi yükselirken diğer üretim faktörünün reel getirisi düşmektedir. Ayrıca teorem önemli olan noktanın yapılan ticaretin seviyesi değil, ticareti yapılan malların fiyatları olduğuna da dikkati çekmiştir (Freeman ve Revenga, 2004, s. 9).

Baldwin (2008), benzer şekilde malların fiyatındaki göreceli artışın, o malı üretirken kullanılan faktörün reel getirisini arttırdığını, fakat diğer faktörün reel getirisini düşürdüğünü ifade etmiştir. Robbins (1996) de aynı açıklamayı uluslararası mal fiyatlarında ya da tarifelerdeki değişimlerin, yerli üreticileri göreceli mal fiyatlarındaki değişimle yüz yüze getireceği ve bu durumda faktör fiyatlarının ve getirilerinin değişeceği şeklinde yapmıştır.

Jones (2006)'a göre Stolper-Samuelson teoreminin mesajı basit ve güçlüdür; iki verimli girdi (sermaye ve emek) ile tam rekabetin olduğu bir piyasada iki mal üreten ve emek yoğun malı ithal eden bir ülke ithalata vergi koyarak işçilerinin ücretlerini dolaylı olarak arttırabilir. Emek yoğun ithal malın fiyatının arttırıldığı varsayımı altında, emek ve sermaye arzının sabit olduğu düşünülecek olursa emek yoğun malın göreceli fiyatındaki artış reel ücretleri de arttıracaktır. Bu da her sektörde daha fazla sermaye kullanımına neden olarak emeğin marjinal ürün değeri de artacaktır.

Leamer (1996) Stolper-Samuelson varsayımlarının ücretlere etkisini araştırdığı çalışmasında; Avrupa, Asya ve Latin Amerika'daki ekonomik büyümenin Birleşik Devletlerdeki düşük ücretler ve artan gelir eşitsizliğine birçok yoldan sebep olduğunu belirtmiştir. Asya'daki büyüme Amerikan emek piyasalarına, ticarete konu olan emek-yoğun malların fiyatlarının düşmesi şeklinde yansımıştır. Mal fiyatlarındaki bu düşüşler, uzun vadede niteliksiz işçilerin reel ücret düşüşleri ile paraleldir. Bu gelişmeler 1970'lerde yaşanmakla birlikte, 1980'lerde Amerikan mal fiyatlarındaki değişiklikler ücretleri arttırarak, bir kısım işçilerin lehine çalışmıştır. Ancak toplam faktör verimliliğindeki bu eğilim, düşük ya da yüksek ücretli üretimde çalışan işçiler için değil, hizmet sektöründeki işçilerin lehine gerçekleşmiştir. Hatta rakamsal olarak toplam faktör verimliliği artışlarının hizmet sektöründeki işçilerin gelirlerini %100 arttırırken, üretim sektöründeki işçilerin gelirlerini %60 azalttığını da belirtmiştir.

Lawrance (1995), ise Leamer (1996)'ın Amerika'daki ücretler üzerine çalışmasını dikkatlice değerlendirilmiş bulmamaktadır. Amerikan işçilerinin ücretlerinin aslında verimliliği temsil eden işçi başına çıktı oranı ile aynı seviyede ilerlediğini belirterek, eğer nominal ücretleri deflate etmek için tüketici fiyat endeksinden ziyade üretici fiyat endeksi kullanılacak olursa bu "üretim ücretlerinin" verimlilikteki büyümeyi yakından takip ettiği görülecektir. Eğer faktör fiyatları ücretler ve sermaye arasında gerçekleşiyor olsaydı, reel üretim ücretleri üretkenlikten çok daha yavaş bir büyüme sergiliyor olmalıydı.

Lawrance ve Slaughter (1993)'ın konuyla ilgili daha ayrıntılı çalışması reel ücret büyümelerinin üretkenlikteki büyümeden geride kalmasının nedenine şöyle açıklık getirmektedir; bilgisayar gibi sermaye yoğun malların üretildiği sektörlerde işçilerin genelde bu üretilen malı satın almamasının yanı sıra, işçilerin üretmeyip satın aldığı ev ev fiyatlarının gçreceli olarak yükselmesidir. Uluslararası ticaretin düşük ortalamalı ücret büyümelerinde rolü yoktur ve teknolojik değişimler çok daha önem arz etmektedir.

Özetlenecek olursa; ticaretin serbestleşmesi sonucunda ülkelerin göreceli olarak bol bulunan üretim faktörleriyle üretilen mallarında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaları ve bu malların üretimine yoğunlaşmaları sonucu ülkelerde bol bulunan üretim faktörlerine olan talep artışları, o üretim faktörlerinin getirisini arttıracaktır. Bahsedilen üretim faktörü işgücü ise bu ücret artışı anlamına gelmektedir. Bu durumun tersi de geçerli olup göreceli olarak az bulunan üretim faktörleriyle üretilen mallarda karşılaştırmalı üstünlüğün az olması, o malların üretimine olan talebi ve dolayısıyla o üretim faktörüne olan talebi düşürecek ve bu düşüşü ücretlerdeki düşüşler izleyecektir.

Teoreme göre; dış ticaret ile birlikte ülke içinde değişen mal fiyatlarının faktör getirilerini de değiştirmesi durumu, gelişmekte olan ülkelerde ücretlerin artmasını ve dolaylı olarak gelir dağılımı eşitsizliğinin de azalmasını sağlar (Goldberg ve Pavcnik, 2004, s.10-12).

2.3.2.1. Ticaret Liberalizasyonunun Gelir Dağılımı Etkilerine Yönelik Ampirik Bulgular

Ücretin gelirin bir fonksiyonu olması nedeniyle, gelir dağılımının dış ticaret ile ilişkisi çalışma için önemli konulardan biri haline gelmektedir. Serbest dış ticaretin gelir dağılımı üzerine etkileri Ricardo'dan bu yana tartışılmakta ve hala da güncelliğini korumaktadır. Küreselleşme artışının bir yandan dünya ticaret hacmi ile üretim hacmi arasındaki farkı açması, diğer yandan ekonomik sınıflar arasındaki ücret farkını açması bu konuyu ilgi çekici duruma getirmiştir. Klasiklerin genel kanısı; dış ticaretin ücret artışlarını negatif yönde etkilediği ve kazançların sanayici tarafına aktarıldığı ve dolayısıyla da gelir dağılımının sanayici lehine geliştiği yönündedir.

Bu konuda kesin olarak söylenebilecek şeyin dış ticaretin ülke ulusal gelirinin kişisel ve işlevsel dağılımı üzerindeki güçlü etkisi olduğunu görüşündeki Yılmaz (2010)'a paralel olarak Frankel ve Romer (1999), Irwin ve Tervio (2002), Aydınonat (2007) ve Calderon ve Chong (2001) da benzer görüşler bildirmişlerdir.

Danışoğlu (2004)'na göre; liberalizasyonun gelir üzerine etkileri ülkenin özelliklerine, faktör yoğunluklarına ve küreselleşmeye ne kadar uyum sağlayabildiğine bağlıdır. Gelişmekte olan her ülkenin iktisadi kalkınmışlığı farklı seviyelerde olduğu için, farklı ekonomiler için farklı riskler ortaya çıkmaktadır. Buna rağmen gelir eşitsizliklerinde artışın, ticaret liberalizasyonunun hız kazandığı yıllarla örtüşmesi bir yana, gelir adaletsizliğini düzeltme yolundaki beklentileri de boşa çıkarmıştır. Bu

durumun sebebini ise tümden dışa açılmanın, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin kırılgan içyapılarını daha da kırılgan hale getirerek, yıkıcı güçlerin etkisine maruz bırakmasına bağlamıştır.

Dollar ve Kraay (2002)'a göre ise serbest dış ticaret büyüme için iyidir ve büyüme de fakir ülkeler için iyidir. Çünkü serbest ticaret ülke gelirinde büyümeye, ülke gelirindeki büyüme ise fakirliğin azaltılmasına yol açar.

Nye, Reddy ve Watkins (2002), çalışmalarında Dollar ve Kraay'ın iddia ettikleri gibi az gelişmiş ülkelerin fakirliği azaltması için en etkin yollardan birisinin ticaret liberalizasyonu olduğuna dair ortaya konduğu argümanların ve kanıtların tatmin edici olmadığını ifade etmişlerdir. Ticaretin büyüme ve fakirlik üzerindeki etkisi, Dollar ve Kraay'ın söylediğinden çok daha karmaşıktır. Artan ticari liberalleşmenin, ortalama gelirleri arttırması ve fakirliği azaltması konusunda etkilerini destekleyecek yeterli kanıt sunamadıklarını iddia etmiş ve tespitlerine şunları eklemişlerdir; ticaret, büyüme ve yoksulluk arasında bir ilişki olduğu kesindir ama açıklaması yapıldığı kadar basit bir ilişkinin varlığından bahsedilemez.

Dış ticaretteki açıklığın kesin etkilerinden söz edebilmek için eldeki verilerin yetersiz olduğu, genelleme yapılmasına engel teşkil eden bir ölçüm ve tanım eksikliğinin varlığı ve bunun sağlıklı sonuçlar elde etmede engel teşkil ettiği Santerelli ve Figini (2002) tarafından da destek gören görüşlerdir. Onlara göre; süreç genellemeler için yetersiz olmakla birlikte liberalizasyonu savunanlar ve bunun karşıtı duranlar karar verirken objektif olamamaktadırlar. Bu nedenle konunun ilgi çekiciliğini koruduğu ve üzerine yapılacak daha fazla yorum olduğu kanısına varmışlardır.

Zhang ve Ondrich (2004) ise ihracat açıklığının ve ithalat açıklığının kişi başına düşen gelire etkilerini ayrı ayrı ele almak gerektiğini ve ithalat açıklığının etkisinin ihracat açıklığının etkisinden farklı olabileceğini ifade etmiştir. Çalışmalarına göre ihracat ve gelir arasında pozitif bir ilişki söz konusuyken, ithalat için aynı şey geçerli değildir.

Wade (2004), ticaret liberalizasyonundan doğan eşitsizlik üzerine yaptığı çalışmasında altı konuya dikkat çekmiştir;

- Gelirler, piyasa kur oranlarıyla ölçüldüğünde dünya gelirinin hızla eşitsizleştiği görülmüştür.

- Dünya satın alma gücü paritesi-gelir kutuplaşması, zengin ülke ile fakir ülke gelir oranları kutuplaşması olarak değerlendirilecek olursa bu kutuplaşmanın arttığı gözlenmiştir.
- Toplam dağılımı ölçmede kullanılan gini katsayısı, kişi başı gayri safi yurtiçi hâsıla kullanılarak hesaplanan dünya satın alma gücü paritesi 1980'den beri ülkeler arası eşitsizliğinin arttığını göstermiştir.
- Dünya ülkeler arası satın alma gücü paritesi eşitsizliği 1980'lerden beri nüfus oranı yüksek olan Hindistan ve Çin gibi ülkelerde sabit durmakta veya düşmektedir.
- Genel olarak ülkeler arası ve ülke içi gelir dağılımları dikkate alındığında birçok çalışma göstermiştir ki dünya satın alma gücü paritesi-gelir eşitsizliği son 20-30 yılda artmıştır.
- Son olarak 1960'lardan 1980'lere kadar ülkeler arasındaki ücret eşitsizliğinin sabit kaldığı veya azaldığı, fakat 1980'lerden günümüze kadar ücret eşitsizliklerinin hızla arttığı ve 1980'lerin dünya çapında ücret eşitsizliğinde bir dönüm noktası olduğu görülmüştür.

Çıkan sonuçların ortak noktasının yaşanan eşitsizlik durumunun geçmiş yıllara kıyasla son 30 yılda artmış olduğudur. Bu da liberalizasyonun eşitsizlikle ilişkisini daha net ortaya koymaktadır.

"Uluslararası ticaretin gelir dağılımı üzerindeki olumsuz etkileri göz önüne alındığında, ticaret ancak düşük gelirli insanlara zarar vermediği sürece mi gerçekleşmelidir?" sorusuna çoğu iktisatçı "hayır" cevabını verecektir. Gelir dağılımına etkilerine rağmen iktisatçıların serbest ticaretten yana bir tutum sergilemeleri, öncelikle gelir dağılımındaki bozulmaların yegâne sorumlusu olarak uluslararası ticareti görmemelerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca onlara göre ticareti kısıtlamak yerine, serbest bırakıp sonucunda zarar görenlerin zararlarını telafi etmek daha iyidir (Krugman ve Obstfeld, 2009, s.74).

Anderson (2005)'a göre ticari açıklığın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi gelişmekte olan ülke servetine, uzaklığa ve cinsiyet eşitsizliğine bağlı olup, dışa açıklık yüksek oranda ise nitelikli işgücüne olan talebi arttırmakla birlikte gelir eşitsizliği üzerinde küçük bir etkiye sahip olmaktadır. Ortaya çıkan bu çelişkiyi ise değerlendirmelerde ülkelerin gelişen ülkelerden seçilmemesine bağlamaktadır.

Olumlu yaklaşıma sahip çalışmalardan Acemoğlu ve Ventura (2002) ise uluslararası ticarette serbestleşme ile azgelişmiş ülkelerin yoksulluk oranlarının aşağı çekileceği, dünya çapında adaletli bir gelir dağılımının oluşacağı, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelir düzeylerinde bir iyileşme olacağı ve teknolojinin yayılmasına hız kazandıracağı görüşündedirler.

Hem olumlu hem de olumsuz etkilere yer veren çalışmalara örnek teşkil eden Ghose (2001) ülke içi eşitsizlik artarken uluslararası eşitsizliğin azaldığını belirtmiş, Cornia (2003) da benzer şekilde deregülasyon ve dış liberalizasyon politikaları sonucu uluslararası eşitsizliklerden çok ülke içi eşitsizliklerin artığını vurgulamışlardır.

Konuyla ilgili ha dabirçok ampirik çalışma bulunmakta olup, aşağıdaki tabloda bunların bir kısmına yer verilmiştir;

Tablo 1

Gelir Eşitsizliği Üzerine Dışa Açıklığın Etkileri Literatür Özeti

Savvides (1998)	41 Ülke (Az gelişmiş ülke-Gelişmiş ülke sınıflandırması) (1978-1988)	OLS	Gini Katsayısı, Kişi Başına Gelir, Tarife Dışı Engeller, Beşeri Sermaye Yatırımları	Ticarette korumacılığın azalması gelir eşitsizliğinde artışa neden olmuştur.
Milanovic (2005)	129 ülke (1988, 1993, 1998)	Panel veri analizi	Eşitsizlik Endeksi, Dışa Açıklık, Yabancı Yatırımlar, Finansal Derinlik, Demokrasi İndikatörü	Dışa açıklık, gelir dağılımı eşitsizliğini ticaret teorilerinde söylenenin aksine daha da arttırmaktadır.
Spilimbergo, Londono ve Szekely (1999)	Latin Amerika, Afrika, Doğu Asya, Asya (1965-1992)	Panel veri analizi	Gini Katsayısı, Dışa Açıklık, Kişi Başına Ekilebilir Arazi, İşçi Başına Sermaye, Eğitimli Nüfus	Dışa açıklığın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisi faktör donatımlarındaki farklardan ileri gelmektedir.
Aradhyula, Rahman ve Seenivasan (2007)	60 Ülke (1985-1994)	Panel veri analizi	Gini Katsayısı, Kişi Başına Gelir, Nüfus, Alan, Dışa Açıklık, Yolsuzluk, Demokrasi, Uzaklık, Enlem, Gelişmişlik Düzeyi	Dışa açıklık gelir seviyesini arttırmaktadır.
Dollar ve Kraay (2002)	137 ülke (1950-1999)	GMM Panel veri analizi	Gini Katsayısı, Ticaret Hacmi, Hükümet Harcamaları, Finansal Gelişmişlik, Enflasyon, Yasalar	Dışa açıklık ve gelir dağılımı eşitsizlikleri arasında ilişki yoktur.

(Tablo 1'in devamı)

Dağdemir (2008)	54 Gelişmekte olan ülke (2000-2005)	Yatay kesit analizi	Gini Katsayısı, Kişi Başına GSYİH, Dışa Açıklık, Doğrudan Sermaye Yatırımları	Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları artışı gelir eşitsizliğinde artışa neden olmakta, dışa açıklık ise gelir eşitsizliğinde azalışa neden olmaktadır.

Savvides (1998) çalışmasında 41 ülkeyi kendi arasında az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler olarak sınıflandırmış ve ticarette korumacılığın düşürülmesiyle gelir eşitsizliğinin arttığını ampirik bulgularla göstermiştir.

Milanovic (2005), 1988, 1993 ve 1998 yılları için 129 ülke ekonomisi üzerine yaptığı çalışmasında uluslararası ticaret teorilerinin belirttiği gibi ticaret hacmi ve yabancı sermaye arttığında, gelir dağılımı fakir ülkeler için daha eşit duruma gelmemektedir. Teoriden beklenin aksine görüşler içeren çalışmaya göre dışa açıklıktan kim fayda sağlıyorsa onun zengin ülke olduğuna dair kanıtlar bulunmuştur. Gelir seviyesi yükseldikçe ise fakir-orta dereceli sınıfın göreceli gelir seviyesi yükselmektedir. Çalışma bu durumu açıklığın gelir dağılımı üzerindeki etkisinin ülkenin ortalama gelir seviyesine bağlılık gösterdiği şeklinde yorumlanmıştır.

Spilimbergo, Londono ve Szekely (1999) ticari açıklığın gelir eşitsizliği üzerindeki etkisini faktör donatımlarıyla açıklayarak, nitelikli işgücü yoğun ülkelerin daha eşit gelir dağılımına sahip olduğu halde toprak ve sermaye yoğun ülkelerin eşit olmayan bir gelir dağılımına sahip olduklarını göstermişlerdir.

Aradhyula, Rahman ve Seenivasan (2007) ise 60 ülke ile 1985-1994 yılları arası yaptıkları ampirik çalışmada ticaretin gelir eşitsizliği ile ilişkisini ortaya koymaya çalışmışlardır. Buna göre ticaret; gelişmekte olan ülkelerde gelir eşitsizliğini arttırmakta, gelişmiş ülkelerde ise azaltmaktadır. Ancak ticari açıklık rekabetçi bir ortam yaratır, bu da ekonomik büyümeye yol açan kaliteli ürünler sağlar. Sonuç olarak çalışma şunu söyler ki; ticari açıklık geliri arttırır fakat bunun yanında gelir eşitsizliğini de arttırır.

Dollar ve Kraay (2002) 137 ülke ekonomisi üzerinde 1950-1999 yılları arasında dışa açıklık göstergelerinden yola çıkarak yaptıkları ampirik çalışmada, gelişmekte olan ülkelerde dışa açılma ve gelir dağılımı eşitsizliği arasında anlamlı bir ilişki bulmamışlardır.

Dağdemir (2008) çalışmasında 54 gelişmekte olan ülkeyi ele almış ve sonucunda gelişmekte olan ülkelerde dışa açıklığın gelir eşitsizliğinde azalışa neden olduğunu ifade

etmiştir. Gelişmekte olan ülkeler için gelir dağılımındaki eşitsizliğin nedenini kişi başına gelir düzeyindeki artışlara bağlamıştır.

2.4. Dış Ticaretin Ücretlerle İlişkisi

Dış ticaretin ücretlerle ilişkisi incelendiğinde teorik altyapısının Heckscher-Ohlin(H-O) modeliyle uyumlu olan Stolper-Samuelson teoremine dayandığı görülmektedir. İlk olarak Heckscher tarafından temas edilen faktör fiyatlarının serbest ticaretle eşitlenmesi hususunun Ohlin tarafından mutlak eşitlik yerine eşitlik yönünde bir eğilim şeklinde ifade edildiği ve nihayet Samuelson'ın serbest ticaretle faktör fiyatları eşitliğine erişildiğini analitik olarak gösterdiği görülmektedir (Bayraktutan, 2003, s.179).

Neoklasik düşüncede üretim faktörlerinin fiyatları o faktör sahiplerinin gelirleri yani ücretleri anlamına gelmekte olup, faktör fiyatları ve dış ticaret arasındaki etkileşimin tek yönlü olmadığı görülmektedir. Faktör fiyatları arasındaki fark, dış ticarete yol açar ama aynı zamanda teoriye göre dış ticaret de faktör fiyatları arasındaki farkın ortadan kalkmasına neden olur (Yılmaz, 2010, s.125).

Ülkeler arası mal ticareti ile faktör hareketleri birbirini ikame etmektedir ve böylece bol olan faktörün fiyatı yükselirken kıt olan faktörün fiyatı düşerek faktör fiyatları eşitlenmektedir. Yani mal ticaretinin ikamesi işgücü ticaretidir. Bir ülkenin emek-yoğun bir mal ithal etmesi ile düşük ücretli emeği ithal ederek aynı ürünü üretmesi aynı anlama gelir. Bu da ücret farklılığını ortadan kaldırır (Faustino ve Leitao,2008).

Dış ticaretin ücretlere etkisi literatürde farklı yönleriyle ele alınmıştır. İlk olarak Stolper-Samuelson teoremi ile ilişki açıklanmaya çalışılmıştır. Stolper-Samuelson teoremi artan faktör talebinin gelişmekte olan ülkelerde ücretleri, gelişmiş ülkelerde ise sermayenin getirisini arttıracağını söyler. Ticaret, bol bulunan üretim faktörünün nispi bolluğunu azalttığı için getirisini yükseltirken, kıt üretim faktörünün nispi kıtlığını azalttığı için getirisini düşürecektir. Faktör hareketleri, mal akımları ile ikame edilmektedir. Stolper-Samuelson teoremi nihai mal fiyatları, faktör yoğunlukları ve faktör fiyatları arasındaki ilişkiye açıklık getirirken, ticaret liberalizasyonun gelişmekte olan ülkenin işgücü gelirlerini (veya niteliksiz işgücü gelirini) arttıracağını, sermayenin gelirlerini (veya niteliksiz işgücü gelirini) ise azaltacağını söyler. Çünkü gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler arasında ticaret aktivitesi arttıkça faktör fiyatları eşitliği

teoremi işlemektedir (Cheung-Fan, 2002, s.148). Gelişmiş ülkeler için durum tam tersi olup, sermaye gelirleri (nitelikli işgücü) artarken, işgücü gelirleri (niteliksiz işgücü) azalacaktır

Yılmaz (2010) çalışmasında ücret değişimleri ile ilgili olarak Cairnes'in görüşlerine yer vermiştir. Cairnes'e göre ücret eşitlenmelerinin mümkün olmamasının sebebi bir iş grubundan diğerine geçişlerdeki zorluklar nedeniyle geçişin kapalı olması ve rekabetin doğmamasıdır. Böylece ücretlerin yükseldiği iş koluna işçi kaymaları ile ücret eşitlenmelerinden bahsetmek pek mümkün değildir.

Bir diğer yaklaşıma göre ise gelişmekte olan ülkelerle yapılan ticarette emek yoğun ürünlerin ithali, emek yoğun mal üretme ihtiyacını ortadan kaldırarak emek talebini azaltacak, böylece ücretleri düşürecektir. Sektörde o malın ticaretinin payı ücretler üzerindeki etkinin büyüklüğünün de belirleyicisidir. Son yaklaşım ise; Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük teoremini esas alır ve ülkeler arası verimlilik/maliyet farklılıkları üzerinden dış ticaretin istihdam üzerindeki etkisini açıklamaktadır. Birim emek maliyetleri içseldir çünkü hem verimliliğe hem de göreceli ücretlere bağlıdır. Bir ülke, yurtiçi emek birim maliyetinin yurtdışı emek birim maliyetinden az veya eşit olduğu ürünü üretir. Gelişmekte olan ülkede artan verimlilik, bu ülke ile ticaret yapan gelişmiş ülkenin yurtiçi karşılaştırmalı üstünlüğünde bir kayba yol açar. Bu kaybı telafi için yurtiçi ücretler ticaret ortağı olan ülkelerdeki ücretlere nazaran düşürülmelidir (Polat ve Uslu, 2010, s.490-492).

Yeni-Ricardocu görüşlerin geliştirdiği şekliyle ise; tarıma ilginin azaldığı sanayileşmiş dünyada zengin ülkeler yüksek katma değerli yani az emekli bol sermayeli malların üretiminde daha fazla rekabet gücüne sahip olup, tam tersi durumun görüldüğü fakir ülkeler ise az sermayeli ve bol emekli malların üretiminde daha fazla rekabet gücüne sahiptirler. Bu iki zıt özelliğe sahip ülkeler ticaret yapmalarıyla birlikte piyasalarda dengesizlikler görülmeye başlar. İthalat pek çok iş alanının ortadan kalkmasına yol açtığı için, genel sonuç emek aleyhine ve sermaye lehine işlemektedir. İthalat sonucu işlerini kaybeden işçiler yeni iş bulmak zorunda bırakılırken, bu durumu fark eden işverenler ücretleri aşağı çekecek, sermayedarlar kar marjlarını yükseltmek için bu fırsatı değerlendireceklerdir. İhracat sektörlerinde daha fazla kullanılan sermaye kıt hale geldikçe, sermayedarların karları daha da artacak ve küreselleşmeden karlı çıkan tek bir taraf olmuş olacaktır (Cohen, 2009, s.50). Rekabetin bu olumsuz etkilerine rağmen neoklasik HOS modelinde bahsedilen üretim faktörlerinin fiyatının uluslararası boyutlarda eşitlenme eğiliminin, üretim faktörlerinin uluslararası hareketliliğinin

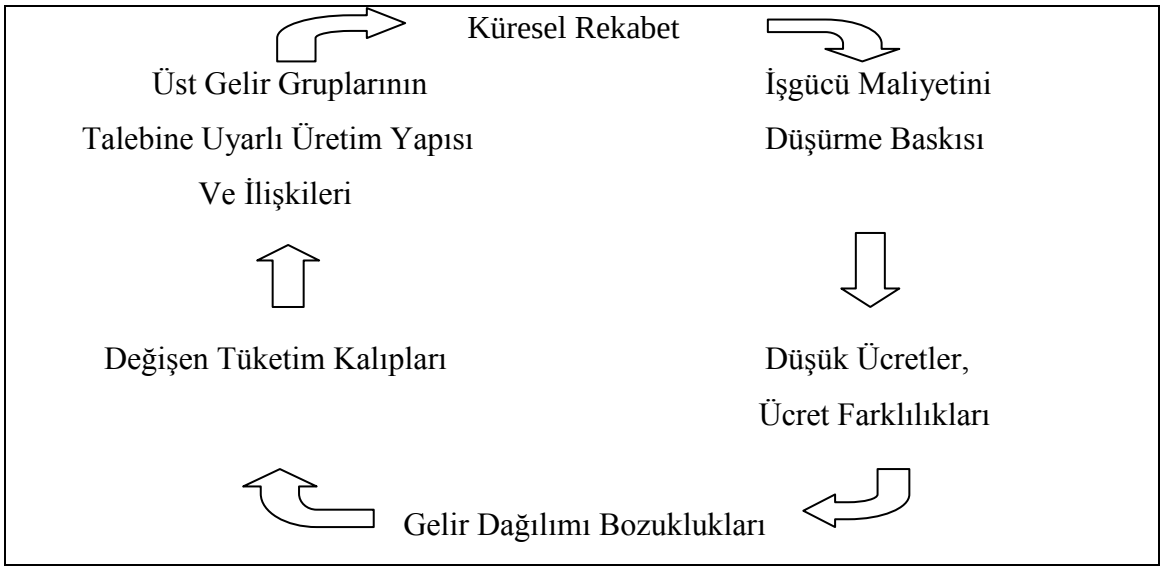
yokluğu varsayımı altında karşılaştırmalı verimlilik yetkinliğinin rekabet üzerine değil nisbi kıtlık üzerine kurulu olduğu da unutulmamalıdır (Adda, 2008, s.74).

Ticaret liberalizasyonu ücretler konusunda bir nevi beklentileri boşa çıkarmıştır. İthal ikamesinden ihraç yanlısı politikalara kayma gelişmekte olan ülkelerde işgücü yoğun endüstrilerin genişleyerek işgücü talebinde artışa ve uzun dönemde ücret artışlarına neden olması beklenmiştir. Oysaki ticaret liberalizasyonu ile birlikte artan dış rekabet ücretlerde beklenen etkiye izin vermemektedir (Milner ve Wright, 1998, s.509).

Bir ülke ekonomisinin dış pazarlara ve dolayısıyla yabancı firmalara açılması, o ülkenin kendi firmalarının gücünü azaltıcı etki yaratmakta ve o ülkenin firmaları üstündeki rekabet baskısını arttırmakta, hatta bazı firmaların bu rekabet baskısından dolayı piyasadan silinmesine sebep olmaktadır. Böyle bir durumda ülke ekonomisinde işsizlik ve yoksulluk artmakta ve bu sonuç uzun süreli olmaktadır. Yeni ticaret teorilerinde bahsedildiği gibi yaparak öğrenme ve ölçek ekonomilerinin etkileri daha çok ileri teknoloji ürünleri için geçerli olmakla birlikte, eğer ülke teknolojik olarak gerideyse ve dinamik olmayan sektörlerde karşılaştırmalı üstünlük varsa, ticarette liberalizasyon uygulamaları büyüme oranını azaltabilmektedir (Matsuyama, 1992, s.319-321).

Aslında ortada kaçınılmaz bir gerçek vardır ki, ticarette artan liberalizasyon uygulamaları ve ticareti sınırlandıracak engellerin kalkmasıyla iç pazarda faaliyet gösteren üreticiler, ithal edilen yabancı mallarla daha ağır koşullarda rekabet etmek durumunda bırakılmışlardır. Firma düzeyinde rekabet gücünün, firmanın ulusal ya da global piyasalarda rakiplerinden düşük maliyet ile üretebilme, ürünün kalitesi, sunulan hizmet ve ürünün rakiplere denk veya daha üstün nitelikler taşıması, yenilik ve yaratıcılık gibi faktörlere bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu yeni durumla birlikte, firmaların ayakta kalabilmeleri ve rekabet edebilmeleri için kaliteli ürünleri düşük maliyetle üretme şartı doğmuş ve bu durum en çok ücretler üzerinde etkisini göstermiştir (Pazarlıoğlu ve Çevik, 2007, s.1-3). Memiş (2007), emek-yoğun ürünlerin ihracatında artan 'rekabet' koşullarının ücretler üzerindeki etkilerini incelediği çalışmasında, ihracat için üretim yapan sektörlerdeki firmaların, ihracatın desteklendiği dönemlerdeki kâr oranlarını korumak amacıyla ücretler üzerinde farklı etkiler doğurabileceğini göstermiştir. Ayrıca farklı olarak kâr oranları aynı kalsa dahi, emek piyasalarında kurumsal ve sosyal nedenlerden dolayı ayrışan ücretlere dikkati çekmiştir.

Kuruç (2003), ticaret liberalizasyonunun ya da bugünkü adıyla küreselleşmenin yarattığı rekabet etkilerini aşağıdaki şema yardımıyla açıklamaya çalışmıştır.

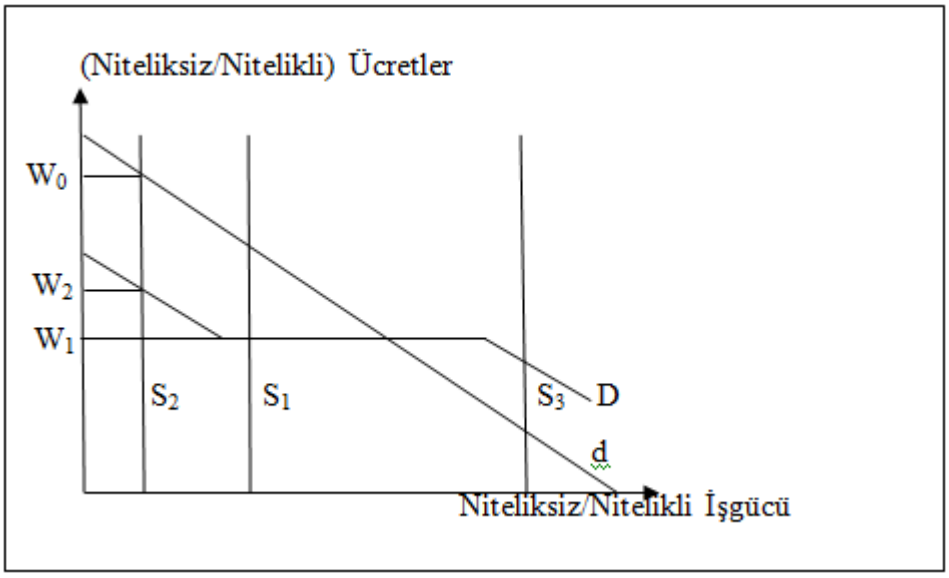

Şekil 4. Küresel rekabet etkileri
Kaynak: Kuruç, 2003, s.32-33

Ekonomi küreselleştikçe artan küresel rekabet uğruna ücret baskılamaları, ücretlerde düşüşle ve farklı ücret seviyeleri oluşmasıyla sonuçlanmaktadır. Ürün verimliliğindeki artışı sağlayamayan firmalar için kar oranlarını korumanın en kolay yolu da budur. Ücretlerdeki düşüş ve buna maruz kalan sektörlerle diğerleri arasında oluşan farklı seviyelerdeki ücretler gelir dağılımda bozulma olarak görülür. Bu durumda farklı ekonomik sınıfların oluşması tüketim kalıplarını değiştirerek, alım gücü yüksek olan üst gelir gruplarına yönelik üretime başlanır. Bu durum kaynak dağılımında ve etkinlikte bozulmalara yol açarken, üst gelir gruplarının taleplerine cevap verme arzusu rekabeti daha da arttırır ve bu süreç bir döngü şeklinde devam eder (Kuruç, 2003, s.32-34).

Ticaretin ücretler üzerindeki etkisini daha net olarak açıklamak için iki ülkeli (gelişmiş-gelişen), 2 faktörlü (nitelikli-niteliksiz işgücü), 2 mallı (nitelikli işgücü yoğun makine ve niteliksiz işgücü yoğun tekstil) ve niteliksiz işgücünün daha yoğun olduğu hizmet sektörünü içeren basit bir Heckscher-Ohlin modeli geliştirilsin. Bu modelde gelişmiş ülke kendisine makinede rekabetçi avantaj sağlayan nitelikli işgücü donanımına sahipken, gelişen ülke kendisine tekstilde karşılaştırmalı avantaj sunan niteliksiz işgücü donanımına sahip olsun. Heckscher-Ohlin teorisinde ticaret ve ücretler, sadece ürün fiyatlarındaki değişikliklere bağlıdır. Örneğin tekstilin yurtiçi üretici fiyatı (makinenin göreceli fiyatına göre) yurtdışından kaynaklanan bir sebepten dolayı düşerse, nitelikli işçilere göre niteliksiz işçilerin ücretlerini düşürür. Yurtiçi üretici fiyatlarını değiştiren dış güçler neler olduğu sorusuna teknoloji ve zevkler veri iken,

Heckscher-Ohlin teorisinde iki cevap vardır. Birincisi ticaret engellerinin azaltılması (örneğin nakliye maliyetleri ve vergiler, bariyerlerdeki azaltma) ve ticaretin genişlemesi, ikincisi ise dünya nitelikli ve niteliksiz işgücü arzındaki göreceli değişikliklerdir:

Şekil 5. Dış ticaretin ücretler üzerindeki etkisi
Kaynak: Wood, 1995, 58-61

Durum 1: İktisadi yeterlilik

Aşağı eğimli "d" eğrisi ticareti önleyen yüksek bariyerlerin olduğu ülkedeki niteliksiz işgücüne talep eğrisidir. Ücretler, bu talep eğrisi ile arz eğrisinin kesişiminde belirlenir. Örneğin niteliksiz işgücünün az olduğu bir ülkedeki işgücü arzı S_2 iken göreceli ücreti W_0 seviyesinde olacaktır.

Durum 2: Dağıtılmış Ticaret

Tamamen açık ticarete sahip ülkedeki "D" talep eğrisi ortadan düz bir segment tarafından ayrılan aşağıya eğimli bir eğridir. S_1 işgücüne sahip bir ülkedeki ücretler, W_1 seviyesinde tamamen dünya fiyatları tarafından belirlenir. Bu yüzden yurtiçi işgücü arzındaki değişiklikler dünya fiyatlarını etkileyecek kadar büyük olmadıkça ücretleri değiştirmezler. Sadece üretim ve ticaretin kompozisyonunu değiştirirler.

Durum 3: Uzmanlaşmış Ticaret

S_2 ile temsil edilen çok az niteliksiz işgücüne sahip ticaret ülkesi, giysi üretmeyip makine ve hizmet sektöründe uzmanlaşacaktır. Örneğin nitelikli işgücü sayısındaki artış niteliksiz işgücü ücretlerini arttıracaktır. İthal giysinin dünya fiyatlarındaki azalış W_2 göreceli ücretlerini etkilemeyecek, bu durum hem nitelikli hem de niteliksiz işgücünün tüketici oldukları konumda yararlarına olacaktır ama giysi yurtiçinde üretilmediği için üretici olarak onları etkilemeyecektir.

Özetle, dünya standartlarında işgücünün bol olduğu ülkelerle yapılan ticaretin gelişmiş ülkelerde reel ücretleri düşüreceği sonucu beklenmektedir. Gelişmiş bir ülkenin gelişen ülkelerle ticareti, niteliksiz işçilerin ücretlerinin ticaret yapmadan gelecekleri seviyeden daha düşük seviyede olmasına yol açar. Eğer ki ücret değişimlerine izin verilmez ve belli bir seviyede korunmaya çalışılırsa bu sefer de işsizlik sorunu doğacaktır (Rodrik, 1997, s.28). Avrupa'daki işsizliğin anahtarı ile Amerika'daki ücret eşitsizliğinin anahtarının aynı görülmesinin sebebi de budur. Çünkü istihdam bunalımlarının sebebi, niteliksiz işgücüne olan talepteki düşüşlerden başka bir şey değildir (Cohen, 2009, s.94).

Konu ile ilgili araştırmalar genel olarak Amerika ve Avrupa Birliği gibi yüksek gelire sahip ülkeler üzerine yoğunlaşmıştır. Bu araştırmalarda Amerika'da genişleyen ücret farkları ve AB'de artan işsizlik oranlarının sebebinin, gelişen ülkelerden emek-yoğun ürünlerin ithalatındaki artış sonucu mu, yoksa teknolojik değişikliklerin etkisiyle mi olduğu sorularına cevap aranmaktadır. Bu iki faktöre ilaveten nitelikli işgücü arzındaki yavaş büyüme, kadınların artan işgücüne katılımları, niteliksiz işgücü göçündeki artış ve ticaret sendikalarının güçlenmesi sayılabilir. Bütün bu faktörler artan ücret eşitsizliği ve işsizlik oranına katkıda bulunmuşlardır (Duncan, 2000).

Wood (1995)' a göre ithal mallarla rekabet niteliksiz emek yoğun iktisadi faaliyetlerin çoğunu elemine etmektedir. Bu nedenle ithalata rakip malların faktör oranlarına bakılarak değerlendirilen ticaret, faktör yoğunluğu hesaplamalarında niteliksiz işgücü talebindeki değişimler gerçeği yansıtmamaktadır.

Yeni küresel kapitalist dünyada endüstrileşmiş Batı'nın sanayi üreticileri için ithal mallarının artan rekabeti kaybedilen iş ve azalan ücret demektir (Yeldan, 2010, s.39). Bu düşüncenin aksine bazı yaklaşımlar ticaretin serbestleştirilmesiyle, gelişmekte olan ekonomilerin vasıfsız emek yoğun, nispi fiyat avantajına sahip ürünleriyle gelişmiş ülkelerin rekabet edemediğini ve buna bağlı olarak gelişmiş ülkelerde vasıfsız işçi ücretlerinin dramatik olarak azaldığını düşünmektedir. Sonuç olarak da bu süreçten

gelişmekte olan ülke ekonomilerinin avantajlı çıktığı ve ücretlerin bu ülkelerde yükseldiğinden yana olmakla birlikte, gerçekte gelişmekte olan ekonomilere bakıldığında bu durumun pek de doğru olmadığı görülmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler faktör donatımı, teknoloji, piyasa yapısı, tüketici tercihleri gibi ekonomik faktörlere ek olarak politik sistem, mülkiyet yapısı, sosyal ve tarihi koşullar ve hukuki sistem gibi ekonomi dışı kurumsal faktörler açısından birbirinden ayrılmaktadır. Fakat gelişmiş ülkelerde şikâyet edilen gelir eşitsizliğinin artması olgusunun, gelişmekte olan ülkelerde de aynen geçerli olduğu ve ticaretin serbestleştirilmesinin bu tür gelir eşitsizliğinden sorumlu olduğu fikri giderek yaygınlaşmaktadır (Gökalp, Baldemir ve Akgün, 2011, s.88).

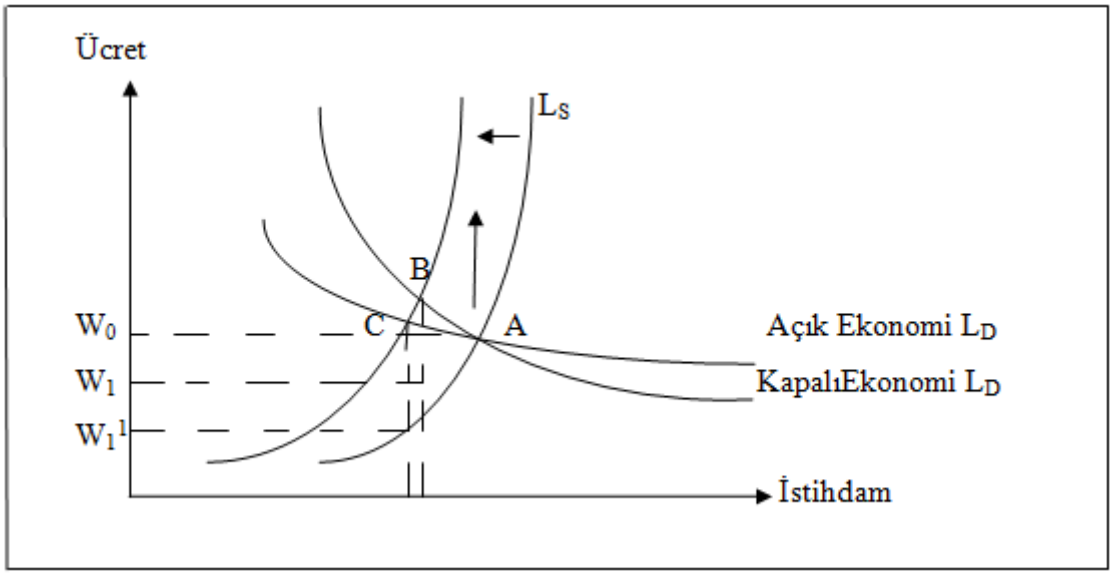
Birçok gelişen ülke ekonomisinde ihracat kalemleri, hammadde (enerji ve tarım) ve daha çok gelişmemiş teknoloji ürünlerinden (tekstil) oluşmaktadır. Ticaret açıklığı ve artan sermaye hareketleri bu ülkelerin teknolojiyi ve üretim tekniklerini asimile etmelerine yararken, yine küreselleşme bu geçiş sürecinde büyüme ve yoksulluk üzerinde olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Bir ekonomiyi ticarete açmanın yarattığı bir diğer olumsuzluğun yurtiçi araştırmaları ve büyüme aktivitelerini azaltması olduğu söylenebilir. Ticaret açıklığının etkilerini test etmek için niteliksiz işgücü yoğun ve karşılaştırmalı üstünlüğünün düşük teknoloji gerektiren ürünlerde olduğu bir ülke ele alınarak yapılan çalışmalar, bu ekonominin dışarıya açıldıktan sonraki süreçte ileri teknoloji gerektiren ürünlerinin fiyatlarının azaldığı ve böylece göreli fiyatlarda düşüş yaşandığı, sonuçta da nitelikli işgücü ücretlerinde azalmalar olduğundan söz edilebilmektedir (Agenor, 2002, s.38-42).

Liberalleşmeyle birlikte artan ağır rekabet koşulları sonucu öncelikle ücretler etkilenir. Çünkü bu gelişmeler karşısında ürünlerin dış ülkelere satılması fiyatların belli ölçülerde düşük olmasına bağlı kalacaktır. Her şeyden önce satış fiyatları dış ülkedeki o mala ait satış fiyatından en az navlun, sigorta ve ambalaj tutarı kadar düşük olmalıdır. Ancak bu da yeterli değildir. Sınaî ürünlerin tek çekici yanı, kalite aynı olduğu takdirde, yalnızca fiyat avantajından ibarettir ve dış pazara girebilmenin veya mevcut pazar payını koruyabilmenin tek yolu budur. Ucuz mal için verimlilikte bir artış sağlanamadığı sürece tek koşul düşük ücretlerdir (Mesis, 1992, s.22). Bu amaca yönelik olarak ücretler üzerinde oynamalar, ücret eşitsizliklerinde artışa neden olmaktadır ve bunun büyük ölçüde ticaretin serbestleşmesi sürecinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Diğer taraftan ücretler belli bir düzeyi aştığı takdirde rekabetin

bundan zarar göreceği görüşünü de savunanlar bulunmaktadır. Buna göre zaten adil rekabet için ücretlerde bir azaltma yapılması gerekmektedir (Özerkmen, 2004 s.138).

"Ücretleriniz Pekin'de mi belirleniyor?" sorusuyla dikkatleri çeken Freeman (1995) ise, artan ara malı ithalinin Amerika'daki ücretleri baskıladığını ve bu durumun ücretlerde düşüşlere neden olduğunu söylemiştir. Friedman (2010), dünyada iki ülke Amerika ve Çin olduğu varsayımı altında, dünyada yaşanan düzleşme ile Çinli işçilerin Amerikalı işçilerle beraber değerlendirilmesinde aslında çok da endişelenilecek bir durum olmadığını söylemektedir. İlk başta bu durum, olanları göz ardı etmek gibi gelse de, Friedman bu konunun kısa sürede çözüme kavuşmasa bile kalıcı bir etki de yaratmayacağını söylemektedir. Frankel ve Romer (1999) ise konuya şöyle bir açıklama yapmaktadır: Çin ekonomisi dünyaya açılıp reformlarını gerçekleştirdikçe Çinli işçilerin ücretlerinde bir yükselme yaşanacak, ancak vasıflı Amerikan işçilerinin ücretlerinde bir düşüş asla olmayacaktır. Burada endişelenilebilecek tek nokta varsa o da dünyadaki bu düzleşme sonrası Amerikalı vasıfsız işçilerin Çinli vasıfsız işçilerle nasıl başa çıkacaklarıdır. Her ekonomide vasıfsız işçiye ihtiyaç olduğu bir gerçektir, ancak Çin ile Amerika serbest ticaret yapmaya başladıktan sonra Çin'e kaymaya müsait vasıfsız işgücü gerektiren işler doğal olarak vasıfsız Amerikalı işçilerin ücretleri üzerinde bir baskı yaratacaktır.

Latin Amerika ve bazı Asya ülkelerinde üzerine yapılan ampirik çalışmalarda 1980'ler 1990'larda görülen ticari açılımların niteliksiz işgücüne olan talebi nitelikli işgücüne doğru kaydırdığı ve ücret dengesizliğinde artışlara neden olduğu görülmüştür (Harrison ve Hanson, 1999, s.127-133). Bu durumun nedeni küreselleşmeyle birlikte daha esnek hale gelen işgücü talebidir. Çünkü dış yatırımlar veya başka işçiler tarafından üretilmiş ürünleri ithal edebilme imkanının artması varolan işgücü ile üretilecek malın ikamesi olabilmekte ve bu durum esnekliği arttırmaktadır. Esnekliğin artması önemlidir, çünkü emek piyasasındaki birçok değişmeye ışık tutmaktadır. Bu durum aşağıda grafik yardımıyla açıklanacaktır:

Şekil 6. Açık ve kapalı ekonomilerde ücret
Kaynak: Rodrik, 1997, s.33-45

Ticaretin artması işçilerin daha yüksek bir iş standardı yakalamasını ve yüksek gelirler sağlamasını daha maliyetli duruma getirir. İşverenlerin daha hassas olduğu bu maliyetler, emek talebi esnekliği arttıkça işçilerin yüklenmesi gereken bir unsur haline dönüşmektedir. Önceleri A noktasında oluşan emek piyasası dengesi, çalışma standartlarının artması ile gelen maliyetten ötürü arz eğrisinin geriye gitmesine neden olmakatdır. Bu maliyetin paylaşılması oranı ise emek talebi esnekliğine bağlı olarak kapalı ve açık ekonomilerde şekildeki gibi farklılık göstermektedir. Bu durumda W_0'dan W_1'e düşmesi gereken ücretler açık ekonomilerde W_1^1 noktasına kadar düşecektir. Küreselleşmenin emek talep eğrisini esnekleştirerek emek piyasasındaki istikrarsızlığı arttırması ve emeğin marjinal verimliliğinde ani değişimlere neden olması emeğin kazancında hem belirsizliğe neden olmaktadır, hem de ücret eşitsizliğinin nedenleri arasında sayılmaktadır. Sonuç olarak küreselleşme ile emek piyasasında yaşanan çalkalanmalar farklı niteliğe sahip işçi grupları arasındaki belirsizliği ve eşitsizliği arttırmakla kalmayıp, niteliksiz işgücünün nisbi ücretleri üzerinde de baskılayıcı bir etki doğurmaktadır. Son olarak emek talebinde artan esnekliğin toplu pazarlık gücüne olan negatif etkilerinden bahsedilebilir ki bu etkinin gücü de yadsınamayacak boyuttadır. Kaplinsky (2001) küreselleşen ekonomilerde uygulanan liberal poitikaların işçilerin pazarlık gücünü, işgücü ikame edilebilirliğinin artmasından ötürü hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde negatif yönde etkilediğini söylemektedir. Howell (1994), bu konuyla ilgili olarak pazarlık gücünün zayıfladığı

işgücü piyasalarında ücret düşüşlerinin ve nitelikli-niteliksiz işgücü ücret farklarının daha yüksek olduğunu belirtmiştir. Bu görüşlerin sonunda küreselleşmenin emek piyasası üzerindeki tek etkisi nitelikli işgücüne duyulan talebi düşürerek ücretlere etkisi olmadığı, bunun yanı sıra işgücü talep esnekliğinde görülen artışın da ücret farklılıklarına yol açmada payı olduğu söylenebilir.

Agenor ve Aizeman (1999) da çalışmalarında niteliksiz işgücünün daha yoğun olduğu yani informel sektörlerde liberalizasyonun reel ücretlere etkisini incelemiş ve işgücüne olan toplam talepteki düşüşleri teorik olarak doğrulamışlardır. Buna göre ticarete konu olmayan mallara olan devlet harcamaları uzun dönemde reel döviz kurunda değer kaybı, niteliksiz işgücü ücretlerinde düşüşlere sebep olmakta ve ticarete konu olan malların çıktısında artış yaratmaktadır. Ravillon (1990) ise, neo klasik yapıda tarımın daha işgücü yoğun olduğu ve çıktı fiyatlarındaki artışın reel ücret artışına neden olacağı kanısına karşı bu durumun ancak iki veya üç sene devam edeceğini, çünkü reel ücretlerin asla artmayacağını söylemektedir.

Edwards (1988), ticari serbestleşmenin işgücü piyasasına uyarlanmasında iki faktörlü (sermaye (K) ve işgücü (L)) ve üç çeşit mal (ihracat malları (X), ithalat malları (M) ve ticarete konu olmayan mallar (N)) üreten küçük bir ekonomi varsaymıştır. Faktör yoğunluklarını da şu şekilde sıralamıştır;

$$(K/L)_M > (K/L)_N > (K/L)_X \qquad (16)$$

Ayrıca tam uzmanlaşmanın olmadığı ve faktör arzının sabit olduğunu kabul etmiştir. Bu varsayımlardan aşağıdaki sonuçları çıkarmıştır:

Tablo 2

Uzun Dönemde Ticari Serbestleşme İle Ücret ve Üretim Düzeyinde Değişimler

Sektörler	**Üretim**	**Ücret**
İhracat Sektörü	Artar	Artar
İthalat Sektörü	Azalır	Artar
Ticaret Dışı	Artar	Artar

Tablo 3

Kısa Dönemde Ticari Serbestleşme İle Ücret ve Üretim Düzeyinde Değişimler

Sektörler	**Üretim**	**Ücret**
İhracat Sektörü	Artar	Azalır
İthalat Sektörü	Azalır	Azalır
Ticaret Dışı	Belirsiz	Azalır

Burada Tablo 1 ticaret serbestleşmesiyle ücret uyarlamalarında uzun dönemde görülen değişiklikler yer almaktadır. Tablo 2 ise; aynı durumun kısa dönem varsayımı için geçerlidir. Liberalizasyon sonrası ithal mallarının göreceli fiyatlarında uzun dönemde düşüş görülmektedir ve bu durum Stolper-Samuelson öngörüleriyle tutarlıdır. İhraç edilebilir mallar işgücü yoğun olup, tarife kısıtlamaları bol faktör olan ekonomide talebi arttırarak ücretlerde artışa neden olur. Kısa dönemde ise ticarete konu olmayan malların fiyatları arz ve talep faktörlerine göre belirlenir. Sermaye kısa dönemde sektöre göre belirlenir ve ithal mallarındaki kısılma gelir ve ikame etkisinden dolayı ticarete konu olmayan malların fiyatlarını değiştirir. Kısa dönemde reel ücrete etkileri açısından bakınca ise aslında belirsiz olduğu ve göreli olarak tüketim hedeflerine bağlı olduğu söylenebilir.

Lee (1996) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ücret eşitsizliğinin arttığını ve Stolper-Samuelson teoreminin öngörülerinin gerçekleşmediğini savunmaktadır. Teoremin öngörülerinin aksine, Birleşik Devletlerde işgücü yoğun imalat sanayi mallarının fiyatlarının nitelikli işgücüne göre daha çok yükselmektedir. Yine öngörülenin aksine imalat sanayinde niteliksiz işgücünün nitelikli işgücüne oranındaki değişme aynıdır.

Çalışmaların geneline bakıldığında dış ticaretin emek piyasası ve ücretler üzerine etkisinin oldukça fazla olduğu söylenebilir. Ancak bir diğer tartışma konusu ise ampirik çalışma sonuçlarının genel olarak anlamlı çıksa bile ilişkinin zayıf olduğudur. Krugman (1995) ve Richardson (1995) ticaret ve ücretler arasındaki ilişkinin ampirik olarak çok da önemli olmadığını, bazı gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arası ticaret hacminin gelişmiş ülke için küçük yüzdelerde olduğunu söylemişlerdir.

Bu konuya getirilen açıklama ise ticaret ve ücretler arasında bir ilişkiye bakılırken genelde oransal büyüklüklerin dikkate alındığı, ancak gelişmiş ülke ekonomilerle karşılaştırıldığında ticaret ölçeğinin doğal olarak küçük kalması sonuçların anlamlı ancak çok da etkili olmadığı yönüne ittiğidir. Faktör donanımları

farklı iki ülke arasındaki ticaret nisbi ücretlere etki ederken, faktör donanımları arasındaki farkın düşük olduğu iki ülke arasındaki ticaretin emek piyasası üzerine etkisi olmayışı, ticaretin emek piyasası üzerindeki etkisinin zayıf olduğu yanılgısına da düşürmektedir (Rodrik, 1997, s.30). Aslan ve Terzi (2006) de çalışmalarında bu konuya yer vermiştir. Buna göre gelişmiş ülkelerde HOS teorisini test eden çalışmaların bir kısmının ithal miktarlarını, bir kısmının ise ithal fiyatlarını göz önüne alarak değerlendirme yapmalarından ötürü ticaretin ücretlere etkisi farklı sonuçlar vermiştir. İthal fiyatları göz önüne alınacak olursa ticaretin ücretler üzerindeki ekisinin küçük olduğu söylenebilir. Bu durum şöyle bir sonuca götürmektedir: Ticaret ülkeler arası ürün fiyatlarını etkilemekte ve bu faktör talebinin etkilenmesi yoluyla faktör fiyatlarını etkilemektedir. Karlı olmayan sektörlerde faktör talebinin düşmesi niteliksiz işçi ücretlerini düşürmekte ve sonucunda ticaretin fiyatlara etkisi küçük görünmektedir. Bu etkinin küçüklüğü ticaretin ücretlere etkisinin de küçük olduğu yanılgısına düşürmektedir. Benzer şekilde Acemoğlu (2002) da ticaretin ücret üzerinde doğrudan etkisinden çok dolaylı etkisinden söz edilebileceğini, çünkü öncelikli etkiyi teknoloji yarattığını vurgulamaktadır.

Sonuç olarak hem gelişmiş hem de gelişen ülkelerde dış ticaretin ücretler üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Varsayımlardan ve ölçüm sorunları nedeniyle farklı büyüklükte etkiler gözlenmiş olsa da, bu etkinin göz ardı edilemeyeceği ve ülkelerin donanım farklılıklarının bu sonuçlara yön verdiği de çıkarılabilecek sonuçlar arasındadır.

2.4.1. Dış ticaretin Ücretlere Etkisinde Kuzey-Güney Ticaretinin Rolü

1970'lerin sonlarından itibaren artan ücret eşitsizlikleri, uluslararası ticarette serbestleşmenin arttığı dönemle örtüştüğü için bu iki durumun birbirine etkisi daha çok dikkat çekmektedir. Uluslararası ticaret kuramlarına göre, ülkeler hangi faktöre yoğun olarak sahip ise, o faktörün üretimde yoğun olarak kullanıldığı malları ihraç etme eğilimindedir ve uluslararası ticaretle nispi fiyatlar arasındaki farkın kapanması beklenir. Bu beklentinin doğal bir etkisi olarak, faktör fiyatları arasındaki değişimin faktör kazançlar üzerindeki etkilerinden de söz edilebilir. Buna göre, ülkenin göreceli olarak yoğun olduğu mal fiyatındaki artış, o faktöre sahip olanların satın alma gücünü arttırırken, yine o ülkenin göreceli olarak kıt faktörlerine sahip olanları için bu durum tam tersidir. Bir genelleme yapılacak olursa, ülkenin göreceli olarak yoğun bulunan

faktör sahipleri ticaretten kazanan kesim, kıt faktör sahipleri ise kaybeden kesimdir. (Krugman ve Obstfeld, 2009, s.68).

Yapılan ampirik çalışmalarda ticaret liberalizasyonu sonucu Kuzey-Güney ticaretinde artan gelir eşitsizliği ile HOS ticaret modeli ilişkilendirilmiş ve nitelikli-niteliksiz işgücü yoğun malların fiyatlarındaki göreceli artış oranları açıklanmaya çalışılmıştır. Göreceli olarak daha az nitelikli işgücü gerektiren mallar için kullanılan faktörün L (less skilled) ile, daha çok nitelikli işgücü gerektiren mallar için üretim faktörün ise H (high skilled) ile gösterildiği ve bu iki faktörün üretim faktörleri olarak kullanıldığı iki ülkenin Kuzey ve Güney olarak adlandırıldığı bir modelde Kuzey ülkenin nitelikli işgücü bakımından zengin ve Güney ülkenin de niteliksiz işgücü bakımından zengin olduğu varsayılmaktadır. Son olarak her iki ülkede de nitelikli işgücüne niteliksiz işgücüne göre daha yüksek ödeme yapıldığı düşünülmektedir. Davis (1998), bu varsayımlar altında Kuzey-Güney ticaretinin Kuzey ülkesine getirilerini şu şekilde sıralamıştır;

- L faktörünün kullanıldığı malların göreceli fiyatlarında düşüş yaşanacaktır ve yetenek primleri artacaktır.
- Yetenek yoğunluğu (H / L), yetenek primlerindeki artıştan dolayı tüm endüstrilerde düşecektir.
- Yetenek yoğun endüstrilerde toplam üretim yoğunluğu artacaktır.
- İşgücü piyasa kuruluşları, niteliksiz işçilerin işsizliğine sebep olan ücret uyarlamalarına engel olacak ve bu işsizlik yetenek primi uyarlamalarını engelleyecektir.

"Ücret eşitsizliği neden artmıştır?" sorusuna yanıt olarak, dış ticarette olan artışlar ve yeni sanayileşen ekonomilerle yapılan ihracat verilmektedir. 1970'lere kadar sanayileşmiş ülkeler ile az gelişmiş ekonomiler arasındaki ticaret, Kuzey'in imalat ürünlerinin Güney'in petrol, kahve gibi ham maddeleri ve tarım ürünleri ile değiştirilmesinden ibaret olup, Kuzey-Güney Ticareti diye adlandırılmıştır. 1970'lerden sonra, ham madde ihracatı yapan az gelişmiş ülkeler sanayileşmiş ülkelerle sanayi malları ticaretine girişmiştir. Ancak ihracatları faktör yoğunluğu açısından ithalatlarından farklılık göstermektedir. Sanayileşmiş ülkelerden yapılan ithalat genellikle kimya ürünleri ve uçak gibi sermaye ya da beceri yoğun mallardan

oluşuyorken, bu az gelişmiş ülkelerden yapılan ihracat ise elbise, ayakkabı gibi üretimi niteliksiz emek yoğun mallardan oluşmuştur. Bu durumda beklenen sonuç faktör fiyatlarının eşitlenmesidir ki zaten nitelikli işgücü ve sermaye bol ülkelerde yüksek düzeyde nitelikli işçi ücretlerinde yükselme ve daha az nitelikli işçilerin ücretlerinde düşme görülmektedir (Krugman ve Obstfeld, 2009, s.69-70).

Bazı iktisatçılar düşük ücretli ülkelerle artan ticaretin Birleşik Devletlerdeki gelir eşitsizliğinin asıl sebebi olduğunu savunurken, ampirik araştırmacıların bazıları ise uluslararası ticaretin bu sonuca etkisi olsa da temelde başka sebeplere dayandığına inanmaktadır. Bu savunu üç nedene dayandırılmıştır. İlk olarak, gelir dağılımı nispi mal fiyatlarındaki değişimden etkilenmektedir. Öyleyse gelir eşitsizliğindeki artışın sebebi uluslararası ticaret ise nitelikli işgücü yoğun ürünlerin fiyatında niteliksiz emek yoğun mallarınkine göre artış olmalıdır. İkinci olarak, modele göre nispî faktör fiyatları birbirine yaklaşmalıdır. Nitelikli işgücü yoğun ülkede eğer nitelikli işçilerin ücretleri artıyor ve niteliksiz işçilerin ücretleri düşüyorsa, niteliksiz işgücü yoğun (emek bol) ülkede tam olarak tersi gerçekleşmelidir. Meksika örneğinde olduğu gibi dış ticarete açılmış gelişmekte olan ülkelerde bu durumun tersi gözlenmiştir ve nitelikli işçi ücretlerindeki artış Birleşik Devletlerdeki gibi olduğu ve ücret eşitsizliğinin arttığı görülmüştür. Üçüncüsü, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki dış ticaret hızla artış gösterse de gelişmiş ülkelerin toplam harcaması içindeki payı çok düşüktür. Bu durumda ticaret akımlarının gelir bölüşümü üstündeki etkisinin büyüklüğünden söz etmek mümkün değildir. Bu durumda, Birleşik Devletlerdeki nitelikli ve niteliksiz işgücü arasındaki farkın büyümesinin suçlusuna "teknoloji" cevabı verenlerde çoktur. Yine de ticaretin etkisinin olmadığı kesin olarak söylenememektedir (Krugman ve Obstfeld, 2009, s.70-72).

İleri sanayi ülkelerindeki işgücü piyasalarının yüz yüze geldiği sıkıntıların sebebini, işgücü maliyeti düşük ülkelerin hem bir ithalat kaynağı, hem de yatırım davetçisi olarak Kuzey ülkeleri ile rekabete girmesi sonucunda, niteliksiz işçilerin durumunun daha da kötüye gitmesine dayandıranlar olduğu gibi, bazı ekonomistler ise Kuzey ülkelerinin işgücü piyasalarında görülen aksaklıkların sorumlusu olarak teknolojiyi görmektedir. Teknolojinin nitelikli işgücü gerektirmesinin, niteliksiz işçi talebini düşürmesine yol açtığı savunulmaktadır (Rodrik, 1997, s.28).

Slaughter ve Swagel (1997)'a göre uluslararası ticaret, ücret ve işgücü talebini etkiler. Gelişmiş ekonomilerde ithalat, niteliksiz işgücünün ürettiği mal fiyatlarını düşürürken, yerli firmalar nitelikli işgücü gerektiren malların üretimine ağırlık verirler.

Burada gelir farklılığının daha çok açılmasına sebep olan durum; gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerle yaptığı ticarettir.

Uluslararası ticaretin gelişmiş olan Kuzey ülkelerinde niteliksiz işgücü ücretlerini düşürerek, az gelişmiş ülke olan Güney ülkelerinin ücret seviyelerine getirmesi beklenmektedir. Ticaret serbestisi, nitelikli işgücü yoğun gelişmiş ülkelerde göreceli ücretleri nitelikli işgücünden niteliksiz işgücüne doğru yükseltirken, az gelişmiş ülkeler için ise durum tam tersidir. Az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki farklar, ticaretin gayri safi yurtiçi hâsıladaki payının az gelişmiş ülkelerde daha büyük oluşu ve ticaret politikaları ile döviz kuru reformlarının bu ülkelerde sıklıkla görülmesidir (Robbins, 1996, s.11-12).

Güney ile korumacılığın kalktığı bir ithalatın, Kuzey için asla iyi sonuçlar doğurmayacağı görüşünde olan Zhu (2004) sebebin Kuzey ülkelerinde yaratılan yeni ve yüksek nitelikli işgücünün ürettiği malların Kuzeydeki nitelikli işgücüne olan talebi, dolayısıyla da ücret eşitszizliğini arttırması olduğunu belirtmiştir. Her ne kadar nitelikli-niteliksiz işgücü arasındaki ikame esnekliği büyük ise de, yaratılan yeni mallar eski mallar üzerinde rekabet kaybına yol açmakta ve bunun sonucunda eski mallar Kuzey'den Güney' bir göç yaşamaktadır. Bu eski mallar Kuzey'in ürettiği en niteliksiz işgücü ile üretilen mallar ve Güney'in ürettiği en nitelikli mallardır. Teknoloji transferi Kuzey'in niteliksiz işgücü talebini ve Güney'in nitelikli işgücü talebini azaltmış olacaktır. Kuzey'de ağarlaşan bu eşitsizlik Güney'de de bir eşitsizliğin dğmasına neden olacaktır. Ayrıca bu üretim döngüsünde yaşanan eşitsizlik ülke içinde kalmayıp ülkeler arasına da taşınacaktır.

Krugman ve Lawrence (1993), HOS modelinden faydalanarak 1970-1990 yılları arası Amerika için yaptıkları çalışmalarında, az gelişmiş ülkelerle yapılan ticaretin Amerika dış ticaretinde düşük bir paya sahip olduğunu ve nitelik yoğunluğunun bütün endüstrilerde arttığını kanıtlamışlardır. Ayrıca nitelikli işgücü yoğun sektörlerin nitelikli işgücü düşük sektörlerden daha hızlı büyümediğini söylemektedirler. Katz ve Murphy (1992)'nin, az gelişmiş ülkelerle ticaretin nitelikli ve niteliksiz işgücü talebine etkisinin çok düşük olduğuna dair görüşü, Lawrence ve Slaughter (1993)'ın Amerika, Almanya ve Japonya'nın imalat sanayisi üzerine yaptıkları çalışma ile örtüşmektedir. Anılan çalışmada niteliksiz işgücü yoğun yerli malların ticaret sonrası fiyatlarında bir düşüş görülmediği, buna ek olarak niteliksiz işgücü yoğun ithalat malları fiyatlarında nitelikli olanlara oranla bir artış olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tokarick (2005) artan ücret farkını açıklamada ticarete konu olmayan mallara da yer vermiştir. Amerika'daki bu farkın artışının düşük ücretli ülkelerden yapılan ithalatın arttığı dönemle çakışması çalışma ve ticaret ekonomistlerinin ilgisini çekmiş ve nedensel bir ilişki olup olmadığını incelemeye sevk etmiştir. Ancak uluslararası ticaretin ücretleri etkilemesinin açıklamak için Stolper-Samuelson etkisinden yola çıkıp, ihracat ve ithalat fiyatlarındaki değişiklikleri inceleyen Bhagwati (1991) önemli bir noktaya dikkati çekmiştir. Buna göre ithalat fiyatları, artan ücret eşitsizliğinden daha fazla artış göstermiştir. Dolayısıyla derinleşen ücret farkının ticaretle ilişkilendirilmesi doğru değildir. Bu çalışmalar Kuzey-Güney ticaretinin ücret eşitsizliğini açıklamada yetersiz olduğu düşüncesinde buluşurken, Sachs, Shatz, Deardorff ve Hall (1994) aynı konuyla ilgili olarak Amerika'nın 51 endüstrisini incelemiş ve sonuçta gelişmekte olan ülkelerden yapılan ithalatın nitelikli ve niteliksiz işgücü talebinde olumsuz etkisi olduğunu söylemişlerdir. Amerika Birleşik Devletleri nitelikli işgücü yoğun malları ihraç edip, niteliksiz işgücü yoğun malları ise ithal etmektedir. Artan uluslararasılılaşma ile Batı Asya, Brezilya ve Meksika ilen yapılan ticaretlerin artması sonucu istihdamın niteliksiz işgücü kullanılan sektörlerde düşmekte ve nitelikli işgücü kullanılan sektörlerde artamkata olduğu gözlenmiştir. Ayrıca niteliksiz işgücü yoğun malların göreceli fiyatlarında artış olmuş ve nitelikli-niteliksiz işgücü kazançları arasındaki eşitsizlik artmıştır. Bu sonuçlara rağmen ticaretin etkilerinin belirsiz olduğu ve kesin olarak bir yargıya varılamadığını belirtmişlerdir. Deardorff çalışmanın daha sağlıklı olması açısından egzojen değişkenleri de göz önüne almanın faydalı olabileceğini eklemiştir. Bu egzojen değişimleri de gelişmekte olan ülkelerin büyümesinin yanında liberalleşmesi ve gelişmiş ülkelerin teknolojik değişimleri olarak belirtmiştir.

Beaulieu, Benarroch ve Gaisford (2004) ise ticaret bariyerlerinde kısıtlamaların doğal sonucu olarak, gelişmekte olan ülkelerdeki ve hatta bazı gelişmiş ülkelerde nitelikli-niteliksiz işgücü ücret miktarları arasındaki farkın açılacağını vurgulamışlardır. Ücret farklarındaki bu açılma nitelikli işgücü istihdamındaki artışla desteklenmektedir. Bu sonuçlar Stolper–Samuelson'ın öngörüleri ile de tutarlı değildir.

BÖLÜM 3

DIŞ TİCARET-ÜCRET İLİŞKİSİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK ÇALIŞMALAR VE TÜRKİYE'DE ÜCRETLERİN GELİŞİMİ

3.1. Dış Ticaret ve Ücret Arasındaki İlişki İle İlgili Literatür

Yukarıda çalışmamızı motive eden teorik altyapıyı açıkladıktan sonra bu bölümde tartışmamızın kuramsal ve yöntemsel alt yapısını kurmak amacıyla ilgili yazında daha önceki tartışmaların kısa bir özetini sunacağız. Bu nedenle dışa açılma ile birlikte ülkeler arası dış ticaretin ülke içi ücretlerde yarattığı etkileri inceleyen ampirik çalışmalarla ilgili yapılan literatür taraması aşağıda Tablo 4'de yansıtılacaktır. Yapılan bu literatür taraması kapsamında çalışmalarda Türkiye'nin de yer aldığı birçok gelişmekte olan ülke için etkilere bakılarak, ihracatın ücretlere etkisi üzerine fikir edinilmeye çalışılacaktır.

Tablo 4

Literatür Taraması Özeti

Yazar (Yıl)	**Ülke(Periyod)**	**Yöntem**	**Değişkenler**	**Sonuç**
Beyer, Rojas ve Vergara (1999)	Şili (1960-1996)	Regresyon tahmini	Ücret, Dış Ticaret Açıklığı, Tekstil Ürünleri Fiyat Endeksi, Nitelikli İşgücü Miktarı	Ticarette liberalizasyon işgücü yoğun ürünlerde fiyatları düşürerek, ücret eşitsizliğini arttırmaktadır.
Haouas, Yagoubi ve Heshmati (2002)	Tunus (1971-1996)	Panel veri analizi	Ücret, Çıktı, İstihdam, Katma Değer, Liberalizasyon	İhracat ve ithalat sektörlerinde ticaretin ücretler ve istihdam üzerindeki uzun dönem ve kısa dönem etkileri farklıdır.
Harrison (2003)	100 Ülke (1960-1997)	Panel veri analizi	Çalışan Başına Sermaye, Kişi Başına GSYİH, Nominal Döviz Kuru, Dış Ticaret Açıklığı, Göreceli fiyatlar, Hükümet Harcamaları/GSYİH	İşgücü gelir payları fakir ülkelerde düşmekte, zengin ülkelerde yükselmektedir.
Kim ve Thompson (2009)	Birleşik Devletler (1949-2006)	Vektör otoregresif model	Ücret, İşgücü, Sermaye Malları Stoku, İmalat ve Hizmet Sektörü Mal Fiyatları	Tarife indirimleri ücretleri indirmiş, ancak satın alma gücünü arttırmıştır.

(Tablo 4'ün devamı)

Feliciano (2001)	Meksika (1986-1990)	Regresyon tahmini	Tarife, Lisans, Ürün Fiyatları, Ücret, İthal Sızıntılar	Ticareti yapılan ve yapılmayan mal sektörlerinde korumacılığın azaltılmasıyla ücret düşüşleri yaşanmıştır.
Milner ve Wright (1998)	Morityus (1972-1991)	Dinamik panel veri analizi	İşgücü, Ücret, Çıktı, İthalat, İhracat, Cinsiyet	Ticaret reformlarının ithalat ve ihracat sektörlerinde uzun ve kısa dönem için etkileri farklıdır.
Greenway, Hine ve Wright (1999)	Birleşik Krallık (1979-1991)	Panel veri analizi	İstihdam, Ücret, İthalat, İhracat, Çıktı, Spesifik Sektör Etkisi	Ticaret yoğunluğunun etkisi, ithalat ve ihracat yapılan sektörlerde işgücüne talebi azaltarak ücretleri arttırmasıdır.
Munch ve Skaksen (2008)	Danimarka (1995-2002)	Regresyon tahmini	İhracat Yoğunluğu, Ücret, İşgücü Nitelik Yoğunluğu	İhracat yoğunluğu ücretler üzerinde zayıf ve negatif etkiye sahiptir.
Kumar ve Mishra (2008)	Hindistan (1980-1981, 1990-1991 ve 1999-2000)	Regresyon tahmini	Ücret, Ücret Primleri, İşgücü Nitelikleri (eğitim, yaş, cinsiyet, coğrafik yer, meslek),	Ticaret politikalarındaki değişim, fazla mesai ücret primlerinden dolayı ücretler üzerinde etkilidir.
Onaran ve Stockhammer (2008)	Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya,Slovenya, Slovakya (2000-2004)	Panel veri analizi	Ücret, İşgücü Üretkenliği, İşsizlik, Yabancı Sermaye Yatırımları Stoku, İhracat, İthalat	Kısa dönem ve orta dönemde ticaretin ücretler üzerindeki etkileri farklılık göstermektedir.
Robbins (1996)	Arjantin, Şili, Kosta-Rika, Kolombiya, Malezya, Meksika, Filipinler, Çin ve Uruguay (1976-1995)	Regresyon tahmini	Ücret, Ticareti Yapılabilir Malların Yurtiçi Fiyatları (nitelikli/ niteliksiz yoğun), Arz, Reel Döviz Kuru, Ticareti Yapılabilir Malların Uluslararası Fiyatları	Az gelişmiş ülkelerde ticaret liberalizasyonu göreceli ücret farklarını düşürürken, gelişmiş ülkelerde ücret farkları artmaktadır.
Oyvat (2011)	Türkiye (1981-2001)	Panel veri analizi	Ücret, İhracat, İthalat, Reel Döviz Kuru, Enflasyon, İşsizlik, Çıktı	Ticaret liberalizasyonunun takip ettiği düşük ücret durumunda rekabet, imalat sanayinde ücret paylarını düşürmektedir.
Feenstra ve Hanson (1997)	Meksika (1980-1990)	Kesit analizi	Nitelikli İşgücü Ücretleri, Sermaye Stoku, İşgücü Arzı Özellikleri, Katma Değer, Ücret	Gelişmekte olan ülkelerde dış kaynaklı sermaye birikimi dolaylı olarak ücretleri arttırır.
Gökalp, Baldemir ve Akgün (2011)	Türkiye (1980-2001)	ARDL	Açıklık, Emek Yoğun- Sermaye Yoğun- Araştırma Yoğun Sektörlerde Ücret	Dışa açılma emek yoğun sektörlerde çalışanların ücretlerini, sermaye ve araştırma yoğun sektörlere oranla arttırmadığı görülmüştür.

(Tablo 4'ün devamı)

Avalos ve Savvides (2003)	Latin Amerika ve Batı Asya (1963-1998)	Panel veri analizi	Ücret, Açıklık, Sermaye, Nitelikli-Niteliksiz İşgücü, Çıktı, Yabancı Sermaye Yatırımları, ARGE Yatırımıları, Makine İthalatı	Ticarette açıklık ücret farklarını her iki ülkede de azaltmaktadır.
Breau ve Rigby (2006)	Los Angeles (1999-2000)	Regresyon tahmini	Ücret, Sermaye-İşgücü Oranı, İhracat, Yaş, Eğitim, Cinsiyet	Dış ticaretin ücretler üzerindeki etkisinde, ücret primlerinin etkili olduğu bulunmuştur.
Breau ve Rigby (2010)	Kanada (1999-2001)	Regresyon tahmini	Ücret, Yaş, Cinsiyet, Çalışan Başına Sermaye, İthalat	Fakir ülkelerden yapılan ithalat rekabeti ücret eşitsizliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.
Galiani ve Sanguinetti (2003)	Arjantin (1992-1999)	Regresyon tahmini	Ücret, Eğitimli İşgücü, Yaş, Cinsiyet, Katma Değer, İthalat	Ticaret liberalizasyonu ücret eşitsizliklerini arttırır.
Revenga (1997)	Meksika (1984-1990)	Regresyon tahmini	İstihdam, Maaş, Çıktı, Katma Değer, İşçi Karları, Yıllık Kazanç, Aylık Ücret (üretimdeki ve üretim dışı işçi), Tarife, Lisans, İthalat	Kar payları ücret belirlemede önemlidir ve ticarette korumacılık ücret primlerini absorbe etmektedir.
Onaran (2007)	Kore (1998-2000) Meksika (1982-1997) Türkiye (1980-2003)	Regresyon tahmini	Döviz Kuru, Katma Değer, Ücret, İstihdam, Üretkenlik, İthalat, İhracat, Yabancı Sermaye Yatırımları	Resesyon ve depresyon dönemleri imalat sanayi ücret paylarında kalıcı negatif etkiye sahiptir.
Emirhan ve Konyalı (2010)	Türkiye (1983-2000)	GMM Panel veri analizi	Ücret, İşgücü Üretkenliği, İdari İşte Çalışan İşçi/Üretimde Çalışan İşçi, Sermaye Yoğunluğu, İthalat, İhracat	Dışa açıklık oranı ücretler üzerinde negatif etkiye sahiptir.
Abrache, Dickerson ve Green (2004)	Brezilya (1981-1999)	Regresyon tahmini	Ücret, Dışa Açıklık, Deneyim, Yaş, Cinsiyet, Eğitim	Dış ticarette yaşanan dönüşüm sonrası liberalizasyon, ücret düşüşlerine yol açar.
Cheung ve Fan (2002)	Hong Kong	Regresyon tahmini	Nitelikli-Niteliksiz İşgücü, Toplam Ticaret Payları, GSYİH, İşsizlik	Ticaret hacmi arttıkça gelişmekte olan ülkelerin reel ücretlerinde düşüş görülmektedir.
Ghosh, Saunders veBiswas (2002)	Amerika (1967-1998)	Regresyon tahmini	Üretkenlik, Nitelikli İşgücü Ücretleri, Niteliksiz İşgücü Ücretleri, İhracat, İthalat	Dış ticaretle birlikte nitelikli işgücü üretkenliği artışı ücret eşitsizliğine neden olmaktadır.

Beyer, Rojas ve Vergara (1999), Şili'de ticari liberalizasyon ve ücret eşitsizliği arasındaki ilişkiyi inceledikleri ampirik çalışmalarında HOS modelinden faydalanarak, Şili'deki son 20 yılda yaşanan liberalizasyon gelişmeleri ile işgücü yoğun ürünlerdeki göreceli fiyat düşüşünün ücret adaletsizliğindeki artışı açıklamaya yardımcı olduğunu ortaya koymuşlardır. Ticari açıklık; nitelikli işgücüne ödenen primi yükselterek, nitelikli-niteliksiz işgücü arasındaki ücret farkını açmaktadır ve bu gelinen nokta HOS modeliyle uyumludur. Ayrıca çalışma, Şili'de emek yoğun ürünlerin göreceli fiyatlarındaki düşüşün ücret eşitsizliğini artırdığını ve üniversite-yüksekokul mezunlarının sayısının artmasının ücret farklarını azalttığını ortaya koymuştur.

Haouas, Yagoubi ve Heshmati (2002)'nin Tunus ekonomisinde 1980'lerden sonra artan ticari liberalizasyon üzerine, bu sürecin ihracat ve ithalat sektörlerine etkilerini uzun dönem ve kısa dönemler için ayrı ayrı incelemiştir. İhracat sektörlerini tekstil, giyim, altyapı materyalleri ve madencilik olarak sınıflandırmıştır. İthalat sektörlerini ise gıda sektörü, elektrik ve mekanik endüstrisi, kimyasal endüstri ve imalat sanayi olarak kabul etmiştir. Bunun sonucunda; ihracat sektöründe kısa dönemde istihdam ve ücret artışları gözlenmiştir. Uzun dönem içinde ise yaparak öğrenmenin pozitif etkilerinin yanında üretkenlikte ve kapasitede gelişmeler ortaya çıktığı için düşüşler yaşandığı görülmüştür. Aynı durumda ithalat sektörlerine bakıldığında ise istihdamın kısa ve uzun dönemde artış göstermesine karşın, ücretlerde düşüş yaşanmıştır.

Harrison (2003), nitelikli-niteliksiz işgücü ücret farklarının sık incelendiğini ve bu nedenle farklı bir noktadan yaklaşarak, küreselleşmenin sermaye ve işgücü gelir oranlarına etkisini incelemeyi uygun görmüştür. Çalışmasında Türkiye'nin de bulunduğu 100 ülkenin 1960-1997 yılları arasındaki veriler üzerine yaptığı incelemede; fakir ülkelerin işgücü gelir paylarında düşüş, zengin ülkelerin işgücü gelir paylarında ise yükselme gözlemlemiştir. Döviz kuru krizleri ve ticaret oranlarındaki artışlar işgücü paylarını düşürürken, sermaye kontrolleri ve hükümet harcamaları işgücü paylarını yükseltmektedir.

Kim ve Thompson (2006) 1964-1997 yılları arasında Birleşik Devletler üzerine yaptığı çalışmalarında tarifelerde yapılan indirimlerin ücretleri düşürdüğünü ve bununla birlikte satın alma gücünü de arttırdığını ortaya koymuşlardır. Ayrıca enerjinin ücretlere etkisini sermayenin ücretlere etkisinden büyük bulmuşlardır.

1986-1990 yılları arası veriler kullanarak tarife indirimleri ve ithalat izinlerinde % 50'nin üzerine çıkan kısıtlama oranlarının Meksika'da ücretlere etkisini araştıran

Feliciano (2001), ticaret yapılan sektörlerin ticaret yapılmayan sektörlere oranla daha fazla ücret düşüşleri ile karşı karşıya kaldığı ve bu durumun genel olarak niteliksiz işgücü için geçerli olduğunu bulmuştur. Çalışmasından yola çıkılarak ticaret reformlarının ücret eşitsizliğini arttırdığı sonucuna varılabilir. Bu etki kısa dönem için değerlendirilecek olursa daha büyük olduğu söylenebilir. Tarife kısıtlamalarının ise ücretler üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Milner ve Wright (1998), sanayi açısından kalkınmakta olan ülkelerin işgücü piyasalarının liberalizasyondan etkilenip etkilenmediğini gösteren çalışmalarında ticaret politikası reformları ile Morityus'da ücretlerin seyrini incelemiş, 1972-1991 yılları arasında ticaret liberalizasyonu ile birlikte uzun dönemde ücretlerde artış gözlemlemiş, ancak kısa dönemde ücretlerde aşağı yönlü bir hareket belirlemişlerdir.

Greenway, Hine ve Wright (1999)'in yaptıkları çalışmada Birleşik Krallık'ın 1979-1991 yılları arasındaki 167 adet imalat sanayi alt sektörleri verileri ile ticaret yoğunluğunun ücretlere etkisini incelemişlerdir. İthalat ve ihracat yapılan sektörlerde ticaret yoğunluğu arttığında işgücüne talebi azaltarak, yurtiçi ücretleri arttırmaktadır.

Munch ve Skaksen (2008), 1995-2002 yılları arası Danimarka üzerine yaptıkları incelemede firma eğitim seviyeleri, ihracat performansı ve işçi ücretleri arasındaki ilişkiye bakmışlardır. Burada savunulan görüş; firmanın uluslararası piyasadaki aşırı rekabetten, vasıflı işgücü ile kurtulabileceğidir. Eğer sadece işçi ve firma farklılıkları gözlenirse, ihracat yoğunluklu firmalar yüksek ücret ödemektedir. Ayrıca firmanın nitelikli işgücü seviyesi ücretleri arttırıcı etkiye sahiptir. Yüksek nitelikli işgücü, öğrenmeye ve yüksek üretkenliğe neden olur, böylece diğer çalışanların da ücretlerini arttırır. Eğitimli çalışanlar firmaların ücretlerinin eşitlenmesinde pozitif bir etkiye sahipken, ihracat yoğunluğu ücretler üzerinde zayıf ve negatif etkiye sahiptir. Bu sonuçlara ek olarak firmada yüksek ihracat; niteliksiz işgücü ile bir arada ise ücretlerde düşüş, nitelikli işgücü ile birlikte ise ücretlerde artış gözlenmektedir.

Hindistan üzerine yapılan çalışma bundan önceki az gelişmiş ülke çalışmalarının aksine ticaret politikası değişimleri ile endüstrilerin ücret primleri arasında negatif ve güçlü bir ilişki bulmuştur. Kumar ve Mishra (2008)'ya göre bu sonuç liberalizasyonun üretkenliği arttırdığı ile tutarlıdır. Ayrıca ticaret liberalizasyonun nitelikli-niteliksiz işgücü ücret farklılıklarını azalttığı bulunmuştur. Bu da yüksek oranda niteliksiz işgücü bulunan büyük sektörlerde göreceli olarak tarife kısıtlamalarının önemi ile tutarlıdır.

Onaran ve Stockhammer (2008) Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya ve Slovakya olmak üzere bu beş ülke için yaptığı çalışmada; kısa dönemde

üretkenliğin ücretler üzerinde zayıf, işsizliğin güçlü, yabancı sermaye yatırımlarının pozitif etkisi olduğunu bulmuş ve uluslararası ticaretin ise etkisiz olduğu sonucunu elde etmiştir. Orta dönemde ise; yabancı sermaye yatırımlarının etkisinin tersine döndüğünü, ihracatın ücretler üzerinde negatif bir etkisi olduğunu ve ithalatın ise pozitif bir etkisi olduğunu bulmuştur.

Robbins (1996), çalışmasında 1976-1995 yılları arası farklı periyotlarda Arjantin, Şili, Kosta-Rika, Kolombiya, Malezya, Meksika, Filipinler, Çin ve Uruguay üzerine yaptığı çalışmada az gelişmiş ülkelerde ticaret liberalizasyonunun göreceli ücret farklarını düşürdüğünü göstermiştir. Bu dokuz ülke incelemesinde; ticaretle işgücü arzında yaşanan değişimlerin genelde ücretleri etkilediği, liberalizasyon artışına ücret artışları ve işgücü talep artışlarının eşlik ettiği ve ticaret liberalizasyonunun ülke içine makine girişini arttırdığı ve ticaret serbestîsi eşliğinde pozitif göreceli talep kaymalarının bir derece de olsa açıklanabildiği savunulmuştur.

Oyvat (2011) Türkiye üzerine yaptığı çalışmada, küreselleşmenin işgücü esnekliği ve işgücü pazarlık gücündeki düşüş sonucu özellikle de ticari malların üretildiği sektörlerde ücretleri düşürücü etkisinin olup olmadığı sorusuna yanıt aramıştır. 1980'den bu güne küreselleşmeyi desteklemek amacıyla liberalizasyon politikaları uygulayan Türkiye için, ticaret liberalizasyonunun takip ettiği düşük ücret durumunda rekabetin, imalat sanayinde ücret paylarını düşürdüğü ortaya konulmuştur. Çalışma ayrıca göstermektedir ki; finansal liberalizasyon ve sermaye akışındaki artış makroekonomik oynaklığı arttırarak, fonksiyonel gelir eşitsizliğini etkileyen finansal krizlere sebep olup, işçilere zarar vermektedir. Oyvat (2011)'in bu çalışması çalışmamızla paralellik göstermekte olup, bu nedenle çalışmanın sonuçlarına biraz daha ayrıntılı yer verilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre; ihracatın negatif etkisi olmasını, ihracat rekabeti ve işgücü ikamesi artışının işgücü paylarında düşürücü etki yaratması sebebine bağlamıştır. İthalatın etkisinin önemsiz bulunmasının sebebinin nitelikli işgücünün sermayeyi tamamlıyor olabileceği ve bu yüzden de ek makine çalışması olabileceğini belirtmiştir. İthalat ara malların maliyetini kısarak, işgücüne talebi arttırabilir. Sonuçlardan işsizlik ile ücretler arasındaki negatif ilişkinin sebebi; yüksek işsizliğin işgücüne, işi kazanmak için rekabet edilmesi yoluyla sıkıntı vermesidir. Yine enflasyon negatif etkiye sahiptir, çünkü Türkiye'de ücretler fiyat değişimlerine karşı tam elastik değildir. Reel döviz kuru ise bu sonuçlara zıt olarak ücretler üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir. Paranın değerlenmesi ise ücret dışı maliyetleri düşürüp, kar oranlarını yüksek seviyede koruyabilerek, işgücü ödemelerini arttıracaktır.

Feenstra ve Hanson (1997) Meksika üzerine yaptıkları çalışmada gelişmekte olan ülkelerde 1980'lerle birlikte başlayan dış kaynaklı sermaye birikimi sürecinin, nitelikli işgücü talebini ve bu işgücünün talebinin de reel ücretleri arttırdığını bulmuştur. Bu reel ücretlerdeki artış aynı zamanda gelir eşitsizliğinin artmasına da yol açmıştır.

Gökalp, Baldemir ve Akgün (2011) Türkiye üzerine yaptığı incelemede, dışa açılma sürecinin ücretlere etkisini üç sektör grubunda incelemiştir. Bu sürecin emek yoğun sektörlerde çalışanların (niteliksiz işgücünün) ücretlerini, sermaye ve araştırma yoğun sektörlere nazaran arttırmadığı bulunmuştur. Teoremin aksine gelir dağılımının emek yoğun sektörde çalışanların lehine değişmediği, nitelikli işgücünün gelirlerinde daha yüksek düzeyde artış olduğu ve gelir dağılımının bozulduğu ortaya çıkmaktadır. Kısa dönemde nitelikli ve niteliksiz işgücü ücretleri arasındaki fark azalmakta, uzun dönemde ise ücret farkları nitelikli işgücü lehine artmaktadır. Sonuçların nedenlerinden birini Stolper-Samuelson teoreminin hareketsiz olduğunu varsaydığı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına bağlamaktadır. Yabancı yatırımların sermaye-emek oranının (teknoloji düzeyinin) yüksekliği nitelikli işgücü talebini arttırmakta ve ücretlerinin yükselmesine yol açabilmektedir. Sermaye birikimindeki artış, teknoloji düzeyini ve mukayeseli üstünlükleri de değiştirdiğinden, Türkiye'de dışa açılma süreci ve gelir dağılımı ilişkisinde, gelişmiş ülkelerde olması beklenen sonuçlara ulaşıldığı ileri sürülebilir.

Avalos ve Savvides (2003), Latin Amerika ve Batı Asya üzerine yaptıkları çalışmada dış ticaret ve ücret eşitsizlikleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Ticarette açıklık ücret farklarını her iki ülkede de azaltmaktadır. Yabancı sermaye yatırımları Latin Amerika'da ücret farkları üzerinde büyük etkilere sahip iken, Batı Asya'da ücret farklılıklarına bir etkisi olmadığı sonucu bulunmuştur. Aynı şekilde makine ithalatının ücret farkları üzerindeki etkisi Latin Amerika için geçerli olmakla birlikte Batı Asya'da bir etki görülmemiştir.

Breau ve Rigby (2006) Los Angeles üzerine yaptıkları çalışmada dış ticaretin ücretlere etkisinde ücret primlerinin etkisi olduğunu bulmuşlardır. Yaş, cinsiyet, eğitim gibi özellikler incelendiğinde ise ücret farklılığının ortadan kalktığı görülmüştür. Bu durumda işçiler aynı özelliklere sahip oldukları takdirde, ücret farklılıkları da ortadan kalkacaktır. Breau ve Rigby (2010) benzer bir çalışmayı da Kanada'da işçi-işveren verileri ile yapmış ve çalışma sonucunda, fakir ülkelerden yapılan ithalat rekabetinin, ücret eşitsizliği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu ve eğitim seviyesi düşük

işçilerin ücretlerinin eğitim seviyesi yüksek olan işçilere göre daha çok düşme eğiliminde olduğunu ortaya koymuşlardır.

Galiani ve Sanguinetti (2003) çalışmalarında ithalatın ücretlere etkisine Arjantin için bakmışlardır. Dış ticaret serbestliği varken ithalat arttığı zaman ücret eşitsizliklerinin de arttığı bulunmuştur.

Revenga (1997), Meksika üzerine yaptığı çalışmasında kar paylarının ücret belirlemede önemli olduğunu ve ticarette korumacılığın ücret primlerini absorbe ettiğini vurgulamıştır. Ticari reformlar ücretleri baskılamaktadır ve kazanılabilecek karları azaltmaktadır. Ticari liberalizasyon işgücüne olan talebi azaltmakta ve ücretleri etkilemektedir. Kota kaldırımlarının ise ücretler üzerine etkisi olmasa da tarife indirimlerinin ortalama ücretlerde artışa yol açtığını tespit etmiştir.

Onaran (2007) Kore, Meksika ve Türkiye için yaptığı incelemede, küreselleşmeyi uluslararası ticaret ve yabancı sermaye yatırımları ile bağdaştırarak, ücret değişimleri üzerindeki rolünü araştırmıştır. Kriz dönemlerinde ulusal paranın değer kaybı ve ekonomik resesyon görülen dönemlerde ücretlerin nasıl değiştiğini de incelediği çalışmasında, açıklığın ve endüstriyel politika altyapısının ticaret derinliğinin de etkili olduğunu belirtmiştir. İhracat yoğunluğunun artması, Türkiye ve Meksika imalat sanayi ücretlerinin düşmesine yol açarken, Kore için aynı etki söz konusu değildir. Yabancı sermaye yatırımlarının pozitif etki beklentisi ise üç ülke için de geçerli değildir.

Emirhan ve Konyalı (2010), 1983-2000 yılları arası Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada imalat sanayisini tüm sektörler, ticarete tabi olan ve olmayan ve teknoloji yoğun olan ve olmayan sektörler olarak üçe bölmüşlerdir. Genel sonuç dışa açıklığın ücretler üzerine negatif etkisi olduğudur. İhracatın yüksek olduğu sektörlerde ücretler düşük, ithalatın yüksek olduğu sektörlerde ise ücretler yüksektir. İhracatın ücretlerle ters ilişkide olmasına açıklama getiren çalışmaya göre, ihracat yoğun sektörlerde uluslararası piyasalarla rekabet ve artan üretim maliyetlerinin karlılığı azaltmaması için ücretleri baskıladığıdır. Genel sonuç ise dış ticaretin Türkiye ekonomisinde beklendiği gibi üretkenliği arttırmayıp, rekabet için ücretlerde düşüşlere yönelindiğidir.

Abrache, Dickerson ve Green (2004) çalışmalarında ticari liberalizasyonun ücret düşüşlerine yol açtığını ve dışa açıklığın en yüksek olduğu sektörlerde en yüksek ücret düşüşlerine rastlandığını gözlemlemiştir. Ayrıca eğitim seviyelerinin, cinsiyetin, işgücü deneyiminin ve yaşın da etkilerine bakmış olup ücretlerin esasen liberalizasyon sonrası

düştüğünü göstermiştir. Eğer ki sektörde rekabet varsa karlarda düşüşlere de yol açtığını belirtmiştir.

Cheung ve Fan (2002) Hong Kong'da son 15 yılda eşi görülmemiş bir ücret eşitsizliği üzerine 4 sektör için yaptığı çalışmada artan ticaret hacminin ücret eşitsizliğine etkisini incelemiştir. Stolper-Samuelson teoremiyle uyumlu olarak gelişmiş ülkelerde niteliksiz işgücünün gelişmekte olan ülkeler ile olan ticaret sonrası daha az kazandığı ve reel ücretlerinin düştüğü sonucuna ulaşmışlardır.

Ghosh, Saunders ve Biswas (2002) verimlilik, ücret farkı ve net ihracat arasındaki ilişkiyi 1967-1998 yılları arasında Amerika ekonomisi üzerine incelemiş ve uzun dönemde verimlilik artışının ücret farklılığı ve ticaret üzerinde etkili, kısa dönemde ise etkisiz olduğunu göstermiştir. Ticarette korumacılığın azaltılması nitelikli işgücü yoğun sektörlerin yayılmasına ve niteliksiz işgücü yoğun sektörlerin daralmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla niteliksiz işgücü ücretlerinde düşüşler yaşanmaktadır.

3.2. Türkiye'de Ücretlerin Gelişimi

İşgücünün fiyatı olan ücret, aynı zamanda üretim maliyetinin bir unsuru olarak sermayenin kontrol edebildiği bir değişken olma özelliği ile ihracata açık sektörlerin üretim maliyetlerini düşürmedeki en önemli araçtır. Maliyet unsuru olmakla birlikte, talep unsuru olması iç piyasaya dönük çalışan sektörler için reel ücretlerde tırmanmayı zorunlu kılar. Ücretlerin bu iki unsuru arasında zaman zaman biri diğerine ağır basabilir ve ücretler genel seviyesi bu durumdan etkilenebilir (Özkaplan, 1994, s.11). İç piyasaya yönelik sektörler mi, yoksa ihracata yönelik sanayi gelişimi mi hız kazanmalıdır? İşte bu sorunun yanıtı için ülkenin politika seçimlerinin önem kazandığı görülmektedir.

Serbest piyasa düzenine dayalı olarak dışa açık büyüme stratejisinin benimsenmesiyle ihracata dayalı büyüme, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de dönüşümlerin başladığı noktalardan biridir. Değişen ekonomi politikaları ve dışa açılmayla birlikte ücretler de bu değişimden payını almıştır. Çünkü 1980 sonrası sanayi ürünleri ihracatına dayalı dolaylı sanayileşme, dış borç sorununun çözümü için dışa açılmada artış ile ihracatı ve döviz kazanımını arttırıcı işlemleri öne çıkarma amaçlarının hepsi düşük ücretli politika tercihini çözümlerden biri haline getirmektedir (Gökalp, 2000, s.52).

Türkiye ekonomisinde kar, faiz ve rant sahipleri lehine yaşanan dönüşümlerde reel ücretlerin devamlı olarak azalan bir seyir izlemesinin veya düşük ücret politikasının nedenleri üç başlıkta şöyle sıralanabilir (Özkaplan, 1994, s.59);

Birincisi; tüketim harcamalarında kısıtlamalarla enflasyonu kontrol etme arzusu ve iç piyasaya olan talebi düşürerek, iç piyasada alıcı bulamayan malların yurt dışına satılma olanağının arttırılmasıdır. İkinci beklenti ise; istihdamın arttırılması amaçlı düşük ücret avantajıyla emek-yoğun yatırımların artacağıdır. Üçüncü önemli neden ise; üretim maliyetinde azalmanın bir yolu olarak görülen düşük ücretlerle, ihracat faaliyetinde dış dünya ile rekabet gücünün artacağıdır.

Ücretlerin milli gelirden aldığı paydaki değişimleri, yaşanan iki aşamalı liberalizasyon öncesi ve sonrası olarak ele alarak dışa açılmanın ücretler üzerinde yarattığı değişimi daha açık şekilde görmekte fayda vardır.

3.2.1. 1980 Öncesi Türkiye'de Ücretler

1938-1950 arası sendika öncesi dönemde savaş dolayısıyla enflasyonun çok şiddetli olduğu ve ücretlerde %9'lara kadar artış yaşanmasına rağmen satın alma gücünde %15'lere kadar düşüş yaşandığı bir dönemdir (Zaim, 1974, s.101). Cumhuriyet sonrası planlı dönemle başlayan kalkınma devamında 1940 yılına kadar ücretler düzeyinde görülen yükselmeyi, 1941 yılından sonra savunma ihtiyaçlarının öncelikli gereksinimleri ve 2.Dünya Savaşının etkileri sonucu, ücretlerde büyük bir düşüş seyretmektedir. 1950-1962 devresinde mecburi tahkim sistemi ve sendikaların mesleki ve devletin siyasi etkileri, ücretler üzerinde etkili olmuştur. 1953'de ücretlerin %73,3 arttığı gözlenmiş, 1952 yılında 1938 seviyesine ulaşabilen ücret seviyesi, 1956 yılına kadar artış kaydetmiş, ancak bu yıldan sonra kendini hissettirmeye başlayan ekonomik sıkıntılar nedeniyle duraklama dönemine girilmiştir (Ar, 2007, s.373).

1963-1972 dönemi, sendikal hareketlerin ve toplu pazarlık düzeninin arttığı ve işçi ücretlerinde artışlar olan, ithal ikamesine dayalı, iç pazarın canlı tutulması için genişleyici bir ücret politikasının uygulandığı planlı ekonomi dönemidir. 1973-1980 dönemine bakıldığında ise yine ithal ikamesine dayalı bir ekonomiyle karşılaşılmakla birlikte planlamanın daha gevşek tutulduğu ve grevlerin çok olduğu bir dönemdir (Kaytancı, 2008:108). 1970'li yılların ortasında ücret seviyelerinde düşüşler gözlenmiştir ve bu gelişmede Dünya Petrol Krizinin rolü büyüktür. Ama genel olarak 1970 yılını izleyen üç yıl dışında 1963-1977 döneminde reel ücretlerin yükseldiği, 1977

sonrasında ise ücretlerin düştüğü söylenebilir. Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik bunalım; 1977 yılında firmaları yüksek fiyat politikasını terk ederek, ihracata açık hale gelebilmek için maliyetlerini düşürmek ve bunu yaparken de verimliliği arttırma veya ileri teknolojiyi kullanma imkanı olmadığından, ellerinde bulunan tek kontrol aracı olan ücretleri azaltmak zorunda bırakmıştır (Özkaplan, 1994, s.13-20).

3.2.2. 1980 Sonrası Türkiye'de Ücretler

1980 sonrası dış ticarette liberalleşme ve ekonomi politikaları ile ücretlerin seyri izlendiği zaman birebir örtüştüğü söylenebilir. İhracatı artırmaya yönelik politikaların emek-yoğun sanayilere dayandığı ve kısa dönemde düşük maliyet temelinde rekabet gücü sağlamayı hedeflediği için ücretlerin düşürülmesini amaçladığı görülmektedir. Askeri yönetim yılları olan 1980-83 arası ve sendikaların baskılandığı 1981-87 arası reel ücret düşüşleri yılda % 3,3 oranındadır (Şenses ve Taymaz, 2003, s.10). Bu düşüşler o denli olmuştur ki; baz yılı olarak 1976 yılı ele alınarak o yılın ücretleri 100 kabul edilecek olursa, 1988 yılı ücretleri için bu rakamın sadece %38,6 olması ücretlerde inanılmaz oranda düşüşü net bir şekilde gözler önüne sermektedir (Kepenek ve Yentürk, 2003, s.429-430).

1988 sonrası döneme gelindiğinde ise reel ücretler 1993 yılına kadar artmıştır. En büyük sıçramanın 1991 yılında olmasının sebebi, bir önceki yılın sabit sermaye yatırımlarının %14 artmasına, büyüme oranının son yirmi yıldaki en yüksek büyüme oranı oluşuna, 1989 yerel seçim sonrası sendikal hakların kullanımının yaygınlaşmasına ve 1991 yılının genel seçim yılı olmasına bağlanmaktadır. 1994 krizi sonucunda düşen ücretler bu etkileri yok etmiş, 1994 yılından sonra yükselme eğiliminde olsa da ücretlerde ortalama artış 1993-2000 dönemi arası % 1,6 rakamıyla sınırlı kalmıştır (Kepenek ve Yentürk, 2003, s.431-432).

Sektörlerin faktör yoğunlukları açısından değerlendirilecek olursa ise 1980-1988 yılları arası emek ve sermaye yoğun sektörlerdeki değişim yüzdeleri benzer yapıda ilerlemekte olup, 1989-1993 yılları arası ise sermaye yoğun sektörlerdeki reel ücretler emek yoğun sektörlerdeki ücretlere kıyasla oldukça artış göstermiştir. 1994 kriz yılı her iki sektöre de aynı etkiyi bırakmış, 1996 sonrası sermaye yoğun sektörlerde artış emek yoğun sektörlerde ise azalış devam etmiştir (Gökalp, Baldemir ve Akgün, 2011, s.7).

3.3. Türkiye İmalat Sanayinin Gelişimi

Bir ülkenin gelişme sürecinin en temel göstergelerinden birinin sanayileşme oluşu ve "büyümenin motoru" olma özelliği ile imalat sanayisi daha da önemli hale gelmektedir (Ayaş ve Çeştepe, 2010, s.264).

Türkiye için de Cumhuriyet'in kurulduğu ilk günlerden itibaren bu önem yerini korumaktadır. 1950'li yıllarda gerçekleşen sanayileşme atılımlarını, 1960'lı yıllardaki merkezi planlamanın kazandırdığı ivme takip etmiş ve 1970'li yılların sonlarında artan kısa dönem istikrarsızlık ve dış kaynak kıtlığı sanayileşme çabalarının tıkanmasına neden olmuştur. Türkiye, 1980'li yıllarda Dünya Bankası ve IMF desteğinde serbest piyasa ağırlıklı dışa açık politikaları esas almıştır. Bu noktadan sonra enflasyon, finansal krizler ve döviz kuru ve faiz oranları dalgalanmaları nedeniyle sanayileşme hedefi uzakta kalmıştır (Şenses ve Taymaz, 2003, s.2).

Dış ticaretle ilgili temel dönüşümün, 24 Ocak 1980 Kararlarıyla başladığı Türkiye'de mal piyasalarının dış pazarlara açılması ve ticaret kotalarının korumasındaki ithalat rejimi serbestleştirmesi 1980-83 dönüşümü ile başlamış, 1989-90'da sermaye hareketliliği ile devam etmiş, 1996 yılında AB ve Gümrük Birliği üyelikleri ile de tamamlanmıştır. Döviz kuru yüksek bir devalüasyonla esnekleştirilmiş, teşviklerle ihracata yönelim sağlanmaya çalışılmıştır. 1980 öncesi korumacı ve ithal ikamesine dayalı içe dönük sanayileşmeyi benimseyen Türkiye, daha sonrasında ihracata dayalı büyümeyi benimseyerek 1990'lı yıllarda tamamen dışa açılmıştır (Yeldan, 2010, s.25).

Böylece neoliberal politikalarla birlikte dış dinamikler ön plana çıkmış, teknolojik yetkinleşme, nitelikli işgücü ve dinamik mukayeseli üstünlüklere dayalı bir sanayileşme olması gerekirken, var olan mukayeseli üstünlükler temelinde uluslararası ekonomi ile bütünleşmeyi hedefleyen politikalar, 1960 ve 1970'li yıllarda gerçekleştirilen yapısal dönüşümün durmasına ve hatta 1960'lardaki yapıya dönülmesine yol açmıştır (Şenses ve Taymaz, 2003, s.9).

Özel sermaye, ihracat teşvikleri ve düşük ücretten doğan maliyet avantajları kısa dönem karlar olarak görülmüş, rekabette ancak fiyat üstünlüğü sağlanabilecek sektörlerin olduğu bir ihracat yapısıyla birlikte dışa açılma sektörlerin yapısında çok da büyük bir değişmeyi sağlayamamış, beklentinin aksine Türkiye ihracata yönelik sanayileşememiştir (Yeldan, 2010, s.26).

Finansal serbestleşme, 1994 yılında yaşanan finansal krize zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeyi 1995-1997 yılları arası kısa vadeli sermaye kaynaklı büyüme ve 1998-99

yılları Doğu Asya ve Rusya krizlerinin Türkiye'ye yansımaları izlemiştir. Yine de imalat sanayinde olumlu gelişmeler olduğundan bahsedilebilmektedir. 1980 sonrası dışa açılma süreciyle birlikte imalat sanayinde karlılık artışları hem sürece uyumun hem de ticaret şoklarına ve ücret dalgalanmalarına karşı durabilindiğinin bir göstergesidir (Yeldan, Özcan ve Voyvoda, 2000, s.25-30). İmalat sanayinin sektörlere ve yıllara göre değişimi incelendiğinde 1990'lı yıllarda en hızlı artış kimya ve petrol ürünlerinde görülmekle birlikte, ikinci en hızlı artış metal eşya ve makine sektörüne aittir. Bundan sonrasını giyim, gıda ve tütün takip etmektedir (Kepenek ve Yentürk, 2003, s:366). 2000'li yıllara gelindiğinde ise en fazla artışın diğer ulaşım araçlarının imalatı, ana metal sanayi ve başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve cihazların imalatı sektörlerinde olduğu görülmüştür. En fazla düşüş ise radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı, tütün ürünleri imalatı ve tekstil ürünleri imalatı sektörlerinde olmuştur (Polat, Uslu ve Aydemir, 2011, s.163-164).

Tüm gelişmeler dikkate alındığında aslında dışa açılma sürecinden sonra ilerleme gösteren sektörlerin yukarıda sayılanlardan çok daha fazla olması beklenmiş, sonuç biraz da hüsran olmuştur. Çünkü esas sorun; imalat sanayindeki verimlilik artışıyla istihdam ve ücretler arasında nesnel bir ilişkinin kurulamamış olmasıdır (Yeldan, 2010, s.66).

BÖLÜM 4

İHRACAT VE ÜCRETLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN TÜRKİYE ÜZERİNE UYGULAMASI

Gerek teorik varsayımlarıyla gerekse de bu varsayımları sorgulayan ampirik incelemelerle hala tartışma konusu olan dış ticaretin ücretler üzerindeki etkisinin incelenmesi bağlamında, bu bölümde öncelikle ücretler ile ihracat ve dışa açıklığın uzun dönem ilişkisinin analizi çalışmanın temel amacını oluşturmktadır. Bu amaca yönelik olarak kurulan model Türkiye ekonomisi verileri kullanılarak test edilecektir.

Öncelikle literatür taraması öncül kabul edilerek model seçiminde esas alınan ölçütlere yer verilmiş olup, daha sonrasında analizde kullanılacak yöntemler hakkında bilgiler verilmektedir. Son olarak ise belirlenen model çerçevesinde yapılan analiz sonuçları ve Türkiye ekonomisinin konjönktüründe değerlendirmeleri yer almaktadır.

4.1. Modelin Belirlenmesi

Bu çalışmada, zaman serisi yöntemlerinden yararlanılarak, ülkelerin yaptığı dış ticaretin ücretler üzerindeki etkisinin gelişmekte olan ülke olarak nitelendirilen Türkiye'de de geçerli olup olmadığının test edilmesi amaçlanmıştır. Milner ve Wright (1998) ve Haouas, Yagoubi ve Heshmati (2002)'nin de benzer çalışmalarında kullandığı temsili firma için basit ve statik Cobb-Douglas üretim fonksiyonu;

$$Q_t = A^{\gamma}.K^{\alpha}.L^{\beta} \qquad (17)$$

şeklindedir. Burada; tipik bir "i" sektörü için Q reel üretim değerini (çıktı), K sermaye stokunu, L istihdamı, α ve β sırasıyla K ve L için katsayı faktör payını, t zamanı ve γ ise üretim sürecinin verimliliğini temsil eden parametreyi ifade etmektedirler. Edwards (1988)'ın belirttiği gibi modelde L ile temsil edilen istihdamın, ekonomideki sektörler arasında mobil olduğu varsayımı kabul edilmiştir.

Firmanın belirli bütçe kısıtı altında yaptığı üretim, emek-sermaye bileşenin emeğin marjinal ürün değerinin ücrete (w) ve sermayenin marjinal ürün değerinin maliyete (c) eşit olduğu seviyede gerçekleşecektir (Haouas, Yagoubi ve Heshmati, 2002, s.10).

Cobb-Douglas üretim fonksiyonundan sermaye ifadesini kaldırmak amacıyla, firmanın kar maksimizasyonu için gerekli emek ve sermaye bileşenlerine ait kısıtlar (17) numaralı fonksiyonda yerine koyulduğunda aşağıdaki denklem elde edilir (Milner ve Wright, 1998; 519):

$$Q = A^{\gamma}\left(\frac{\beta.\alpha.L}{\beta}.\frac{w}{c}\right)^{\alpha}.L^{\beta} \tag{18}$$

Açık bir ekonomi varsayımı altında modele dahil edilmek istenen dış ticaret için, fonksiyonda yer alan *A* ifadesi, ihracat ve ithalatın bir fonksiyonu varsayımı ve zaman içerisinde değiştiği hipotezi çerçevesinde matematiksel ifadesi aşağıdaki gibi yazılabilir (Greenaway ve diğ., 1999: 491):

$$A = e^{t}.M_t.X_t \tag{19}$$

(19) nolu eşitlikte; *t,* zaman trendini; *M,* tipik bir *i* endüstrisindeki ithalatı ve *X* ise tipik bir *i* endüstrisindeki ihracatı ifade etmektedir. Bu çalışmanın bir benzerinde Emirhan ve Konyalı (2010) dış ticaretin ücret üzerindeki etkisini analiz ederken tahmin edilen denklem, standart işgücü arz-talep modelinden geliştirilmiş olup, işgücü arzı veri iken, işgücü talep fonksiyonu işgücünün marjinal üretkenliği ile temsil edilmiş ve dış ticaretin ithalat ve ihracat yoluyla üretim fonksiyonu üzerinde yarattığı etkiyi görmek için modele A ifadesinin ithalat ve ihracatın bir fonksiyonu varsayımı yapılmıştır.

Durağan olmayan zaman serilerini durağan hale getirmek için kullanılan logaritma alma yöntemi ile serilerin durağanlaşması daha kolay olmaktadır. Bu nedenle, (18) numaralı denklemin logaritması alınıp tekrar düzenlendiğinde:

$$lnW_t = \partial_0 + \partial_1 \ln A_t + \partial_2 \ln Q_t + \partial_3 \ln L_t \tag{20}$$

Ücreti etkileyen diğer faktörler (sendika pazarlıkları, içerdekiler-dışardakiler etkisi, rekabet etkisi, cinsiyet, piyasa koşulları, beşeri sermaye farklılıkları…vb) olmakla birlikte çalışmanın amacına yönelik olarak bu etkiler kısıtlı tutulmuştur.

(19) numaralı denklem, (18) numaralı denklemde yerine yerleştirilerek firmanın ve dolayısıyla endüstrinin ücret eşitliği aşağıdaki gibi yazılabilir:

$$ln\, W_t = \partial_0 + \partial_1\, ln\, Q_t + \partial_2\, ln\, L_t + \partial_3\, ln\, X_t + \partial_4\, ln\, M_t + e^t \qquad (21)$$

Çalışmanın amacına yönelik olarak modelde çıktı düzeyinin, istihdam seviyesinin, ihracatın ve ithalatın ücret belirlemede rol oynadığı varsayımı ve kısıtları altında, ücretlerle ihracat düzeyi arasındaki ilişkiye bakılacaktır. Ayrıca ihracatın etkisinin daha net görülmesine yardımcı olması açısından ikinci bir model olarak dış ticaret açıklığı ele alınacak olup, iki ayrı model kurulmuştur. Birinci modelde ihracatın etkisi, ikinci modelde ise hem ihracatın hem de ithalatın etkisini temsil eden dış ticaret açıklığı değişken olarak alınmıştır. Oransal olmayan serilerin olası değişen varyans ve kısmen de korelasyondan korunması amacına yönelik olarak çalışmada sadece oransal olmayan değişken olan ücret (W), üretim (Q) ve işgücü (L) verilerinin logaritmik dönüşümleri alınarak analize tabi tutulmuştur. Bu bağlamda uygulamada aşağıdaki iki modelin tahmini uygun görülmüştür;

$$ln\, W_t = \partial_0 + \partial_1\, ln\, Q_t + \partial_2\, ln\, L_t + \partial_3 \frac{X_t}{Q} + e^t \qquad (22)$$

$$ln\, W_t = \partial_0 + \partial_1\, ln\, Q_t + \partial_2\, ln\, L_t + \partial_3 \frac{X_t + M_t}{Q} + e^t \qquad (23)$$

Sektörlere ait ücretlerin bağımlı değişken olarak ele alındığı analizde, bağımlı değişkenin bağımsız değişkenlerle olan ilişkisinin incelenmesi için çoklu regresyon yöntemi ile belirlenmesinde her bir sektör için yukarıdaki modeller kullanılmakta olup, modelde yer alan "∂_0" sabit terimi, "$\partial_1..\partial_3$" açıklayıcı değişkenlerin katsayılarını; "e" ise hata terimini ifade etmektedir. Burada "W" bağımlı değişken olan ücretİ, "Q" bağımsız değişken olan üretim,, "L" bağımsız değişken olan işgücünü, bir diğer bağımsız değişken olan "X/Q" üretim miktarında ihracatın payını ve son olarak "(X+M)/Q" bağımsız değişkeni de dışa açıklığı temsil etmektedir.

Zaman serisi kullanılan analizlerde modelin çözümünden önce serilerin zaman serisi özelliklerinin bilinmesi ve bu özelliklerin dikkate alınması gerektiği ve iktisadi zaman serilerinin trend, mevsim, konjonktür ve düzensiz hareketlerinin etkisi altında olduğu bilinmektedir. Verilerin zaman serisi özellikleri genel olarak deterministik ve stokastik özellikte olup, deterministik özellikler serilerde sabit, trend ve mevsimsellik bileşenlerinin bulunup bulunmadığıdır. Stokastik özellikler ise daha çok durağan olup

olmama ile ilgilidir (Tarı, 2006, s.380). Çalışmada kullanılan zaman serilerinde de benzer şekilde tüm değişkenler için mevsimsel etki tespit edilmiş ve mevsimsel düzeltme yapılmıştır.

Yukarıdaki değişkenler kullanılarak E-Views 6.0 Beta ekonometri paket programında çoklu regresyon modeli ile uygulama gerçekleştirilmiştir. Bu modelin tahmini için ise "En Küçük Kareler (EKK)" yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada yer alan bağımlı değişkenin, çalışma kapsamındaki 10 sektör için istatistiki bilgileri aşağıda Tablo 5'te gösterilmiştir:

Tablo 5

Ücret Değişkenine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Sektöre Göre Ücret	**Ortalama**	**Max. Değer**	**Min. Değer**	**Standart Sapma**
W15	4.660732	5.0081	3.45	0.2361467
W17	4.547425	5.2883	4.1447	0.1988527
W18	4.452655	5.1745	3.8177	0.1591715
W23	4.847398	5.1829	3.6584	0.2843783
W24	4.565133	4.9273	3.5918	0.2075012
W25	4.569424	4.9684	4.132	0.1945429
W26	4.529732	4.9904	3.9945	0.2173006
W27	4.605397	5.4424	3.5695	0.2709772
W29	4.606181	4.987	4.0055	0.188272
W34	4.507442	4.876	3.7136	0.2089592

4.2. Veri Seti Ve Ekonometrik Yöntem

Bu kısımda analizde kullanılmak üzere derlenen veri setlerinin nasıl oluşturulduğu ve daha sonrasında ise analiz yöntemleri olan birim kök kavramları ve eşbütünleşme kavramları teorik olarak anlatılmaktadır.

4.2.1. Veri Seti

Çalışmada 1988:Q1-2011:Q4 döneminde, Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK) tarafından hesaplanan, 20 ve daha fazla çalışanı olan tüm kamu ve özel sektör

işletmelerini kapsayan, Türk İmalat Sanayi alt sektörleri bazında ücret, istihdam, üretim (yayınlanmamış istatistikler), ithalat ve ihracat verileri kullanılmıştır. Ücret verilerinin 1988Q1-2006Q4 dönemleri arası "İstihdam ve Ücret İstatistikleri" veri tabanından dönemler itibariyle imalat sanayi üretimde çalışan saat başına reel ücret endeksi olarak alınmıştır. 2007:Q1-2011Q4 dönemleri arası nominal ücretlerin enflasyondan arındırılıp, reelleştirilmesi için ise TÜFE(2005=100) verileri TÜİK'ten temin edilmiştir.

Sektör tanımlaması Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırılması Rev.3'e göre olup, 2 basamakta 10 sanayi kolunu kapsamaktadır. Bu 10 sanayi kolunun belirlenmesinde, üretimin %85'ine sahip 10 sektör olan Gıda ürünleri ve içecek imalatı (15), Tekstil ürünleri imalatı (17), Giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması (18), Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı (23), Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı (24), Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı (25), Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı (26), Ana metal sanayi (27), Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı (29) ve Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı (34) seçilmiştir.

Tablo 6

Uluslararası Standart Sanayi Sınıflandırması Rev.3'e Göre İmalat Sanayi Alt Sektörleri

Sektör Kodları (ISIC REV3)	**Sektörler**
15	Gıda ürünleri ve içecek imalatı
17	Tekstil ürünleri imalatı
18	Giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması
23	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı
24	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı
25	Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı
26	Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı
27	Ana metal sanayi
29	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı
34	Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TUİK)

4.2.2. Birim Kök Analizi

Zaman serilerinin incelenmesi gereken en önemli yönlerinden biri durağan olup olmadıklarıdır. Bir zaman serisinin ortalaması, varyansı ve değişik gecikme

uzunluklarındaki oto kovaryansı, hangi noktadan ölçülürse ölçülsün, sabit kalıyorsa yani seri zamanla değişmiyorsa durağandır (Gujarati, 2006, s.718). Yani;

$$E(Xt) = \mu \tag{24}$$

$$E\left[(Xt - \mu) (Xt - h - \mu)' \right] = \Gamma x (h) = \Gamma x (-h)' \text{ ve } h = 0,1,2,3 \ldots \tag{25}$$

olmak üzere X_t durağandır (Moddola ve Kim, 1998, s.20). Analizde sağlıklı sonuçlar alabilmek için serilerin durağan seriler olması yani birim kök içermemesi gerekmektedir. Aksi durumda serilerde trende rastlanması halinde değişkenler arasi ilişki gerçek olmaktan çok "sahte regresyon" şeklinde ortaya çıkar (Tarı, 2006, s.380).

Bir zaman serisi eğer durağan değilse birim kök içeriyor demektir ve durağan olup olmadığının anlaşılması için yapılabilecek testlerden biri birim kök testidir.

Bu analizde (19) nolu denklem kullanılmıştır;

$$\Delta Xt = \beta_{1+} \beta_2 t + \delta\, Xt_{-1} + \alpha \sum \Delta\, Xt_{-i} + e_t \tag{26}$$

Denklemde ΔXt, durağan olup olmadığı kendisinin değişik gecikme uzunlukları denkleme eklenerek kontrol edilen bağımlı değişken, ΔXt_{-i} hata terimlerinin ardışık bağımsız olmasını sağlayan gecikmeli fark terimleri ve e_t ise beyaz gürültü terimi olarak bilinmekte olup ortalaması sıfır, Θ^2 varyansı değişmeyen, ardışık bağımlı olmayan olasılıklı hata terimidir (Gujarati, 2006, s.720). Denkelmde yer alan "k" gecikme uzunluğu Akaike veya Schwarz Bilgi Kriteri kullanılarak belirlenmektedir. ADF testi ise yukarıdaki denklemde bulunan δ katsayısının sıfıra eşit olup olmadığını test etmektedir. MacKinnon kritik değeri ile karşılaştırılan ADF t istatistiği MacKinnon kritik değerinden mutlak olarak büyükse, incelenen zaman serisi durağandır.

Birim kök sınamalarında otokorelasyon olması halinde daha sağlıklı EKK tahminleri elde etmek amacıyla Dickey ve Fuller'in geliştirdiği Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) birim kök testi oluşturulmuştur ve test için üç ayrı regresyon denklemi incelenmektedir. ADF testi için üç ayrı regresyon denklemi incelenmektedir. Bunlardan (27) nolu denklemde sabit ve lineer trend olmayıp sadece stokastik trend vardır. (28) nolu denklemde sabit terim eklenmiştir ve (29) nolu denklem ise hem sabit terimin hem de stokastik ve deterministik trendin eklendiği görülmektedir.

$$\Delta Y_t = \gamma\, Y_{t-1} + \sum \beta_i\, \Delta Y_{t-i+1} + U_t \quad (27)$$

$$\Delta Y_t = m_0 + \gamma\, Y_{t-1} + \sum \beta_i\, \Delta Y_{t-i+1} + U_t \quad (28)$$

$$\Delta Y_t = m_0 + m_2 t + \gamma\, Y_{t-1} + \sum \beta_i\, \Delta Y_{t-i+1} + U_t \quad (29)$$

olacak şekilde oluşturulmuştur. Bu modeller için yine Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen DF(1979) τ tablo değerlerinden yararlanılır (Aktaş ve Yılmaz, 2008, s.95)

4.2.3. Eş Bütünleşme Analizi

Eşbütünleşim testi, tek tek durağan olmayan iki ya da daha çok zaman serisinin doğrusal bir birleşimlerinin durağan olması anlamına gelir (Gujarati, 2006, s.726). Aynı sırada bütünleşik zaman serileri arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını ortaya çıkarmak için geliştirilmiş bu yöntem; kendileri durağan olmadıkları halde aynı dereceden farkları durağan olan zaman serilerinin orijinal değerleri ile analiz yapma imkanı tanır. Çünkü seriler durağan değilse durağan hale dönüştürmek için farklarının alınması ve bu durumun da düzey değerlerde var olan uzun dönem ilişkisinin yitirilmesine yol açtığı bilinmektedir (Pazarlıoğlu ve Özkoç, 2007, s.6). Oysa ekonomi teorileri uzun dönem ilişkileri üzerine kurulmuştur. Bu nedenle fark almada değişkenlerin kısa ve uzun dönemli bilgilerini yok etmeme açısından önemli bir yöntem sayılmaktadır.

Zaman serilerinin eşbütünleşme istatistiksel gösterimi uzun dönem denge ilişkilerini teorik olarak göstermekte olup, X_t ve Y_t gibi iki değişkene ait zaman serisi arasında bir ilişki olmaması durumunda bu iki serinin grafiklerinin de birbirinden uzaklaştığı görülmektedir. Bu durumda bu iki değişken arasında uzun dönemli sabit bir ilişkinin kabulune dayalı bir teorik neden yoktur denebilir. Uzun dönemli ilişki söz konusuysa serileirn değerleri zamanla artsa bile iki seri grafik üzerinde birbirinden uzaklaşmamaktadır (Işık, Acar ve Işık, 2004, s.332).

Bu uzun dönemli ilişkilerin saptanmasında Engle ve Granger (1987) ve Johansen ve Juselius (1990)'ın teknikleri kullanılmaktadır. En küçük kareler yönteminden elde ettiği hata terimine birim kök testi uygulayan Engle ve Granger (1987) yöntemine göre Johansen ve Juselius yöntemi daha duyarlı ve güçlü sonuçlar vermektedir (Macdonald

ve Taylor, 1994, s.282). Çalışmanın da temelini oluşturan Johansen ve Juselius yöntemi aşağıdaki adımları içermektedir.

X_t (nx1) boyutunda T örneklem sayısını içeren değişkenler vektörünü ve X_t'nin *I*(1) süreci olduğu varsayılırsa değişkenler arasındaki eşbütünleşik vektörler, aşağıdaki hata düzeltme modelinin tahmini yolu ile belirlenebilir:

$$\Delta X_t = A_0 + \prod X_{t-p} + \sum_{i=1}^{p-1} A_i \Delta X_{t-i} + \varepsilon_t \qquad (22)$$

(22) nolu denklemde denklemde ΔX_t ve ΔX_{t-i} vektörleri *I*(0) iken X_{t-p} vektörü *I*(1)'dir. Bu nedenle değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin niteliği $\prod$ matrisinin rankı *r* tarafından belirlenmektedir. Rank($\prod$)=0 ise eşbütünleşme ilişkisi yoktur ve Rank($\prod$)>0 ise uzun dönemli ilişkiden bahsedilebilir (Haris ve Sollis, 2003, s.111). Johansen ve Juselius (1990), eşbütünleşik vektörlerin sayısının belirlenmesi amacıyla önerdiği iki farklı testten biri olan iz testi, $\prod$ matrisinin rankının r'ye eşit veya r'den küçük olduğu boş hipotezi test eder. Maksimum özdeğer testi ise eşbütünleşik vektör sayısının r olduğunu ifade eden boş hipotezi (r+1) olduğunu ifade eden alternatif hipoteze karşı test eder.

4.3. İhracat Ve Dışa Açıklık İle Ücretler Arasındaki İlişkinin Analiz Sonuçları

4.3.1. Birim Kök Analizi Sonuçları

Bu çalışmada kullanılan zaman serilerinin durağanlık analizleri, Dickey ve Fuller tarafinfan ortaya konmuş ve kendileri tarafından daha sonra geliştirilmiş Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ve Kwiatkowski-Philips-Schmidt-Shin (KPSS) birim kök testleri ile incelenmiştir. ADF ve KPSS testleri için sabit ve hem sabit hem de trend değişkeni eklenmiş iki ayrı regresyon denklemi incelenmektedir. Çalışmanın uygulama kısmında Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) ve Akaike Bilgi Kriteri (AIC) dikkate alınmış olup, gecikme sayısının tespiti için her bir eşitlik tahmin edilmiş ve bu kriterlere göre karar verilmiştir.

Açıklamalarına 4.1'de yer verilen değişkenler w; ücret, q; üretim, emp; işgücü, ex; üretim miktarında ihracatın payı, op; dışa açıklık şeklinde simgelenmiş olup,

öncelikle seviyede daha sonra da birinci farklarında durağanlık testine tabii tutulmuş ve test sonuçları aşağıda Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7

ADF ve KPSS Birim Kök Test Sonuçları

	ADF		KPSS	
Değişkenler	**Seviye**	**I. Fark**	**Seviye**	**I. Fark**
w15(Sabitli)	-2.560 (5)	-3.931 (4)*	0.392**	0.106
w15(Trendli)	-2.797 (5)	-3.736 (4)**	0.106	0.098
w17(Sabitli)	-2.793 (0)***	-9.665 (0)*	0.533**	0.138
w17(Trendli)	-4.053 (1)**	-9.686 (0)*	0.104	0.079
w18(Sabitli)	-3.354 (1)**	-14.362 (0)*	0.146	0.069
w18(Trendli)	-4.426 (0)*	-14.326 (0)*	0.104	0.048
w23(Sabitli)	-3.061 (0)**	-12.456 (0)*	0.654**	0.149
w23(Trendli)	-3.153 (0)	-12.786 (0)*	0.102	0.058
w24(Sabitli)	-3.359 (0)**	-12.648 (0)*	0.127	0.311
w24(Trendli)	-3.332 (0)***	-12.919 (0)*	0.132***	0.153**
w25(Sabitli)	-2.748 (0)***	-12.059 (0)*	0.294	0.201
w25(Trendli)	-3.096 (0)	-12.047 (0)*	0.122***	0.158**
w26(Sabitli)	-2.698 (3)***	-3.353 (2)**	0.315	0.300
w26(Trendli)	-3.611 (3)**	-3.299 (2)***	0.135***	0.170**
w27(Sabitli)	-3.764 (1)*	-8.033 (1)*	0.111	0.217
w27(Trendli)	-3.924 (1)**	-8.161 (1)*	0.093	0.112
w29(Sabitli)	-3.097 (3)**	-12.116 (0)*	0.130	0.186
w29(Trendli)	-3.034 (0)	-12.111 (0)*	0.132***	0.148**
w34(Sabitli)	-3.254 (0)**	-9.926 (0)*	0.203	0.286
w34Trendli)	-3.174 (0)***	-10.172 (0)*	0.189**	0.119***
q15(Sabitli)	-1.828 (1)	-12.995 (0)*	1.051	0.141
q15(Trendli)	-1.527 (1)	-13.077 (0)*	0.250*	0.046
q17(Sabitli)	-1.844 (0)	-11.436 (0)*	0.952*	0.041
q17(Trendli)	-3.008 (0)	-11.373 (0)*	0.167**	0.042
q18(Sabitli)	-3.426 (0)**	-9.696 (0)*	0.366***	0.188
q18(Trendli)	-3.999 (0)**	-9.666 (0)*	0.112	0.109
q23(Sabitli)	-3.311 (0)**	-11.139 (0)*	0.538**	0.080
q23(Trendli)	-3.452 (0)***	-11.085 (0)*	0.200**	0.032
q24(Sabitli)	-1.442 (0)	-10.407 (0)*	1.115*	0.061
q24(Trendli)	-2.383 (0)	-10.394 (0)*	0.159**	0.045
q25(Sabitli)	-1.634 (0)	-10.229 (0)*	0.945*	0.129
q25(Trendli)	-1.677 (0)	-10.235 (0)*	0.234*	0.052
q26(Sabitli)	-1.770 (0)	-10.205 (0)*	1.079*	0.108
q26(Trendli)	-2.461 (0)	-10.190 (0)*	0.222*	0.045
q27(Sabitli)	-1.913 (0)	-10.938 (0)*	0.988*	0.146
q27(Trendli)	-2.318 (0)	-10.932 (0)*	0.194**	0.064
q29(Sabitli)	-1.486 (0)	-8.978 (0)*	0.947*	0.053
q29(Trendli)	-2.576 (0)	-8.928 (0)*	0.130***	0.055
q34(Sabitli)	-2.065 (0)	-8.814 (0)*	0.846*	0.044
q34Trendli)	-2.598 (0)	-8.783 (0)*	0.109	0.030
emp15(Sabitli)	-1.355 (0)	-11.607 (0)*	0.366***	0.565**
emp15(Trendli)	0.731 (2)	-9.526 (1)*	0.236*	0.108
emp17(Sabitli)	-1.728 (0)	-4.983 (1)*	0.879*	0.257
emp17(Trendli)	-0.721 (0)	-5.192 (1)*	0.120***	0.081
emp18(Sabitli)	-1.672 (0)	-8.783 (0)*	0.578**	0.071
emp18(Trendli)	-1.847 (0)	-8.748 (0)*	0.062	0.063
emp23(Sabitli)	-1.640 (0)	-9.946 (0)*	0.626**	0.144

emp23(Trendli)	-1.606 (0)	-9.926 (0)*	0.222*	0.088
emp24(Sabitli)	-2.440 (0)	-4.622 (1)*	0.916*	0.582**
emp24(Trendli)	-0.322 (0)	-8.958 (0)*	0.257*	0.072
emp25(Sabitli)	-1.154 (1)	-6.292 (0)*	0.894*	0.131
emp25(Trendli)	-2.760 (1)	-6.335 (0)*	0.113	0.045
emp26(Sabitli)	-3.130 (0)**	-9.188 (0)*	0.671**	0.953*
emp26(Trendli)	-1.407 (0)	-9.852 (0)*	0.280*	0.054
emp27(Sabitli)	-1.972 (2)	-3.886 (1)*	0.653**	0.636**
emp27(Trendli)	0.167 (4)	-5.430 (3)*	0.306*	0.077
emp29(Sabitli)	-2.363 (1)	-5.631 (0)*	0.306	0.407***
emp29(Trendli)	-1.982 (1)	-6.042 (0)*	0.267*	0.035
emp34(Sabitli)	-2.278 (1)	-6.452 (0)*	0.716**	0.047
emp34Trendli)	-2.909 (1)	-6.418 (0)*	0.091	0.047
ex15(Sabitli)	-3.427 (0)**	-9.579 (0)*	0.301	0.048
ex15(Trendli)	-3.405 (0)***	-9.522 (0)*	0.225*	0.034
ex17(Sabitli)	-1.791 (0)	-11.148 (0)*	0.789*	0.110
ex17(Trendli)	-1.922 (0)	-11.126 (0)*	0.244*	0.064
ex18(Sabitli)	-1.595 (0)	-4.683 (0)*	0.860*	0.159
ex18(Trendli)	-2.993 (0)	-8.266 (1)*	0.268*	0.050
ex23(Sabitli)	-0.166 (2)	-9.492 (1)*	0.949*	0.193
ex23(Trendli)	-2.042 (1)	-9.559 (1)*	0.277*	0.099
ex24(Sabitli)	-1.393 (0)	-12.392 (0)*	1.024*	0.074
ex24(Trendli)	-3.417 (0)***	-12.492 (0)*	0.190**	0.018
ex25(Sabitli)	-1.135 (0)	-10.482 (0)*	1.215*	0.065
ex25(Trendli)	-3.864 (0)**	-10.416 (0)*	0.146**	0.063
ex26(Sabitli)	-1.767 (0)	-9.926 (0)*	0.985*	0.114
ex26(Trendli)	-1.916 (0)	-9.937 (0)*	0.200**	0.048
ex27(Sabitli)	-3.284 (1)**	-14.072 (0)*	0.963*	0.122
ex27(Trendli)	-5.894 (0)*	-14.002 (0)*	0.058	0.103
ex29(Sabitli)	-1.000 (0)	-9.141 (0)*	1.131*	0.153
ex29(Trendli)	-2.101 (0)	-9.091 (0)*	0.172**	0.151**
ex34(Sabitli)	-1.419 (0)	-7.850 (0)*	1.091*	0.060
ex34Trendli)	-2.799 (1)	-7.818 (0)*	0.137***	0.058
op15(Sabitli)	-2.703 (0)***	-10.438 (0)*	0.144	0.059
op15(Trendli)	-2.686 (0)	-10.381 (0)*	0.146**	0.047
op17(Sabitli)	-1.589 (0)	-11.310 (0)*	0.904*	0.184
op17(Trendli)	-1.480 (0)	-11.341 (0)*	0.258*	0.073
op18(Sabitli)	-2.123 (0)	-9.643 (0)*	0.716**	0.135
op18(Trendli)	-3.136 (0)	-9.634 (0)*	0.252*	0.047
op23(Sabitli)	0.390 (0)	-10.576 (0)*	1.023*	0.285
op23(Trendli)	-1.643 (0)	-10.781 (0)*	0.288*	0.050
op24(Sabitli)	-0.804 (0)	-7.522 (4)*	1.270*	0.093
op24(Trendli)	-3.310 (0)***	-7.479 (4)*	0.165**	0.092
op25(Sabitli)	-1.216 (5)	-7.287 (3)*	1.062*	0.160
op25(Trendli)	-4.121 (0)*	-7.224 (3)*	0.214**	0.144***
op26(Sabitli)	-1.586 (0)	-10.278 (0)*	1.043*	0.133
op26(Trendli)	-2.081 (0)	-10.262 (0)*	0.220*	0.079
op27(Sabitli)	-1.785 (1)	-12.758 (0)*	1.032*	0.191
op27(Trendli)	-3.354 (0)***	-12.712 (0)*	0.188**	0.135***
op29(Sabitli)	-2.224 (0)	-7.823 (3)*	0.707**	0.270
op29(Trendli)	-1.962 (0)	-8.049 (3)*	0.267*	0.101
op34(Sabitli)	-1.643 (1)	-13.507 (0)*	1.100*	0.127
op34Trendli)	-1.082 (1)	-13.612 (0)*	0.261*	0.054

Kritik Tablo Değerleri				
	ADF		**KPSS**	
	Sabit Terim	**Sabit Terim ve Trend**	**Sabit Terim**	**Sabit Terim ve Trend**
%1	-3.500	-4.057	0.739	0.216

%5	-2.892	-3.457	0.463	0.146
%10	-2.583	-3.154	0.347	0.119

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve % 10 kritik değerlerine göre birim kök boş hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Parantez içinde yer alan sayılar SC kriteri kullanılarak seçilen gecikme uzunluklarıdır. Mac Kinnon (1996) Kritik Değerleri %1, %5 ve %10 için yukarıda verilmiştir.

Birim kök testinde zaman serilerinin kaçıncı dereceden entegre oldukları önemlidir. Eğer seriler aynı dereceden entegre ise eşbütünleşme testini uygulayabilmemiz mümkündür. ADF ve KPSS birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin düzeyde durağan olmadıkları ve birinci farkları alındığında durağan hale geldikleri için bütünleşme dereceleri I(1)'dir.

4.3.2. Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Tüm değişkenlerin birinci dereceden entegre olması eşbütünleşme testini uygulayabilmemize imkan vermektedir. Değişkenler arasında eşbütünleşme var ise uzun dönemli ilişki olduğunu, eğer eşbütünleşme yok ise uzun dönemli ilişki olmadığını söyleyebilmekteyiz. Birim kök testleri yapılan verilere, çok değişkenli eşbütünleşmenin test edilmesine yarayan Johansen-Juselius (1990) eşbütünleşme testi yapılmış ve analiz sonuçları her bir sektör için iki modelde ayrı ayrı değerlendirilmiştir ve normalize edilmiş eşbütünleşme vektörleri ile beraber sunulmuştur.

4.3.2.1. Gıda Ürünleri Ve İçecek İmalatı (ISIC 15)

İhracat (Ex) Modeli

Gıda ürünleri ve içecek imalatı sektöründe ihracat ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yararlanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp, birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi

kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre beş (5) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 8

ISIC 15 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	25.821	27.584	51.589*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	17.029	21.131	25.767	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	8.317	14.264	8.738	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	0.421	3.841	0.421	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki Tablo 8'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 0.950lnq + 2.229lnemp - 8.546ex$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve istihdamdaki değişimlerin ücretler üzerinde pozitif, ihracattaki değişimlerin ise ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla % 0.95 ve % 2.23'lük bir artışa yol açarken, ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ücretlerde 0.0854'lük bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak ihracat açısından dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde önemli ölçüde düşüşe neden olduğu görülmektedir.

Dışa Açıklık (Op) Modeli

Gıda ürünleri ve içecek imalatı sektöründe dışa açıklık ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre üç (3) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 9

ISIC 15 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	82.907*	27.584	107.251*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	16.037	21.131	24.344	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	8.306	14.264	8.307	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	0.000	3.841	0.000	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 9'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 0.474lnq + 1.270lnemp - 2.026op$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve istihdamdaki değişimlerin ücretler üzerinde pozitif, dışa açıklıktaki değişimlerin ise ücretler üzerinde negatif bir

etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla % 0.47 ve % 1.27'lik bir artışa yol açarken, dışa açıklığı temsil eden net ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ücretlerde 0.0203'lük bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde düşüşe neden olduğu söylenebilir.

Dışa açıklık ve ihracatın ücretler üzerindeki bu olumsuz etkisini sektörel özellikleri göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışmak daha yol gösterici olacaktır. Sektörün işgücü verimliliği diğer sektörlere kıyasla oldukça düşük düzeyde olmakla birlikte, işgücü verimliliğini arttıracak eğitimli insan gücünden yeterince faydalanılamamaktadır. Ürün imalatında kullanılan girdilerde (tarımsal girdi olan kimyevi gübre, mazot..vb.) dışa bağımlılık rekabet dezavantajı oluşturmaktadır. Ayrıca ihracat yapılan ülkelere kıyasla, üretim için modern teknolojilerin kullanımında gerekli olan altyapı eksikliği ve AR-GE'ye ayrılan payın oldukça düşük olması da söz konusudur. Ülkede markalaşma konusunda bir zorunluluk hissedilmemesi ve son yıllarda bu sektörde artan doğrudan yabancı sermaye yatırımları sektörün talep koşullarını da değiştirmektedir. Tüm bu etkiler göz önüne alınacak olursa uzun dönemde sektörün üretim artışının ve işgücü artışının ücretlere olumlu etkileri olsa dahi, rekabetin olumsuz bir etkisi olarak dışa açıklığın ücretlerde düşüşlere neden olması kaçınılmazdır.

4.3.2.2. Tekstil Ürünleri İmalatı (ISIC 17)

İhracat (Ex) Modeli

Tekstil ürünleri imalatı sektöründe ihracat ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC ve SC bilgi kriterine

göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 10

ISIC 17 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	30.128*	27.584	71.929*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	23.588*	21.131	41.800*	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	14.691*	14.264	18.211*	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	3.520	3.841	3.520	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 10'da yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında üç eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda değişkenler arasında üç eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 0.234lnq - 0.546lnemp - 0.915ex$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim değişimi ücretler üzerinde pozitif, istihdam ve ihracattaki değişimlerin ise ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde % 0.23'lük bir artışa yol açarken, istihdamdaki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretler üzerinde % 0.55 azalışa yol açmaktadır. İhracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise ücretlerde 0.0915'lik bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak ihracat açısından dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde önemli ölçüde düşüşe neden olduğu görülmektedir.

Dışa Açıklık (Op) Modeli

Tekstil ürünleri imalatı sektöründe dışa açıklık ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin

bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC ve SC bilgi kriterine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 11

ISIC 17 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	26.258	27.584	52.407*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	15.593	21.131	26.149	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	8.894	14.264	10.555	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	1.661	3.841	1.661	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 11'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 0.272lnq - 0.159lnemp - 0.483op$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim değişiminin ücretler üzerinde pozitif, istihdam ve dışa açıklıktaki değişimlerin ise ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde % 0.27'lik bir artışa yol açarken, istihdamdaki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretler üzerinde % 0.16'lık bir azalışa yol açmaktadır. Dışa açıklığı

temsil eden net ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise ücretlerde 0.0483'lük bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde düşüşe neden olduğu söylenebilir.

Dışa açıklık ve ihracatın ücretler üzerindeki bu olumsuz etkisinin nedeni için sektörel özellikleri inceleyecek olursak; sektör emek yoğun olduğu için işgücü açısından bir problem yaşamamaktadır. Ancak işgücü maliyetleri açısından rekabet halinde bulunduğu ülkelere (Çin ve Hindistan) karşı dezavantaja sahiptir. Türkiye'de ihracatın en yüksek olduğu sektörlerin başında gelmekle birlikte sektöre olumsuz etkiler arasında lojistik maliyetleri, enerji maliyetleri ve riskli ve kısa vadeli finansman sorunları sayılabilir. Sektörde uluslar arası rekabet deneyimine sahip olması ve gerekli hammaddenin sağlanabiliyor olması olumlu yanları arasında sayılabilecekken, yine de bu sektörün yaşadığı en büyük sorun rekabet ettiği ülkelerdeki ucuz işgücü ile baş etmedeki zorluklardır. Tüm bunlar değerlendirilecek olursa uzun dönemde rekabetin olumsuz bir etkisi olarak dışa açıklığın ve ihracatın ücretlerde düşüşlere neden olduğunu söyleyebiliriz.

4.3.2.3. Giyim Eşyası İmalatı (ISIC 18)

İhracat (Ex) Modeli

Giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması sektöründe ihracat ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC ve SC bilgi kriterine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 12

ISIC 18 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	32.849*	27.584	65.363*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	18.539	21.131	32.514*	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	10.155	14.264	3.974[1]	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	3.818	3.841	3.818	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 12'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında iki eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında iki eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = -0.956lnq + 0.016lnemp - 0.025ex$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve ihracattaki değişimlerin ücretler üzerinde negatif, istihdamdaki değişimlerin ise ücretler üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretimdeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde % 0.96'lık bir azalışa yol açarken istihdamdaki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretler üzerinde %0.02'lik bir artışa yol açmaktadır. İhracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise ücretlerde 0.0025'lik bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak ihracat açısından dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde düşüşe neden olduğu fakat etkinin çok yüksek olmadığı görülmektedir.

Dışa Açıklık (Op) Modeli

Giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması sektöründe dışa açıklık ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda

yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC bilgi kriterine göre iki (2) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 13

ISIC 18 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	26.687	27.584	53.260*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	15.907	21.131	26.573	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	5.761	14.264	10.665	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	4.904	3.841	4.904	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 13'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = -0.734lnq + 0.145lnemp - 0.018op$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve dışa açıklıktaki değişimlerin ücretler üzerinde negatif, istihdamdaki değişimlerin ise ücretler üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde % 0.74'lük bir azalışa yol açarken istihdamdaki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretler üzerinde % 0.15'lik bir artışa yol açmaktadır. Dışa açıklığı temsil eden net ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise ücretlerde

0.0018'lik bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde düşüşe neden olduğu fakat etkinin çok yüksek olmadığı söylenebilir.

Dışa açıklık ve ihracatın ücretler üzerindeki olumsuz ancak çok önemli olmayan bu etkisini sektörün diğer sektörlere kıyasla daha rekabetçi olmasına bağlamak mümkündür. Dışa açıklık ve ihracat yine bu sektörde de ücretlerde düşüşe neden olmaktadır. Ancak sonuçlara bakacak olursak oransal olarak oldukça düşük bir etkiden bahsedebiliriz. Bunun nedeni ise sektörün belirgin özelliklerinde yatmaktadır. Üretim giderleri içinde en büyük giderin hammadde ve yardımcı madde olması ve Türkiye'nin bu konuda zengin sayılması, ülke genç nüfusundan dolayı talebin sektörü daha rekabetçi hale getirmesi, ülkeye giren yabancı sermaye ve markalarla yarışabilmek için koşulları iyileştirme çabaları ve diğer sektörlere kıyasla kapasite kullanımı bu sektörü rekabet gücü yüksek hale getirmiştir. Bu nedenledir ki dışa açılma ile yaşanan değişikliklerin negatif etkileri ücretlere yansısa da bu oran çok yüksek değildir.

4.3.2.4. Kok Kömürü, Rafine Edilmiş Petrol Ürünleri Ve Nükleer Yakıt İmalatı (ISIC 23)

İhracat (Ex) Modeli

Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı sektöründe ihracat ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC ve SC bilgi kriterine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 14

ISIC 23 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	25.037	27.584	52.775*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	15.671	21.131	27.738	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	9.973	14.264	12.066	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	2.092	3.841	2.092	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 14'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = -0.675lnq - 0.795lnem + 0.772ex$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve istihdamdaki değişimlerin ücretler üzerinde negatif, ihracattaki değişimlerin ise ücretler üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla % 0.68 ve % 0.80'lik bir azalışa yol açarken, ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise ücretlerde 0.0772'lik bir artışa neden olmaktadır. Sonuç olarak ihracat açısından dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde önemli ölçüde artışa neden olduğu görülmektedir.

Dışa Açıklık (Op) Modeli

Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı sektöründe dışa açıklık ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan

değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 15

ISIC 23 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	25.746	27.584	52.051*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	18.420	21.131	26.305	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	7.566	14.264	7.885	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	0.318	3.841	0.318	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 15'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = -0.735lnq - 0.653lnemp + 0.163op$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve istihdamdaki değişimlerin ücretler üzerinde negatif, dışa açıklıktaki değişimlerin ise ücretler üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla % 0.74 ve % 0.65'lik bir azalışa yol açarken, dışa açıklığı temsil eden net ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise

ücretlerde 0.0163'lük bir artışa neden olmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde artışa neden olduğu söylenebilir.

Bu sektörde dışa açıklık ve ihracatın ücretler üzerinde olumlu bir etki yarattığı görülmektedir. Sektörel özelliklere bakılacak olursa; sektörün üretim endeksi genel itibariyle birkaç yıl hariç düşüş eğilimi göstermekte, dış ticaret hacmi ise yıllar itibariyle sürekli bir şekilde artış izlemektedir. Kısmi verimlilik endekslerinde ise hem kişi başına üretimin, hem de çalışılan saat başına üretim endekslerinin, imalat sanayiinin genelinde olduğu gibi (2000 yılındaki düşüş hariç), arttığı görülürken, sektörde hem üretimde çalışanlar endeksi hem de üretimde çalışanların verimliliği yükselmiştir. Sektörel verimlilikte görülen bu artış ve son yıllarda sektörün ihracatının ithalatı karşılama oranının yükselmesi ve dış ticaret hacminin artış göstermesi sektörün rekabet gücünün artmasına neden olmuştur. Tüm bunlar göz önüne alınacak olursa artan rekabet gücünün etkisiyle bu sektörde dışa açılmanın ücretler üzerindeki negatif etkisinin yaşanmadığı sonucuna ulaşılabilir.

4.3.2.5. Kimyasal Madde Ve Ürünlerin İmalatı (ISIC 24)

İhracat (Ex) Modeli

Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı sektöründe ihracat ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu LR bilgi kriterine göre üç (3) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 16

ISIC 24 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	60.480*	27.584	101.600*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	28.094*	21.131	41.119*	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	8.038	14.264	13.025	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	4.987	3.841	4.987	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 16'da yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında iki eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda değişkenler arasında iki eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 0.336lnq + 1.457lnemp - 0.322ex$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve istihdam değişimi ücretler üzerinde pozitif, ihracattaki değişimin ise ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla % 0.34 ve % 1.46'lık bir artışa yol açarken, ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise ücretlerde 0.0322'lik bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak ihracat açısından dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde düşüşe neden olduğu görülmektedir.

Dışa Açıklık (Op) Modeli

Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı sektöründe dışa açıklık ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen

eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 17

ISIC 24 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	28.658*	27.584	65.895*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	21.801*	21.131	37.236*	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	9.525	14.264	15.435	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	5.909	3.841	5.909	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 17'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında iki eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda değişkenler arasında iki eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 2.620lnq + 4.364lnemp - 0.949op$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve istihdamdaki değişimlerin ücretler üzerinde pozitif, dışa açıklıktaki değişimlerin ise ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla % 2.62 ve % 4.36'lık bir artışa yol açarken, dışa açıklığı temsil eden net ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ücretlerde 0.0949'luk bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde önemli ölçüde düşüşe neden olduğu söylenebilir.

Bu sektörde dışa açıklık ve ihracat artışlarının ücretleri olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonucun arkasındaki nedeni görebilmek için sekötrün göze çarpan özellikleri dikkate alınmalıdır. Sektörde üretim artışı 2001 sonrası oldukça yüksek olmasına karşın halen yurtiçi talep yurtiçi üretimle karşılanamamaktadır.

İhracatın en az yapıldığı ve ihracat-ithalat dengesinde en dezavantajlı durumda bulunan sektör, küresel rekabet ortamında artan dış ticaret ile ücretlerini arttıramaması da doğaldır. Bilgi yoğun bu sektörde dış ticaret artışının ücretlerde olumlu bir etkisi olması gerekirken ülkede genel olarak modern yapıdan uzak küçük ve orta ölçekli firmaların faaliyet gösteriyor olması da bir başka olumsuzluktur.

4.3.2.6. Plastik Ve Kauçuk Ürünleri İmalatı (ISIC 25)

İhracat (Ex) Modeli

Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı sektöründe ihracat ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC ve SC bilgi kriterine göre iki (2) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 18

ISIC 25 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	24.786	27.584	45.157	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	13.968	21.131	20.371	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	4.666	14.264	6.402	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	1.736	3.841	1.736	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 18'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği ve maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler

arasında uzun dönem denge ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda değişkenler arasında eşbütünleşme vektörünün bulunmadığı kabul edilmiştir.

Dışa Açıklık (Op) Modeli

Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı sektöründe dışa açıklık ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu SC bilgi kriterine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 19

ISIC 25 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	29.074*	27.584	62.238*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	20.576	21.131	33.163*	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	9.404	14.264	12.587	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	3.183	3.841	3.183	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 19'da yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında iki eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında iki eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 1.136lnq + 7.925lnemp - 7.667op$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve istihdamdaki değişimlerin ücretler üzerinde pozitif, dışa açıklıktaki değişimlerin ise ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla % 1.14 ve % 7.93'lük bir artışa yol açarken, dışa açıklığı temsil eden net ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ücretlerde 0.7667'lik bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde çok önemli ölçüde düşüşe neden olduğu söylenebilir.

Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı sektörünün girdileri yüzde 90 oranında petrokimya sanayinden temin edilmekte, bu sebeple de girdi maliyetleri petrol fiyatlarından doğrudan etkilenmektedir. Dışa bağımlılığı çok yüksek olan sektörde sektörün temel girdisi olan hammadde tedarikçilerinde uluslar arası alanda oligopol bir pazar yapısının olduğu görülmektedir. Özellikle plastik sektörünün hızlı gelişen bir sektör olması nedeniyle teknolojisi çok kısa zamanda ilerlemekte ve teknolojiyi izleyebilmek için sürekli yatırım yapılması gerekmektedir. Ancak Türkiye'nin bu açıdan geri kalması ve sektördeki gelişmleri geriden izlemesi ve hammaddede dışa bağımlı olması, sektörün en büyük problemleri arasındadır. Bu etkiler göz önünde bulundurulduğunda sektörde dış açıklık arttıkça rekabetin olumsuz etkilerin bu sektörü çok fazla etkilediği ve ücretlerde büyük ölçüde düşüşlere neden olduğu söylenebilir.

4.3.2.7. Metalik Olmayan Diğer Mineral Ürünlerin İmalatı (ISIC 26)

İhracat (Ex) Modeli

Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı sektöründe ihracat ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi

kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 20

ISIC 26 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	38.365*	27.584	47.856*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	34.915*	21.131	29.797*	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	9.422	14.264	15.494*	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	7.329	3.841	3.841*	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 20'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında dört eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında iki eşbütünleşme vektörünün bulunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında dört eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 0.105lnq + 4.488lnem + 0.554ex$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim, istihdam ve ihracattaki değişimlerin ücretler üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla %0.11 ve % 4.49'lik bir artışa yol açmaktadır. İhracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise ücretlerde 0.0554'lük bir artışa neden olmaktadır. Sonuç olarak ihracat açısından dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde önemli ölçüde artışa neden olduğu görülmektedir.

Dışa Açıklık (Op) Modeli

Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı sektöründe dışa açıklık ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC, SC ve HQ bilgi kriterlerine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 21

ISIC 26 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	36.911*	27.584	90.030*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	35.353*	21.131	53.118*	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	9.985	14.264	17.765*	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	7.780	3.841	7.780*	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 21'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında dört eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında iki eşbütünleşme vektörünün bulunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında dört eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 0.801lnq - 2.153lnemp - 3.310op$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretimdeki değişimin ücretler üzerinde pozitif, istihdam ve dışa açıklıktaki değişimlerin ise ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde % 0.80'lik bir artışa yol açarken, istihdamdaki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretler üzerinde % 2.15'lik bir azalışa yol açmaktadır. Dışa açıklığı temsil eden net ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise ücretlerde 0.3310'luk bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde çok önemli ölçüde düşüşe neden olduğu söylenebilir.

Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı sektöründe üretim düzenli olarak bir artış trendi izlemektedir. Sektörde genel olarak kapasite kullanım oranları imalat sanayi kapasite kullanım oranlarının üzerindedir. Dolayısıyla sektörel üretim değeri imalat sanayi genelinden daha iyi bir performans gösterdiği söylenebilir. Sektörde dış ticaret dengesi, sektörde yer alan ürünlerin niteliğine bağlı olarak Türkiye lehine bir gelişim göstermektedir. 1995 yılı itibariyle sektör genelinde dış ticaret fazlası verirken % 197 olan ihracatın ithalatı karşılama oranı 2005 yılında % 266 olmuştur. Sadece ihracatın ücretler üzerindeki etkisi değerlendirilecek olursa sektörün bu açıdan gücüyle paralel olarak rekabetin ve dışa açılmanın olumlu bir etkisi olduğu ve ücretleri pozitif yönde etkilediği söylenebilir. Ancak ithalat ve ihracat toplamı olan dışa açıklık olarak ele alındığında ücretlere negatif bir etki yarattığı sonucu çıkmıştır. Sektörün dış ticaretteki rekabet gücü incelendiğinde rekabet gücünün yüksek olduğu ve verimliliğin artış gösterdiği de görülmektedir. Sonuç olarak Türkiye ekonomisi açısından imalat sanayii içerisinde yer alan en önemli sektörlerden biri olduğu görülmektedir.

4.3.2.8. Ana Metal Sanayi (ISIC 27)

İhracat (Ex) Modeli

Ana metal sanayi sektöründe ihracat ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme

analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu SC bilgi kriterine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 22

ISIC 27 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	25.216	27.584	65.785*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	19.695	21.131	40.568*	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	15.594	14.264	20.873*	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	5.279	3.841	5.279*	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 22'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında dört eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında dört eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 2.525lnq + 1.742lnem - 0.863ex$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve istihdamdaki değişimlerin ücretler üzerinde pozitif, ihracattaki değişimlerin ise ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla % 2.53 ve % 1.74'lük bir artışa yol açarken, ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ücretlerde 0.0863'lük bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak ihracat açısından dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde önemli ölçüde düşüşe neden olduğu görülmektedir.

Dışa Açıklık (Op) Modeli

Ana metal sanayi sektöründe dışa açıklık ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu AIC ve HQ bilgi kriterlerine göre iki (2) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 23

ISIC 27 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	29.284*	27.584	76.339*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	20.630	21.131	47.055*	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	17.286	14.264	26.424*	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	9.137	3.841	9.137*	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 23'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında dört eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün bulunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında dört eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = -5.541lnq - 0.047lnemp + 0.671op$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve istihdamdaki değişimin ücretler üzerinde negatif, dışa açıklıktaki değişimlerin ise ücretler üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla % 5.54 ve % 0.05'lik bir azalışa yol açarken, dışa açıklığı temsil eden net ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ücretlerde 0.0671'lik bir artışa neden olmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde önemli ölçüde artışa neden olduğu söylenebilir.

Dışa açılmanın ücretlere pozitif ihracatın ise negatif bir etkisi olduğu gözlenen sektörün özellikleri incelenecek olursa; sektör genel imalat sanayii sektöründeki dalgalanmaya paralel düşüşler ve yükselişler yaşamıştır. Kapasite kullanım oranı yüksek olan sektör dış ticaret hacmi açısından değerlendirilecek olursa, ekonomideki genel dalgalanmayla beraber hareket etmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı oldukça yüksek iken yine de ihracatın ücretler üzerindeki olumsuz etkileri sektörün rekabet gücünün çok iyi olmadığını da işaret etmektedir.

4.3.2.9. Başka Yerde Sınıflandırılmamış Makine Ve Teçhizat İmalatı (ISIC 29)

İhracat (Ex) Modeli

Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı sektöründe ihracat ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu SC ve HQ bilgi kriterlerine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 24

ISIC 29 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	25.838	27.584	50.842*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	14.263	21.131	25.004	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	8.872	14.264	10.740	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	1.868	3.841	1.868	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 24'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 0.646lnq + 3.903lnemp - 0.586ex$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim ve istihdamdaki değişimlerin ücretler üzerinde pozitif, ihracattaki değişimlerin ise ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla % 0.65 ve % 3.90'lık bir artışa yol açarken, ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ücretlerde 0.0586'lık bir azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak ihracat açısından dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde önemli ölçüde düşüşe neden olduğu görülmektedir.

Dışa Açıklık (Op) Modeli

Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı sektöründe dışa açıklık ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey

değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu SC ve HQ bilgi kriterlerine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 25

ISIC 29 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	24.739	27.584	63.276*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	19.741	21.131	38.536*	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	12.415	14.264	18.795*	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	6.380	3.841	6.380*	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 25'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında dört eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün bulunduğunu göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında dört eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = 0.971lnq - 5.119lnemp - 0.803op$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretimdeki değişimin ücretler üzerinde pozitif, istihdam ve dışa açıklıktaki değişimlerin ise ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde % 0.97'lik bir artışa yol açarken istihdamdaki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretler üzerinde % 5.12'lik bir azalışa yol açmaktadır. Dışa açıklığı temsil eden net ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise ücretlerde 0.803'lük bir

azalmaya neden olmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde önemli ölçüde düşüşe neden olduğu söylenebilir.

İhracat ve dışa açıklığın ücretlere etkisinin negatif olarak gözlendiği sektörün özelliklerine bakmak bu durumun nedenlerini görmemizi daha kolaylaştıracaktır. Sektörün ihracat oranlarının giderek artış göstermesi ve genel olarak AB ülkeleri ile yapılan dış ticaret bu sektörün rekabet gücü olduğuna işaret etse de dış ticaret yapılan ülkelere kıyasla düşük kalmaktadır. Sektörün genelinde işgücü niteliği düşük istihdam söz konusudur ve bu durum rekabet gücünü azaltan bir diğer unsurdur. İhracat performansını arttırmasına rağmen ithalat artışının daha fazla yaşanması bu sektörün rekabet gücünü zayıflatmak ve bunun doğurdu olumsuz sonuçlar ücretlere yansımaktadır.

4.3.2.10. Motorlu Kara Taşıtı, Römork Ve Yarı-Römork İmalatı (ISIC 34)

İhracat (Ex) Modeli

Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı sektöründe ihracat ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu SC ve HQ bilgi kriterlerine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 26

ISIC 34 Ex Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	21.105	27.584	50.585*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	15.964	21.131	29.480	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	10.480	14.264	13.515	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	3.035	3.841	3.035	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 26'da yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = -0.222lnq + 0.135lnemp + 0.155ex$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde istihdam ve ihracattaki değişimlerin ücretler üzerinde pozitif, üretimdeki değişimlerin ise ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde % 0.22'lik bir azalışa yol açarken istihdamdaki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretler üzerinde % 0.14'lük bir artışa yol açmaktadır. İhracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise ücretlerde 0.0155'lik bir artışa neden olmaktadır. Sonuç olarak ihracat açısından dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde artışa neden olduğu görülmektedir.

Dışa Açıklık (Op) Modeli

Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatı sektöründe dışa açıklık ve ücretler arasında uzun dönem denge ilişkisinin varlığını sınamak amacıyla Johansen eşbütünleşme yönteminden yaralanılmıştır. Bu yöntemin uygulanmasında ilk aşama analize konu değişkenlerin bütünleşme derecelerinin tespit edilmesidir. Önceki kısımda

yer alan birim kök test sonuçları modelde yer alan değişkenlerin düzey değerleriyle durağan olmayıp birinci farkları alındığında durağan hale geldiğini göstermiş ve bu kapsamda serilerin birinci dereceden bütünleşik seriler oldukları bulgusuna ulaşılmıştı. Johansen eşbütünleşme analizinin bundan sonraki aşamasında tahmin edilecek VAR modeli için optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesi gerekir. Bu amaçla çeşitli bilgi kriterlerinden yararlanılmış ve VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu SC ve HQ bilgi kriterlerine göre bir (1) olarak tespit edilmiştir. Oluşturulan VAR modeli kapsamında eşbütünleşme rank testi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 27

ISIC 34 Op Modeli İçin Kısıtsız Eşbütünleşme Rank Testi Sonuçları

Boş Hipotez	Alternatif Hipotez	$\lambda - max$	% 5 Kritik Değer	Trace	% 5 Kritik Değer
$r = 0$	$r = 1$	23.659	27.584	52.830*	47.856
$r \leq 1$	$r = 2$	15.109	21.131	29.171	29.797
$r \leq 2$	$r = 3$	9.042	14.264	14.061	15.494
$r \leq 3$	$r = 4$	5.019	3.841	5.019	3.841
*%5 önem düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini göstermektedir.					

Yukarıdaki tablo 27'de yer alan kısıtsız eşbütünleşme rank testi sonuçlarına göre İz test istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığına işaret ederken maksimum özdeğer istatistiği % 5 önem düzeyinde değişkenler arasında uzun dönem denge ilişkisinin bulunmadığını göstermektedir. Bu bağlamda İz test istatistiği dikkate alınarak değişkenler arasında bir eşbütünleşme vektörünün varlığı kabul edilmiştir. Söz konusu eşbütünleşme vektörü bağımlı değişken ücrete göre normalize edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi gösteren aşağıdaki denkleme ulaşılmıştır.

$$lnw = -0.147lnq - 0.385lnemp - 0.089op$$

Elde edilen bulgulara göre uzun dönemde üretim, istihdam ve dışa açıklıktaki değişimlerin ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu gözlenmektedir. Buna göre üretim ve istihdam düzeyindeki % 1'lik bir artış uzun dönemde ücretlerde sırasıyla % 0.15 ve % 0.39'luk bir azalışa yol açmaktadır. Dışa açıklığı temsil eden net ihracatın milli gelire oranındaki bir birimlik artış ise ücretlerde 0.0089'luk bir azalmaya neden

olmaktadır. Sonuç olarak dışa açıklığın bu sektörde ücretlerde düşüşe neden olduğu fakat etkinin çok da yüksek olmadığı söylenebilir.

Genel etkinin ücretlerde çok yüksek olmayan düşüşlere neden olduğu sektörde; ithalatın ihracattan daha rekabetçi olduğu ve nitelikli işgücünün yoğun olduğu görülmektedir. Türkiye'nin bu sektörde nispeten rekabet gücünün yüksek oluşunu ve rakebtin olumsuz etkilerinin çok da fazla ücretlere yansımayışını sektörün üretim teknolojileri açısından homojenleşmiş olmasına ve rekabetin iş yapış şekline bağlı olmasına dayandırmak mümkündür. Teknolojik açıdan farklılık veya geride kalma gibi dezavantajlar ortadan kalkınca bu alanda rekabet gücü de artan Türkiye dışa açılmanın olumsuz etkilenden etkilense de büyük oranlarda olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Tez çalışmasının önceki bölümlerinde ücret kavramı açıklanmış, ücret ve dış ticaret ilişkisine değinilmiş, uygulama bölümünde ise bu ilişki kantitatif teknikler kullanılarak analiz edilmiştir. Bu bölümde ise araştırma bulgularına dayalı olarak ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçların olası nedenleri özetlenerek, elde edilen sonuçlar doğrultusunda hem uygulamaya hem de benzer konularda yapılacak araştırmalara yönelik öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

5.1. Sonuç

Dünya genelinde serbestleşme temeline dayalı neo liberal politikalarla dışa açıklık temelli küresel bir yapı ortaya çıkmış, üretken sermaye, verimlilik ve kar oranlarını arttırmak amacıyla artan dış ticaret ve rekabet olgusu ekonominin her alanında olduğu gibi ücretler üzerinde de etkili olmuştur. Son otuz yıl içerisinde dünya ekonomisinin hızla bütünleşmesi, dikkatleri bu bütünleşmenin ücretler üzerindeki etkilerinin incelenmesine çekmiştir.

Dış ticaretin ücretlere etkisi ile ilgili literatür incelendiğinde, ülkelerin artan dış ticaret hacimleri bazı kazanımların yanı sıra olumsuz yanlarının da olduğu ve genel olarak gelişmekte olan ülkelerde başarısız, gelişmiş ülkelerde ise tartışmalı bir yapı oluşturduğu konusunda görüşler olduğu çalışmanın önceki bölümlerinde belirtilmiştir. Bu olumsuz etkilerin çoğunda gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu karakteristiklerin de dikkate alınması daha sağlıklı yorumlar yapılmasını sağlamaktadır.

Örneğin; ticaret liberalizasyonu ile birlikte ekonomik güç sahibi ve teknolojiyi kullanabilen ülkeler ile düşük ücretli ve üretimi işgücüne dayalı ülkeler arasında yaşanan rekabetle, gelişmekte olan ülkelerin küresel ekonomiye ayak uydurması çoğu zaman yetersiz piyasa mekanizması, eğitim kalitesindeki düşüklük, yetersiz bilgi dolayısıyla teknolojiye adaptasyonda sorunlar gibi nedenlerden dolayı oldukça zor olmuştur.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki bu farkın uluslar arası ticaretle giderilebileceğini ve ticaretten her iki tarafında yüksek oranda fayda sağlayabileceğini savunan görüşlere göre; artan uluslararası ticaret kaynakları optimal dağılıma

ulaştırmakta, yoksulluğu azaltarak istikrarlı bir dünya gelir dağılımına yol açmakta, artan rekabet ile kalite artışı sağlanmakta ve büyüme ticaret hadleri etkisiyle her iki tarafa da yansımaktadır.

Ancak dış ticaret ile ücretlerde eşitlenme yaşanacağını belirten Samuelson (1948) bile ticaretin serbestleşmesini şiddetle savunanların savundukları davalarını abartmamaları gerektiği uyarısını yapmaktadır. Dış ticarette korumacılığın bazı olumlu yanları veya artan serbestliğin bazı olumsuz yanları olabilir. Ricardo'nun da belirttiği gibi "ücretler ticaretin sebebi değil sonucudur" ve emek yalnızca milli gelirin %100'ünü oluşturduğu zaman, emek gelirinin maksimizasyonu reel ücretleri maksimize edebilir.

Bu doğrultuda bu tez çalışmasında söz konusu tartışmalara katkı yapmak amacıyla 1988-2011 yılları arasında Türkiye ekonomisinde imalat sanayi alt sektörleri için, ihracatın ve dışa açıklığın ücretlere etkisi analiz edilmiş, bir başka ifade ile Türkiye'de ihracat artışının beklenen etkilerle uyumlu şekilde ücretleri arttırıp arttırmadığı araştırılmıştır. Araştırmada ilişkinin tespiti için eşbütünleşme analizi kullanılarak test edilmiştir. Türkiye İmalat Sanayi'sinde üretimin % 85'ine sahip 10 sanayi kolu ele alınmıştır. Yapılan analizler sonucunda, geneli değerlendirilecek olursa ihracatın ücretler üzerinde negatif bir etkiye sahip olduğu görüşünü destekleyen bulgular elde edilmiştir. Bu bulgular aşağıda özetlenecektir.

Buna göre; 15. sektör olan gıda ürünleri ve içecek imalatı, 17. sektör olan tekstil ürünleri imalatı, 18. sektör olan giyim eşyası imalatı, kürkün işlenmesi ve boyanması, 24. sektör olan kimyasal madde ve ürünlerin imalatı, 27.sektör olan ana metal sanayi, 29. sektör olan başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı ve 34. sektör olan motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatında ihracatın ücretler üzerine negatif etkisi söz konusudur. Başka bir deyişle, bu sektörlerde ihracat oranlarında herhangi bir artış ücretlerde azalışa neden olmaktadır. Bu negatif etkinin en yüksek olduğu sektör gıda ürünleri ve içecek imalatı olurken, ikinci en yüksek negatif etkiye kimyasal madde ve ürünlerin imalatı sahiptir. Dışa açıklığın etkilerine bakılacak olursa da ücretler üzerinde en büyük negatif etkiye plastik ve kauçuk ürünleri imalatının sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Bunun dışında kalan sektörlerde negatif etki var olmakla birlikte katsayı oldukça düşüktür. Özellikle giyim eşyası imalatında ve tekstil ürünleri imalatında bu etkinin çok düşük olduğu görülmektedir. Bunun anlamı bu sektörde artan ihracat düzeyi ile dış pazarla rekabet edilebildiği ve ücretleri düşürerek maliyet avantajı yoluna gidilmediği

olabilir. Tekstil ve hazır giyim sanayi, ürünlerinin temel tüketim malı olması ve düşük sermaye ihtiyacı özellikleri ile üretiminde yaratılan katma değer ve ihracat, Türkiye'nin kalkınma sürecinde olumlu etkiye sahiptir. Tekstil ve hazır giyim sektörü birlikte değerlendirilecek olursa; gayri safi yurt içi hasıla, imalat sanayi üretimindeki pay, ihracat, istihdam ve dışa açıklık açısından Türkiye'nin birinci sektörü konumundadır (DPT, 2007, 55-59). Atrıca ihracatının ithalatının iki katı olması ve uluslar arası rekabet deneyimine sahip olması bu sektörün dış pazara karşı ayakta kalabildiğini ve ücretlerle sağlanabilecek bir maliyet rekabetinden çok katma değer yaratılarak rekabet edilebildiği söylenebilir.

Yine Türkiye ekonomisi için çok önemli olan sektörlerden bir olan ana metal sanayi birçok endüstriyel dallara girdi vermesinden dolayı stratejik bir öneme sahiptir. Analizimiz sadece ihracat değerleri alınarak yapılacak olursa görüldüğü üzere ücretlere negatif bir etki söz konusuyken, ithalat ve ihracatın toplamı olarak değerlendirmede ücretler üzerinde pozitif bir etiden söz edilebilir. Bunun nedeni ise sektörün ithalatının ihracatında neredeyse iki kat fazla oluşu olabilir. Türkiye ithalatının ortalama %70'lik payının ara malı ve hammadde olduğu düşünülürse, artan ithalatın üretim artışları ile paralellik göstermesi ve bu üretim artışının sağlanması için ücretlerde artış yaşanması sonucu anlamlı olacaktır. Aynı durum petrol ürünleri ve yakıt imalatı için de geçerli olup bu sektörde de ihracat ve dış ticaret oranlarında yaşanan artışın ücretleri arttırdığı görülmektedir.

Makine sanayisi ise ülkemizin diğer sektörlerine göre son yıllarda büyük gelişim gösteren, katma değeri diğer sektörlere göre daha yüksek olan ve ihracatını sürekli arttıran bir sektördür. İhracatın yarıdan fazlasının AB ülkeleri ile ABD ve Kanada gibi sanayisi gelişmiş ülkelere yönelik olması sektörün rekabet gücünün yüksek olduğunun bir işaretidir. Ancak yine de diğer ülkelerle karşılaştırıldığında pay olarak düşük olması, Krugman (1995) ve Richardson (1995)'ın söylediği gibi önemli olan noktanın ilişkinin negatif ya da pozitif çıkmasından çok zayif olabileceği, bazı gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arası ticaret hacminin gelişmiş ülke için küçük yüzdelerde kaldığı düşüncesini akla getirmektedir.

Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı-römork imalatına bakılacak olursa ücretlerin ve dışa açıklığın etkisinin negatif ancak oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuç bize bu sektörde rakebet gücünün yüksekliğini işaret etmektedir. Sektörün özellikleri incelenecek olursa, gelişmiş teknolojilerin ülke içine transfer yaratması ve bu

teknolojiye adapte olabilecek nitelikli işgücü arzında yaşanan sıkıntılar ücretlerde bir miktar düşüşler yaşanmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Sonuç olarak sektörsel özellikler, sendikalaşma oranları, rejim değişiklikleri, yasalar ve birçok yerleşik sosyal yapı gibi kurumsal etkiler emeğin karşılığı olan ücretin belirlenmesinin çok boyutlu olmasına neden olmakla birlikte ana akım uluslar arası ticaret kuramının da desteklediği gibi, ihracatın genişlemesinin işgücü bakımından zengin olan Türkiye'de talebi arttırarak ücretlerde pozitif etki yaratacağıdır. Sonuçlara baktığımızda ise durumun pek de kuramla tutarlı olmadığını görmekteyiz. Bunun nedenleri aşağıda özetlenmiştir.

Buraya kadar yapılan açıklamaları toparlamak gerekirse, gelirin kâr ve ücretler olarak belirlendiği bir ortamda kâr ve ücretleri belirleyen etkenlerin birikimli 'bir neden-sonuç ilişkisi' içinde birbirlerini şekillendirmesi kaçınılmazdır. Tam liberalleşme süreciyle ihracata dayalı büyüme politikası yeni rekabet koşullarıyla birleşince uygun rekabet koşullarında kâr oranlarında yaşanan herhangi bir düşüşün, fiyat artışları ile telafi edilebilirliği geçerli olmamıştır. Artan rekabet ile kar oranlarında yaşanan düşüşlerde maliyeti kısmak için ilk başvurulan da ücretler olmuştur. Ücretlerin esnekliğinin yüksek oluşu ve aynı zamanda ithalata bağımlı ihracat yapısına sahip sektörlerde firmaların girdi maliyet fiyatlarında söz sahibi olamamalarının bu durumda büyük rolü vardır. Bu etkiyi yok edebilmenin yolu ise daha verimli bir üretim teknolojisine geçiştir ancak gelişmekte olan ülke sınıfında yer alan Türkiye'de bu da pek mümkün olamamaktadır.

Sürekli rekabet süreci ve teknolojik değişmelerin yarattığı farklı üretim koşullarına adaptasyonda zorluk ve nitelikli işgücünün kıt oluşu, üretimde verimlilik sağlanamayışı ve işsizler ordusundan kaynaklı esnek ücret yapısı ücretlerde düşüşlere neden olmaktadır. Ayrıca imalat sanayi anketlerinin kapsadığı firmaların tam rekabet varsayımına uymaması durumu daha da kötüleştirmektedir.

Sonuç olarak dışa açılmanın ve ithalata bağımlı ihracatın verimlilikte artış yaratamadığı ve rakabeti verimlilik üzerinden değil maliyet üzerinden kazanmaya çalıştığını söyleyebiliriz. Temel sorun imalat sanayindeki verimlilik artışıyla istihdam ve ücretler arasında nesnel bir ilişkinin kurulamamasıdır.

5.2. Öneriler

Sonuçlardan hareketle bu alanda yapılacak öneriler şu şekilde özetlenebilir; Türkiye için izlenebilecek yol işgücü piyasalarının etkin çalışmasını sağlamak ama daha da önemlisi kalifiye olmayan işgücünün beşeri sermayesini arttırarak teknolojiye uyumda sıkıntı yaşamayacak ve üretimde verimlilik artışı sağlayacak kalifiye işçi yetiştirmektir. Bunun yanı sıra sektörlerin tam rekabet koşulları altında çalışması, hükümetlerin işgücü piyasasına ya da dış ticaret açığına müdahale etmemeleri, insanların kalitesini artıracak beşeri sermayeyi geliştirmeye yönelik eğitimler verilerek rekabet gücü arttırılması hedeflenmelidir.

Ticari liberalizasyondan beklenen faydanın sağlanamayışının ardından Şenses ve Taymaz (2003) da bu olumsuz sonucun ortadan kalkıp, Türkiye'nin beklenen değerleri yakalaması için izlemesi gereken sanayi politikaları üzerine önerilerde bulunmuştur. Bunlar mevcut sanayi yapısının dönüştürülmesi, tüm sektörlerde katma değeri yüksek ürünlerin ve faaliyetlerin geliştirilmesi, sektörel politika desteklerinde önceliğin uzmanlaşmış ve bilime dayalı sektörlere verilmesi, tekstil ve gıda gibi "geleneksel" sektörlerde yeniden yapılanmanın sağlanması, genel teşviklerin kaldırılması, uluslararası pazarlardaki rekabet gücünün korunması için aktif ticaret politikalarının uygulanması ve yabancı sermaye yatırımlarının bu hedeflere yönlendirilmesinin sağlanması başvurulabilecek önlemler arasındadır.

KAYNAKÇA

Abrache, J. S., Dickerson, A. & Green, F. (2004). Trade Liberalisation and Wages in Developing Countries. *The Economic Journal*, 114, 73-96.

Acemoglu, D. (2002). Technical Change, Inequality and the Labor Market. *Journal of Economic Literature*, 40/1, 7-72.

Acemoglu, D. & Ventura, J. (2002). The World Income Distribution. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol:117, No.2, 659-694.

Adda, J. (2008). *Ekonominin Küreselleşmesi*, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul. Çeviri:Sevgi İneci.

Agenor, P. R. (2002). Does Globalization Hurt the Poor?. *Policy Research Working Paper*, 2922, 1-51.

Agenor, P.& Aizeman, J. (1999). Macroeconomic Adjustment with Segmented Labour Markets. *Journal of Development Economics*, Vol.58, 277-296.

Akyıldız, H. (2001). Ücret Yapısının Oluşumu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, Yayın No:11, 1.Baskı, Isparta.

Akyıldız, H. & Karabıçak, M. (2002). Verimlilik Ücret İlişkisinin Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, c.7, s.2, 57-76.

Akyüz, Y. (2009). *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme*. Eflatun Yayınevi, Yayın No:7, 3.Baskı, Ankara.

Anderson, E. (2005). Openness and Inequality in Developing Countries: A Review of Theory and Recent Evidence. *World Developmen*t, Vol.33, No.7, 1045-1063.

Appleyard, D. R., Field, A. J.& Cobb, S. L. (2010). *International Economics*. 7nd Edition, Mc Graw Hill, Singapore.

Ar, K. N. (2007). *Küreselleşme sürecinde Türkiye'de Ücretlerin Gelişimi*, Ankara.

Aradhyula, S., Rahman, T. & Seenivasan, K. (2007). Impact Of International Trade On Income Inequality. *American Agricultural Economics Association Annual Meeting*, Portland, 1-43

Artan, S. (1981). *Endüstri İşletmelerinde Ücret Yönetimi ve Türkiye'deki Uygulama*, İ.T.İ. Akademisi Yayınları, Eskişehir.

Aslan,N. & Terzi, N.(2006). Heckscher-Ohlin-Samulson Teorisi ve Teorinin Değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:21, Sayı:1, 1-14.

Atalay, M. & Turhan, M. Küreselleşme, Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türk İmalat Sanayii, http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil/atalaym.pdf (Erişim tarihi: 03.03.2010)

Ataman, B. C. (1996). Neo Keynesci Bölüşüm Teorisi: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, c:51, s:1, 53-69.

Atamtürk, B. (2002). Klasikler ve Adam Smith, *İÜ İktisat Fakültesi Mezunlar Cemiyeti İktisat Dergisi.*

Ateş, D. (2006). Küreselleşme Ne Kadar Tek Boyutlu?. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (1), 25-38.

Avalos, A.& Savvides, F. A. (2003). On the Determinants of the Wage Differential in Latin America and East Asia: Opennes, Technology Transfer and Labor Supply. *Latin America/Caribbean and Asia/Pasific Economics and Business Association Annual Meeting*, Working Paper No:19.

Ayaş, N. & Çeştepe, H. (2010). Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Türk İmalat Sanayi Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 15/2, 259-281.

Aydınonat, N. E. (2007). *Modern Uluslararası İktisat Teorisinin Kökenleri,* Ankara: Siyasal Yayıncılık.

Baldwin, R. E. (2008). *The Development And Testing of Heckscher Ohlin Trade Models a Review*, The MIT Press: London, 17,122.

Barro, R. & Sala-i-Martin, X. (2004). *Economic Growth*. MIT Press: Cambridge, MA

Bayraktutan, Y.(2003). Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri. *Çukurova Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 4(2).

Beaulieu, E. (2002). Factor or Industry Cleavages in Trade Policy? An Empirical Analysis Of The Stolper-Samuelson Theorem. *Economics and Politics*, 14, 99-132.

Beaulieu, E., Benarroch, M. & Gaisford J. (2004). Trade Barriers and Wage Inequality in a North–South Model with Technology-Driven Intra-Industry Trade. *Journal of Development Economics*, 75, 113-136.

Bernard, A. B., Jensen, J. B. & Lawrence, R. Z. (1995). Exporters, Jobs, and Wages in U.S. Manufacturing: 1976-1987. *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol. 1995, 67-119.

Beyer, H., Rojas, P. & Vergara, R. (1999). Trade Liberalization and Wage Inequality. *Journal of Development Economics*, Vol:59, 103-123.

Bhagwati, J. (1991). *Free Traders and Free Immigrationists: Strangers or Friends?*, Russel Stage Foundation Working Paper.

Bozkurt, V. (2000). Küreselleşme: Kavram Gelişim ve Yaklaşımlar. *İş, Güç Endüstri İlişkileri Ve İnsan Kaynakları Dergisi,* 2(1), 1-12.

Bradley, M. E. (2007). Efficiency Wages And Classical Wage Theory. *Journal of the History of Economic Thought*, 29(2), 167-188.

Branson, W. H. (1995). *Makro İktisat Teorisi ve Politikası*. Alfa Yayıncılık, 1. Baskı, Çev:İbrahim Kanyılmaz, İstanbul.

Breau, S. & Rigby, D. L. (2006). Is There Really an Export Wage Premium? A Case Study of Los Angeles Using Matched Employee-Employer Data. *International Regional Science Review*, 29(3), 297-310.

Breau, S. & Rigby, D. L. (2010). International Trade and Wage Inequality in Canada. *Journal of Economic Geography*, 10, 55–86.

Bulmuş, İ. (2008). *Mikroiktisat*. Okutman Yaynıncılık, 6. Baskı, Ankara.

Campbell, D. (1994). *Foreign Investment Labour Immobility and the Quality of Employment*,. ILR, 133-2.

Cheung, K & Fan, C. S. (2002). Does Trade Lead to Wage Inequality? A Crossindustry Analysis. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 7(2), 147-159.

Clark, J. B. (1903). The Dynamics of the Wages Question. *American Economic Association*, 3. Seri, vol:4, no:1, 130-142.

Cobb, C. W. & Douglas, P. H. (1928). A Theory of Production. *The American Economic Review,* Vol:18, No:1, 139-165.

Calderon, C. & Chong, A. (2001). External Sector and Income Inequality in Interdependent - Economies Using a Dynamic Panel Data Approach. *Economic Letters*, 71(2), 225-231.

Charemza, W.W. & Deadman, D. (1997). *New Directions in Econometric Practice*. 2. Baskı, Edward Elgar Yayınevi, İngiltere.

Cohen, D. (2009). *Dünyanın Zenginliği, Ulusların Fakirliği*, 2. Baskı, Çeviri: Dilek Hattatoğlu, İletişim Yayınları, İstanbul.

Cornia, G. A. (2003). The Impact of Liberalisation and Globalisation on Income Inequality in Developing and Transitional Economies. *Cesifo Working Paper,* Series No. 843.

Dağdemir, Ö. (2008). Küreselleşmenin Gelişmekte Olan Ülkelerde Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri. *İktisat İşletme Finans Dergisi*, 23(265), 114-129.

Danışoğlu, A. Ç. (2004). *Küreselleşmenin* Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*, 35-59.

Davis, D. R. (1998). Technology, Unemployment, And Relative Wages in a Global Economy. *European Economic Review*, 42, 1613-1633.

Dickey, D.A. & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of American Statistical Association,* 74, 427-31.

Dollar, D. & Kraay, A. (2002). Growth Is Good For The Poor. *Journal of Economic Growth*, 7, 195-225.

Dunn, J. D. & Rachel, F. M. (1971). *Wage And Salary Administration*. McGraw-Hill Book Company: London.

Duncan, R. (2000). Globalisation and Income Inequality: An International Perspective, Conference on International Trade Education and Research Managing Globalisation for Prosperity. *CITER 5 The Fifth Annual Conference on International Trade Education and Research Melbourne*, 26–27 October.

Edwards, S. (1988). Terms of Trade, Tariffs and Labour Market Adjustment in Developing Countries. *World Bank Economic Review*, Vol. 2, 165–85.

Ehrenberg, R. G. & Smith, R. S. (1991). *Modern Labor Economics Theory and Public Policy*. Harper Collins Publishers, 4. Baskı, New York.

Emirhan, P. N. & Konyalı, G. (2010). Türkiye'de Dış Ticaretin Ücretlere Etkisi: İmalat Sanayi İçin Bir Uygulama. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 25(288), 29-50.

Ercan, F. & Özar, Ş. (2000). Emek Piyasası Teorileri ve Türkiye'deki Emek Piyasası Çalışmaları, *Toplum ve Bilim*, 86, 22-72.

Erdoğdu, M. (2002). *Beşeri Sermaye Kalkınma İlişkisi, İktisatın Dama Taşları*, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul.

Faustino, H. & Leitao, N. C. (2008a). *Using the Gravity Equation to Explain the Portuguese İmmigration Trade Link.* Technical University of Lisbon, Working Paper.

Feenstra, R.C. (2004). *Advanced International Trade: Theory and Evidence*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Feenstra, R. C. & Hanson, G. H. (1997). Foreign Direct Investment and Relative Wages: Evidence from Mexico's Maquiladoras. *Journal of International Economics*, 42, 371-393.

Feliciano, Z. M. (2001). Workers and Trade Liberalization: The Impact of Trade Reforms in Mexico on Wages and Employment, *Industrial and Labor Relations Review*, Vol. 55(1), 95-115.

Findlay, R. & Kierzkowski, H. (1983). International Trade and Human Capital: A Simple General Equilibrium Model. *Journal of Political Economy*, 91, 957-78.

Frankel, J.& Romer, D. (1999). Does Trade Cause Growth?. *American Economic Review* 89(3), 379-399.

Freeman, R. B. (1995). Are You Wages Set in Beijing?. *Journal of Economic Perspectives*, 9/3, 15-32.

Freeman R. & Revenga, A. (2004). *How much has LDC trade affected western job markets?*. In:Trade and Jobs in Europe, Oxford University Press.

Friedman, T. (2010). *Dünya Düzdür*. Boyner Yayınları, 6. Baskı, İstanbul.

Focus, H. (2000). *Solution For Training Today's Age Diverse Workface*, vol:77, 1.

Galiani, S. & Sanguinetti, P. (2003). *The İmpact of Trade Liberalization on Wage Inequality: Evidence from Argentina*.

Ghose, A. K. (2001). Global Inequality and International Trade. *Cambridge Journal of Economics*, 28, 229-252.

Ghosh, K., Saunders, P. J. & Biswas, B. (2002). An Empirical Investigation Of The Relations Among Wage Differentials, Productivity Growth And Trade. *Contemporary Economic Policy, Western Economic Association International*, vol:20(1), 83-92.

Goldberg, P. K. & Pavcnik, N. (2004). Trade, Inequality and Poverty: What Do We Know? Evidence From Recent Trade Liberalization Episodes in Developing Countries. *National Bureau of Economic Research Working Paper*, No:10593, Cambridge.

Gökalp, M. F. (2000). Dış Ticaretin Gelir Etkisi, *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 15/1, 49-65.

Gökalp, M. F., Baldemir, E. & Akgün, G. (2011). Türkiye Ekonomisinde Dışa Açılma ve Gelir Eşitsizlikleri İlişkisi. *Yönetim ve Ekonomi*, c:18, s:1, 87-104.

Greenwald, B. & Stiglitz, J. E. (1988). Pareto Efficiency of Market Economies: Search and Efficiency Wage Models. *NBER Working Paper Series*, 2651, pp:1-16.

Greenway, D., Hine, R. C. & Wright, P. (1999). An Empirical Assessment of the Impact of Trade on Employment in the United Kingdom. *European Journal Of Political Economy*, Vol.15, 485-500.

Gujarati, D. N. (2004), *Temel Ekonometri*. The McGraw-Hill Companies.

Haouas, I., Yagoubi, M. & Heshmati, A. (2002), The Impact Of Trade Liberalization On Employment and Wages in Tunisian Industries. *WIDER Discussion Papers World Institute for Development Economics (UNU-WIDER)*, No.102, 1-30.

Harris, R. & Sollis, R. (2003), *Applied Time Series Modelling and* Forecasting, Wiley, England.

Harrison, A. E. (2003). Has Globalization Eroded Labor's Share? Some Cross-Country Evidence, *UC Berkeley and NBER*, Unpublished Paper, 1-48.

Harrison, A. E. & Hanson, G. (1999). Who Gains from Trade Reform? Some Remaining Puzzles. *Journal of Development Economics*, 59, 125-44.

Helpman, E. (1998). The Structure of Foreign Trade. *NBER Working Paper Series*, No:6752.

Howell, D. (1994). The Skills Myth. *The American Prospect*, No:18, 81-90.

Hunt, E. K. (2002). *İktisadi Düşünce Tarihi.* Dost Kitabevi, 1. Baskı, Ankara.

Işık, N., Acar, M. & Işık, B. (2004). Enflasyon ve Döviz Kuru İlişkisi: Bir Eşbütünleşme Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 9, 325-340.

Irwin, D. A. & Tervio, M. (2002). Does Trade Raise Income? Evidence from Twentieth Century. *Journal of International Economics*, 58 (1), 1-18.

Jones, R. W., Heckscher-Ohlin Trade Theory, http://www.econ.rochester.edu/people/jones/Palgra_ve_Jones_on_Heckscher_Ohlin.pdf (Erişim Tarihi:02.01.2011)

Jones, R. W. (2006). Protection and Real Wages: The History of an Idea. *The Japanese Economic Review*, Vol.57, No.4, 457-465.

Kaplinsky, R. (2001). Is Globalization All It Is Cracked Up To Be?. *Review of International Political Economy*, 8, 45-65.

Katz, L. F. & Murphy, K. (1992). Changes in Relative Wages, 1963-1987: Supply and Demand Factors Quarterly. *Journal of Economics*, February, 36-78.

Kaytancı, U. B. (2008). Ücret Teorileri ve Türkiye İmalat Sanayinde Ücretlerin Durumu Üzerine Uygulama. *Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Kazgan, G. (1993). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*. Remzi Kitabevi, 6. Basım, İstanbul.

Kepenek, Y. & Yentürk, N. (2003). *Türkiye Ekonomisi*. 14. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Kim, H. & Thompson, H. (2009). *Factor Proportions Wages in a Structural Vector Autoregression*. MPRA Paper No. 17798, 1-20.

Korkmaz, A., Turan, A. & Turunç, A. (1985). Ücret ve İstihdam. *Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları*, Yayın No: 334, Ankara.

Köksel, B., Özgür, E. & Güler, H. (2004). Etkin Ücret Teorileri: Türk İmalat Sanayii Uygulaması. *İktisat İşletme Finans Dergisi*, 91-106.

Krugman, P. (1995). Growing World Trade: Causes and Consequences. *Brookings Papers on Economic Activity*, Vol 1.

Krugman, P. & Lawrence, R. (1993). Trade, Jobs and Wages. *NBER Working Paper*, 4478.

Krugman, P. R. & Obstfeld, M. (2009*). International Economics Theory and Policy*, 8. Baskı.

Kumar, U. & Mishra, P. (2008). Trade Liberalization and Wage Inequality: Evidence from India. Review of Development Economics, 12(2), 291–311.

Kuruç, B. (2003). *Ücretler ve Karlar Üzerine, İktisat Üzerine Yazılar 2*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Lardner, A. (1993). *Mathematical Analysis,* Prentice-Hall, 3. Baskı.

Lawrence, R. Z. (1995). U.S. Wage Trends in the 1980's: The Role of International Factors. *Economic Policy Review*, 18-25.

Lawrence, R. Z. & Slaughter, M. J. (1993). International Trade and American Wages in the 1980s: Giant Sucking Sound or Small Hiccup?. *Brooking Papers on Economic Activity 2*, 161-226.

Leamer, E. E. (1996). The Heckscher-Ohlin Model in Theory and Practice. *Princeton Studies in International Finance*, No:77.

Leamer, E. E. & Thornberg, C. F. (2000). *Effort and Wages, Edited by R. C. Feenstra*. The University of Chicago Press, London.

Lee, E. (1996). Globalisation and Employment: Is Anxiety Justified?. *International Labour Review*, Vol.135, No.5.

Leontaridi M. R. (1998). Segmented Labor Markets: Theory and Evidence. *Journal of Economic Surveys*, c. 12, s.1, 63-101.

Levine, D. I. (1992). Can Wage Increases Pay For Themselves? Tests with a Productive Function. *The Economic Journal*, Vol. 102, No. 414, 1102-1115.

Litwin, C. (1998). Trade and Income Distribution in Developing Countries. *Working Papers in Economics* No: 9.

Macdonald, R. & Taylor, M.P. (1994). The Monetary Model Of The Exchange Rate: Long Run Relationships, Short-Run Dynamics and How To Beat Random Walk. *Journal of International Money And Finance*, 13(3), 276-90.

Maddala, G. S. & Kim, I. M. (1998). *Unit Roots, Cointegration and Structural Change.* Cambridge University Press, Cambridge.

Marx, K. (1976). *1844 El Yazmaları* (çev: K. Somer). Sol Yayınları, Ankara.

Matsuyama, K. (1992). Agricultural Productivity, Comparative Advantage and Economic Growth. *Journal of Economic Theory*, 58, 317- 334.

Memiş, E. (2007). Artan Rekabet Altında İhracata Yönelik Sektörlerde Değişen Ücret Yapısı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62/4, 179-201.

Mesis, (1992). *Türkiye'de Milli Gelir ile Ücretler Arasındaki Aşırı Dengesizlik,* Yay.no:51230, Ankara: Metal Sanayicileri İşveren Sendikası Yayınları.

Metin, K. & Üçdoğruk, Ş. (1998). Türk İmalat Sanayii'nde Uzun Dönem Ücret-Fiyat-İstihdam İlişkilerinin Ekonometrik Olarak İncelenmesi. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, c.8, s:1, 279-287.

Metzler, L. A. (1949). Tariffs, the Terms of Trade, and the Distribution of National Income. *The Journal of Political Economy*, Vol. 57, No. 1, 1-29.

Milanovic, B. (2005). Can We Discern the Effect of Globalization on Income Distribution? Evidence from Household Surveys. *World Bank Economic Review* 19(1), 21-44.

Mill, J. S. (1865). *Principle of Political Economy.* Longman, Green, Longman, Roberst &Green Press, London.

Milner, C. & Wright, P. (1998). Modelling Labour Market Adjustment to Trade Liberalization in an Industtrialising Economy. *The Economic Journal*, 108, 509-528.

Munch, J. R. & Skaksen, J. R. (2008). Human Capital and Wages in Exporting Firms. *Journal of International Economics*, 75, 363–372.

Myint, H. (1958). The 'Classical Theory' of International Trade and the Underdeveloped Countries. *Economic Journal*, 68/2, 317-337.

Nye, H. L. M., Reddy, S. G. & Watkins, K. (2002). Dollar and Kraay on "Trade, Growth and Poverty"A Critique, http://www.pouruncommerceequitable.com/en/assets/english/finalDKcritique.pdf (Erişim Tarihi: 17.03.2011)

Onaran, Ö. (2007). Wage Share, Globalization, and Crisis: The Case of the Manufacturing Industry in Korea, Mexico and Turkey. *PERI Working Paper Series*, No:132.

Onaran, Ö. & Stockhammer, E. (2008). The effect of FDI and foreign trade on wages in the Central and Eastern European Countries in the post-transition era: A sectoral analysis for the manufacturing industry. *Structural Change and Economic Dynamics*, 19, 66–80.

Oyvat, C. (2011). Globalization, Wage Shares and Income Distribution in Turkey. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 4, 123-138.

Öcal, F. (1971). *Maliyet Muhasebesi: Temel Bilgiler*. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi: İstanbul.

Özerkmen, N. (2004). Uluslararası Eşitsizliği Derinleştiren Bir Süreç Olarak Ekonomik Küreselleşme. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44-1, 135-148.

Özkaplan, N. (1994). *Çalışma Ekonomisi*. Kavram Yayınları, 2. Basım, İstanbul.

Öztürk, N. (2005). Ücret Kuramında Yeni Yaklaşımlar. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7/1, 29-49.

Öztürk, N. (2010). Klasik ve Neoklasik İktisatta Gelir Bölüşümü. *Çalışma ve Toplum*, s:1, 59-89.

Pazarlıoğlu, M. V. & Çevik, E. İ. (2007). Verimlilik, Ücretler ve İşsizlik Oranları Arasındaki İlişkinin Analizi: Türkiye Örneği. *8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi*, İnönü Üniversitesi, 1-21.

Pazarlıoğlu, M.V. & Özkoç, H. (2007). Türkiye'de Bilimsel Yayınların Ekonometrik Hikayesi. 8. Türkiye Ekonometri ve İstatistik Kongresi, İnönü Üniversitesi. http://eisemp8.inonu.edu.tr/bildiripdf/pazarlioglu-ozkoc.pdf (Erişim Tarihi: 20.05.2011)

Polat, Ö. & Uslu, E. E. (2010). Türkiye İmalat Sanayinde Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkisi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 489 -504.

Polat, Ö., Uslu, E. E. & Aydemir, C. (2011). İmalat Sanayinde Dış Ticaret ve İstihdamın Panel Veri Analizi. *Business and Economics Research Journal*, Vol:2, No:3, 161-171.

Rahim, S. (2009). International Trade Arising from Wage Differences. *The Labore Journal of Economics*, 14, 135-154.

Ravallion, M. (1990). A Rural Welfare Effects of Food Price Changes Under Induced Wage Response: Theory and Evidence for Bangladesh. *Oxford Economic Papers,* Vol. 42.

Ravallion, M. (2004). Looking Beyond Avarages In The Trade On Poverty Debate. *Policy Resaerch Working Paper Series*, 3461, The World Bank.

Revenga, A. (1997). Employment and Wage Effects of Trade Liberalization: The Case of Mexican Manufacturing. *Journal of Labor Economics*, Vol. 15, No. 53, 520-543.

Ricardo, D. (2008). *Siyasal İktisadın Ve Vergilendirmenin İlkeleri*. çev. Barış Zeren, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Richardson, J.D. (1995). Income inequality and trade: how to think, what to conclude. *Journal of Economic Perspectives*, 9, 3, 33-55.

Robbins, D. J. (1996). Evidence on Trade and Wages in the Developing World. *OECD Development Centre Working Paper* No:119.

Rodrik, D. (1997), *Küreselleşme Sınırı Aştı Mı?*. Kızılelma Yayıncılık, Birinci Basım, İstanbul.

Sachs, J. D., Shatz, H. J., Deardorff, A. & Hall, R. E. (1994). Trade and Jobs in US Manufacturing, *Brooking Papers on Economic Activity: Microeconomics* 1, 1-84.

Samuelson, P. A. (1948). International Trade and the Equalisation of Factor Prices. *The Economic Journal*, Vol. 58, No. 230, 163-184.

Samuelson, P. A. (1949). International Factor-Price Equalisation Once Again. *The Economic Journal*, Vol. 59(234), 181-197.

Santerelli & Figini, (2002). Does Globalization Reduce Poverty: Some Empirical Evidence for Developing Countries, *ILO (International Labour Office).*

Santis, R. A. (2001). 1990 Trade Liberalisation Policy Of Turkey: An Applied General Equlibrium Assesment. *International Economic Journal*, Vol:15(2), 115-132.

Savaş, V. F. (2007). *İktisatın Tarihi*. Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara.

Savaş, V. F. (2007). *Keynezyen İktisat Yıkılırken*. Nobel Basımevi, 3. Baskı, Ankara.

Savvides, A. (1998). Trade Policy and Income Inequality: New Evidence. *Economic Letters*, 61, 365-372.

Seligman, E. & Hollander, J. (1911). Ricardo and Torrens. *Economic Journal,* Vol.21(81), 448-468.

Shultz, G. P. & Coleman, J. R. (1959*). Labor Problems: Cases And Readings* (İkinci Basım). McGraw-Hill Book Company: London.

Skousen, M. (2007). *İktisadi Düşünce Tarihi.* Adres Yayınları, 3.Baskı, Ankara.

Slaughter, M. J. & Swagel, P. (1997). Does Globalization Lower Wages and Export Jobs?. *IMF Economic Issues 11*.

Smith, A. (2010). *Wealth of Nations,* www.forex-warez.com/ adam smith thewealth of nations/adam smith the wealth ofnations.pdf (Erişim Tarihi: 25.03.2010)

Spilimbergo, A., Londono, J. L. & Szekely, M. (1999). Income Distribution, Factor Endowments, and Trade Openness. *Journal of Development Economics*, Elsevier, vol. 59(1), 77-101.

Stiglitz, J. E. (2002). *Küreselleşme Büyük Hayal Kırıklığı*. 2. Baskı, Çeviri: Arzu Taşçıoğlu ve Deniz Vural, Mart Matbaacılık, İstanbul.

Şenses, F. (1991). Türkiye'de Gelir Dağılımı, Gelirin Yeniden Dağıtımı ve İşgücü Piyasaları, Türk Ekonomisine Sosyal Çözümler. *Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfi Yayınları*, 3.Cilt, İstanbul.

Şenses, F. & Taymaz, E. (2003). Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?. *ERC Working Papers in Economics,* 03/01.

Talas, C. (1965). *Toplu Müzakere Müessesesi ve Milli Ücret Politikası*. Milli Prodüktivite Merkezi: Ankara.

Tanrıöver, N. & Genç, Y. K. (2005). Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu Üzerine Bir Genelleme. *5. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu*, İstanbul Ticaret Üniversitesi.

Tarı, R. (2006), *Ekonometri,* 4. Baskı, Avcı Ofset, İstanbul.

Thirlwall, A. P. & Pacheco-Lopez, P. (2008). *Trade Liberalization and The Poverty of Nations.* Edward Elgar Publishing Limited, Massachusetts.

Tokarick, S. (2005). Quantifying the Impactof of Trade on Wages: the Role of Nontraded Goods. *Review of International Economics,* 13(5), 841-860.

Ünsal, E. M. (2005). *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı*. İmaj Yayınevi, Ankara.

Wade, R. (2004). *Is Globalization Reducing Poverty and Inequality?*. World Development, April.

Wood, A. (1995). How Trade Hurt Unskilled Workers. *Journal of Economic Percpectives*, Vol.9 (3), ss:57-80.

Yeldan, E., Özcan, K. M. & Voyvoda, E. (2000). 1980 Sonrası Türk İmalat Sanayinin Gelişme Dinamikleri Üzerine Gözlemler. *İktisat İşletme Finans Dergisi,* ss:22-37.

Yeldan, E. (2010). *İktisadi Büyüme ve Bölüşüm Teorileri*. 1. Basım, Çeviri: Murat Yıldırımoğlu ve Harun Öztürkler. Efil Yayınevi, Ankara.

Yeldan, E. (2010). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*. 13. Basım, İletişim Yayınları, Ankara.

Yılmaz, Ş. E. (2010). *Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi*. Efil Yayınevi, 2. Baskı, Ankara.

Zaim, S. (1974). *Türkiye'de Ücret ve Gelirler Siyaseti.* Yay.no:28. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu.

Zaim, S. (1986). *Çalışma Ekonomisi*. Filiz Kitabevi, 7. Baskı, İstanbul.

Zhang, S. & Ondrich, J. (2004). The Link Between Trade and Income: Export Effect, Import Effect or Both. *Working Paper*.

Zhu, S. C. (2004). Trade, Poduct Cycles and Inequality Within and Between Countries. *Canadian Journal of Economics*, 37(4), s. 1042-1060.

ÖZGEÇMİŞ

Gürçem Oransay
Cukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü Kat:3
Balcalı/Adana
goransay@cu.edu.tr / gurcemoransay@hotmail.com

Kişisel Bilgiler

Doğum Yeri-Yılı: Adana 23.08.1985

Adres: Yeni Baraj Mah. Bülent Angın Blv. No:116, Fidancı Apt. Kat:13/26, Seyhan/ADANA

Eğitim Geçmişi

2009 - 2012: *Yüksek Lisans*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.

2004 - 2009: *Lisans*, Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.

2000 – 2003: *Lise,* Adana Ticaret Odası Anadolu Lisesi.

1996 – 2000: *Ortaokul*, Adana Ticaret Odası Anadolu Lisesi.

İş Deneyimi

2010 - ... : *Araştırma Görevlisi*, Çukurova Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Adana.

Yabancı Dil ve Paket Program Bilgisi

İngilizce (*ileri*), E-Views 5.1/6.0 (*temel*), MS Office (*temel*).